

การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ
และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

The Comparative Study of Buddhadāsa Bhikkhu's and
Phrabrahmagunābhorn's (P.A. Payutto) Philosophies of Education

พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๙

การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ
และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๙

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Comparative Study of Buddhadāsa Bhikkhu's and
Phrabrahmagunābhorn's (P.A. Payutto) Philosophies of Education

Phra Narong Kittitharo (Denprasert)

A Thesis Submitted in Patial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

.....

(พระศรีสิทธิมุนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

.....กรรมการ

(พระมหาภุชณะ ตรุโณ)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.วรุฑธ ศรีวรกุล)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม)

.....กรรมการ

(ดร.พิชัย ผกาทอง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาภุชณะ ตรุโณ

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

กรรมการ

ดร.พิชัย ผกาทอง

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ผู้วิจัย : พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหากฤษณะ ตรุโณ ป.ธ. ๓, พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Phi.)

: ผศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม พธ.บ. M.A. (Politics), Ph.D. (Pol.Sc.)

: ดร.พิชัย ผกาทอง พธ.บ. M.A. (Soc.) Ph.D. (Soc.)

วันสำเร็จการศึกษา :

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวความคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษา และวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เหตุผลเชิงสนับสนุน และได้แย้งแนวความคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์

ผลการศึกษาพบว่า ความหมายการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ คือ สึกขา เป็นการศึกษปฏิบัติทำให้สิ้นราคะ โทสะ และโมหะ จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อมวลมนุษยชาติ มุ่งเน้นส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม องค์ประกอบของการศึกษามี ๔ ประเภท คือ หลักสูตรการศึกษา ตัวผู้สอน สถานที่ และตัวผู้เรียน การจัดการศึกษาเพื่อให้คนมีความรอบรู้ตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา และการปฏิรูปการศึกษามี ๔ ประเภท คือ การปฏิรูปแบบสาริต การปฏิบัติรูปแบบแนวคิด การปฏิบัติเพื่อให้รู้จักบุญคุณ และการปฏิรูปเพื่อพัฒนาจิต

ผลการศึกษาพบว่า ความหมายการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ศึกษาแบบไตรสิกขาเพื่อให้ผู้เรียนมีศีล สมาธิ ปัญญา และศึกษาแบบภาวนาเพื่อพัฒนาผู้เรียนทางกาย วาจา ใจ และปัญญา จุดมุ่งหมายการศึกษามี ๕ แนวทาง คือ ต้องทำให้ชีวิตพึงได้รับและเกิดประโยชน์ ต้องทำให้เกิดภาวะเพื่อตนเอง ต้องทำให้รู้จัก

สร้างเสริมปัญญา ต้องทำให้ผู้เรียนเป็นพหุสูตร และทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูอาจารย์ องค์ประกอบของการศึกษามี ๒ ประเภท คือ องค์ประกอบภายนอก มีบุคคลทำให้เกิดการเรียนรู้ “สัตบุรุษ” มีสถานที่รวมทั้งสังคมชุมชน และองค์ประกอบภายใน เกิดจากแนวคิดแบบ โยนิโสมนสิการที่มีเหตุผลสัมพันธ์กัน การจัดการศึกษามี ๒ แนวทาง คือ การศึกษาแบบทั่วไป มาจากความเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐสามารถฝึกได้ และการศึกษาแบบ ไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และการปฏิรูปการศึกษาก็เพื่อประโยชน์สังคมปัจจุบัน ทำให้คนรู้จักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ถูกต้อง รู้จักการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม และรู้จักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยที่ถูกต้อง

ผลการเปรียบเทียบความหมายการศึกษา พบว่า มีความเหมือนกันมาจากหลัก สิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา มีข้อโต้แย้งกับบัญญัติศัพท์ ถ้าเปรียบเทียบสังคมปัจจุบันไม่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดมุ่งหมายการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในปัจจุบันให้มีคุณภาพ และ การศึกษาเพื่อพัฒนาคนในอนาคตที่จิตวิญญาณและสร้างปัญญา มีข้อโต้แย้งกันใน รายละเอียด แต่สังคมปัจจุบันให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกอย่าง องค์ประกอบของ การศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน มีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันองค์ประกอบการศึกษา ต้องสัมพันธ์กับระดับชาติ และนานาชาติ การจัดการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อพัฒนาตน มีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมาย เหมือนกัน แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านยังไม่สามารถสนองตอบทางเศรษฐกิจได้ และการปฏิรูปการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๔ ประเภท คือ แนวคิดผู้เรียน สังคม สถานศึกษา และเทคโนโลยี มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสอง ท่านมองข้ามการพัฒนาคนเป็นผู้นำ แนวทางบูรณาการแนวคิดการศึกษาทั้งสองท่านมาใช้รักษาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่ว่า “ความจนเป็นเรื่องใหม่ ครั่งโบราณคนไทยไม่จน” และการประยุกต์ใช้จัดทำหลักสูตร และเพื่อพัฒนาครูให้มีคุณธรรม

Thesis Title : The Comparative Study of Buddhadāsa Bhikkhu's and Phra
Brahmagunābhorn's (P.A. Payutto) Philosophies of Education

Researcher : Phra Narong Kittitharo (Denprasert)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Grissana Taruno B.A., M.A., Ph.D.

: Assistant Professor Dr.Surapon Suyaprom B.A., M.A., Ph.D.

: Dr.Phichai Pakathong B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation :

Abstract

This thesis “The Comparative Study of Buddhadāsa Bhikkhu's and Phra Brahmagunābhorn's (P.A. Payutto) Philosophies of Education” aims at studying the concept of educational philosophy held by and Phra brahmagunābhorn in the aspect of similarities and difference.

From the study it is found that Buddhadāsa Bhikkhu gave the meaning of education as Sikkhā --- the study for practising to eliminate sensual desire (rāga), hatred (dosa) and delusion (moha). The objective of education was to support the mankind to have morality and ethics in the societies The process of education consisted of four kinds: curricula, teachers, schools and learners. Providing education to people to practise morality (sīla), meditation (samādhi) and wisdom (paññā) and the reformation of education are of four patterns, namely:- the demonstrative reform, the ideal reform, the reform for gratitude, and the reform for mental development.

The meaning of education given by Phrabrahmagunābhorn is the study for the development of human being, and the study for deliverance (Tisikkhā): morality, meditation, and wisdom. The education for mind development can also support

people to have morality, meditation and wisdom. There are five objectives of education:- knowing how to rely beneficially on the people and things around one, knowing how to be self-reliant and also make oneself a refuge to others, knowing to practise according to the principles for encouraging wisdom, and learning to be learned and to know how to respect the teachers. There are two educational constituents:- the external one and the internal one. The former one arouses wisdom such as association with educated learners and living in a good society. The latter one referred to Yonisomanasikāra (the proper use of thinking, learning how to think, and being skilled in thinking). Providing education is of two kinds: general education comes from the belief in a man as a noble animal that can be trained and the education in the three kinds of Knowledge of Deliverance is the education for the development of human beings to be an ideal man. Educational reform must be for the benefit of people in the present society. People will know how to use the proper knowledge of science and technology for economic and social development and know how to use the proper democracy and Dhamma democracy.

From the result of the comparison of education, it is found that it was not indifferent from each other. The education referred to is Tisikkhā:- morality, meditation and wisdom. However, there was a little bit difference between the definition of a word. That is the different context in society. There are two educational objectives for the development of people in the present life and the education for the mental development in the next life. However, there are some arguments in details. The present society gives more emphasis on a man as the centre of all developments. The constituents of education are two:- internal factor and external factor. There are different styles of using words. The educational constituents in the present society have some relationship with the national level and international level. Providing education is similarly of two types:- the education for living together in society and the education for training oneself. There is a little

difference in the definition of words, but the objective of living the meaning is the same. However, the concept of education held by the two scholars cannot be used in the present economy. The concept of educational reform held by the two scholars is similar. The two scholars agreed that the four kinds of the concerned education must be reformed: in the field of learners, societies, schools, and technology. There is, anyhow, a difference in the definition of word. The two scholars' concepts on education are not connected with the development of the people to be the leaders. The concept of the two scholars can be applied to the preservation of the environment, economy and society. This is true to the statement "Poverty is not a new thing; and ancient man is not poor"; and to the curriculum for developing teachers to have morality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยอาศัยความช่วยเหลือจากคณาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผ.ศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม และ ดร.พิชัย ผกาทอง ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ปรึกษา และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์ทั้งสามท่านเป็นอย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณและขออนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณบรรดาเพื่อนๆ พระนิสิตที่ได้ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพี่ระพล ติกขวิโร กัลยาณมิตรที่ได้ให้ความสะดวกในด้านสถานที่พักในระหว่างเดินทางจากพิจิตรเข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร

นอกจากนั้น ขอกราบพระคุณ และขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือและงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้ผู้วิจัยมีความรู้ จนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ ส่วนที่เป็นกุศล และความดีอันเกิดจากงานชิ้นนี้ ขออุทิศให้บิดามารดาผู้ให้กำเนิด รวมทั้งพี่สาวที่ได้ให้ความอุปการะในทุกๆ ด้าน

พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	๗
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
บทที่ ๒ ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ	๗
๒.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา	๗
๒.๑.๑ ความหมายของการศึกษา	๗
๒.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา	๙
๒.๒ องค์ประกอบของการศึกษา	๑๒
๒.๒.๑ องค์ประกอบด้านหลักสูตร	๑๒
๒.๒.๒ องค์ประกอบด้านตัวผู้สอน	๑๓
๒.๒.๓ องค์ประกอบด้านสถานที่	๑๔
๒.๒.๔ องค์ประกอบด้านผู้เรียน	๑๕
๒.๓ การจัดการศึกษา	๑๕
๒.๓.๑ การศึกษาทำให้เกิดความรอบรู้	๑๕

	๒.๓.๒ การจัดการศึกษาแบบไตรสิกขา	๑๗
	๒.๒.๒ การจัดการศึกษาแบบปฏิจจสมุปบาท	๑๙
	๒.๔ การปฏิรูปการศึกษา	๒๐
	๒.๔.๑ ปัญหาของการศึกษา	๒๑
	๒.๔.๒ แนวทางการปฏิรูปการศึกษา	๒๓
	๒.๕ สรุป	๓๐
บทที่ ๓	ปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)	๓๓
	๓.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา	๓๓
	๓.๑.๑ ความหมายของการศึกษา	๓๓
	๓.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา	๓๕
	๓.๒ องค์ประกอบของการศึกษา	๔๒
	๓.๒.๑ องค์ประกอบภายนอก	๔๒
	๓.๒.๒ องค์ประกอบภายใน	๔๕
	๓.๓ การจัดการศึกษา	๔๘
	๓.๓.๑ การจัดการศึกษาโดยทั่วไป	๔๙
	๓.๓.๒ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๕๑
	๓.๔ การปฏิรูปการศึกษา	๕๕
	๓.๔.๑ การพัฒนาวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี	๕๖
	๓.๔.๒ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม	๕๗
	๓.๔.๓ การพัฒนาประชาธิปไตย	๕๙
	๓.๕ สรุป	๖๐
บทที่ ๔	วิเคราะห์และเปรียบเทียบให้เหตุผลสนับสนุนและโต้แย้งแนวความคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์	๖๒
	๔.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา	๖๒
	๔.๑.๑ ความหมายของการศึกษา	๖๒
	๔.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา	๖๔
	๔.๒ องค์ประกอบของการศึกษา	๖๙
	๔.๒.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน	๖๙

๔.๒.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง	๗๑
๔.๓ การจัดการศึกษา	๗๔
๔.๓.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน	๗๔
๔.๓.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง	๘๐
๔.๔ การปฏิรูปการศึกษา	๘๒
๔.๔.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน	๘๓
๔.๔.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง	๘๗
๔.๕ บูรณาการแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์	๘๘
๔.๕.๑ บูรณาการแนวความคิดกับสิ่งแวดล้อม	๘๙
๔.๕.๒ บูรณาการแนวความคิดกับศีลธรรม	๙๐
๔.๕.๓ บูรณาการแนวความคิดกับเศรษฐกิจ	๙๒
๔.๕.๔ บูรณาการแนวความคิดเพื่อความ เป็นเลิศ	๙๓
๔.๖ แนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อจัดการศึกษาของไทย	๙๕
๔.๖.๑ การประยุกต์ใช้เพื่อจัดหลักสูตร	๙๕
๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาครู	๙๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๐๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา	๑๐๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๐๖
บรรณานุกรม	๑๐๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อคัมภีร์

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ดังนี้ :-

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนาสก	(ภาษาไทย)
อ.จ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑ หมายถึงสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๒๘ หน้า ๒๓๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาถือเป็นรากฐานสำคัญของชีวิต เพราะเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ทำให้เป็นผู้รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของสังคม เพราะการศึกษามีความสำคัญในการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้แก่คน คนมารวมกันเป็นสังคม เป็นชาติ ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างภูมิปัญญาของชาติ^๑ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาขีดความสามารถของประเทศชาติทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ อีกต่อไป

ดังนั้น หากได้มีการจัดการศึกษาอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสังคมไทยแล้ว จะทำให้การศึกษาไทยเป็นการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดคุณูปการแก่ประเทศชาติเป็นอันมาก ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงพระราชทาน พระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการศึกษาไว้ในวโรกาสต่างๆ มากมาย ซึ่งในที่นี้จะได้อัญเชิญพระบรมราโชวาทในบางตอนมากล่าวเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนไทย ว่า

“...งานด้านการศึกษาเป็นงานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาติ เพราะความเจริญและความเสื่อมของชาตินั้น ขึ้นอยู่กับการศึกษาของชาติเป็นข้อใหญ่...”

“...ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของทั้งชีวิตและส่วนรวมคือ การศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานส่งเสริมความเจริญมั่นคงเกือบทุกอย่างในบุคคลและประเทศชาติ...”

“...สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วน พอเหมาะสมทุกด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถจะธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้ตลอด...”^๒

^๑วันชัย ดนัยตโมนุท, **สถานะการศึกษาไทยกับนานาชาติ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^๒สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษสิริราชสมบัติ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖, ๑๐๘, ๑๑๗.

ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการทางการศึกษาไทยหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไทย ได้พยายามหาหนทาง หรือแนวทางที่จะนำมาใช้กับการจัดระบบการศึกษาของไทย และแนวทางที่เห็นว่าเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตของคนไทยที่ควรนำมาใช้มากที่สุดก็คือ ปรัชญาการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธธรรม^๓ และปรัชญาคำสอนของศาสนาอื่นที่คนไทยนับถือ ซึ่งจะช่วยให้เรามีหลักยึดเหนี่ยวในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและค่านิยมอันดีงามของไทยได้ เพราะคำสอนของศาสนามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนไทย มีทั้งหลักคำสอนและหลักปฏิบัติ ที่จะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังนั้นแนวทางจัดการศึกษาที่พึงประสงค์ของสังคมไทย ไม่ควรเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่การศึกษาต้องนำหน้าเศรษฐกิจ^๔ นั่นคือการศึกษาไว้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์^๕ ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ

เมื่อจะกล่าวถึงบุคคลที่เป็นนักวิชาการ หรือปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ที่ได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคมเป็นอย่างมาก ก็คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ด้านการศึกษาไว้มากมาย และได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของไทยไว้หลายแห่ง โดยทั้งสองท่านได้มุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาของไทยอย่างเป็นระบบ แต่ยังคงขาดผู้ที่ถ่วงดุลหรือกรองหลักปรัชญาที่ท่านทั้งสองได้แสดงไว้แล้วนั้น มาผสมผสานกันเข้าอย่างกลมกลืน จนเกิดเป็นปรัชญาทางการศึกษาแบบชาวพุทธขึ้นมา ดังนั้น จึงเป็นภาระของนักการศึกษารุ่นหลัง ที่จะต้องรวบรวมความคิดของท่านทั้งสองมาวิเคราะห์ แล้วสร้างปรัชญาการศึกษาของไทยขึ้นมาใหม่

จากปัญหาดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาเปรียบเทียบทัศนะเรื่องการศึกษา ระหว่างพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อต้องการทราบความหมายของการศึกษาที่ชัดเจนจากทั้งสองฝ่ายว่า มีแนวความคิดเหมือนกันหรือไม่ ขอบเขตหรือ

^๓ จิตกรร ดั่งเกษมสุข, **พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๕.

^๔ พระเทพโสมถ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, **เป้าหมายของการศึกษา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไฉยเชียง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗.

ลักษณะที่ว่าด้วยการศึกษานั้นเป็นเช่นใด แนวทางเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายในการศึกษาที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร ตลอดจนผลสะท้อนจากแนวความคิดทางการศึกษา ที่มีต่อสังคมไทยในด้านใดบ้าง นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังต้องการทราบอีกว่า นอกจากมีความเหมือนและความแตกต่างแล้ว มีจุดใดบ้างที่แนวความคิดทั้งสองจะมาบรรจบกัน งานวิจัยนี้จึงเป็นการหาจุดต่างและจุดร่วมของทั้งสองทัศนะ เพื่อต้องการจะเสนอแนวคิดที่ว่าจะช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้จริงๆ แล้วการแก้ปัญหาสังคมเป็นเรื่องที่พูดกันอยู่โดยทั่วไป แต่ยังไม่มีการศึกษาทั้งระบบให้ชัดเจน งานวิจัยนี้จึงพยายามศึกษาให้ชัดเจนโดยมีความเชื่อว่า เมื่อเข้าใจมูลเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว จะได้นำไปแก้ไขปัญหาของสังคม เมื่อสามารถนำไปแก้ไขปัญหาได้ในบางปัญหา นั่นก็เท่ากับว่า ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมไทยโดยรวมให้ดีขึ้น และจะเป็นแนวทางไปสู่การแก้ไขในทุกๆ ปัญหา ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนเป็นจำนวนมากอีกนัยหนึ่งด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวความคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เหตุผลเชิงสนับสนุน และได้แย้งแนวความคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ทัศนะ หมายถึง ความเห็น หรือการเห็นในสิ่งต่างๆ ที่เราต้องการจะรู้
ปรัชญาการศึกษา หมายถึง การประมวลแนวความคิดที่ได้จากปรัชญาทั่วไป
สำหรับนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑. พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย” สรุปได้ว่า ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ ๓ ประเภทได้ คือ ความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) โดยพยายามประสานพุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง^๖

๑.๔.๒ พระมหาบรรจง สิริจันโท (สมนา) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยูรธรรมา ปยุตโต)” ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นการพัฒนาชีวิตให้เจริญอกงามเพื่อความพ้นทุกข์ อีกทั้งการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎกมิได้แยกออกไปจากศาสนา การนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ จึงทำให้การศึกษาคือการพัฒนาชีวิต และสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้^๗

๑.๔.๓ สุรัตน์ เพชรนิล เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ” ผลจากการวิจัยทำให้สรุปได้ว่า ระบบการศึกษาของไทย เป็นระบบการศึกษาที่เอาแบบอย่างมาจากประเทศตะวันตก ซึ่งทำให้ได้ระบบการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ หรือที่ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการศึกษาหมางด้วน ความเห็นแก่ตัวเป็นตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดความไม่สงบสุขในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นในสังคม วิธีการที่จะทำลายความเห็นแก่ตัวให้ลดลงและหมดไป เป็นหน้าที่ของการศึกษาที่

^๖ พระมหาสง่า สุภโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๓๖.

^๗ พระมหาบรรจง สิริจันโท, “การวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต),” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๓๙.

ถูกต้อง ที่จะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ มีการประพฤติที่ถูกต้อง และจะนำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข^๕

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบ แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุและปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยชี้ให้เห็นถึงความหมาย จุดมุ่งหมาย องค์ประกอบ การจัดการศึกษา รวมทั้งผลสะท้อนที่มีต่อสังคมของแต่ละแนวคิดมาทำการศึกษาและเปรียบเทียบ เพื่อให้ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างของแนวคิดทั้งสอง หรือมีแง่มุมใดบ้าง ที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ อาจจะเพิ่มเติมเนื้อหาบางประเด็นที่เกี่ยวข้อง แต่จำกัดอยู่เฉพาะประเด็นหลักเท่านั้น

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจแนวความคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและในปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๖.๒ ทำให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างในทัศนะเรื่องการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๖.๓ ทำให้สามารถบูรณาการแนวความคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) รวมทั้งเสนอแนวทางการจัดระบบการศึกษา ที่อาจจะนำไปประยุกต์ใช้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

^๕ สุรัตน์ เพชรนิล, “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ,” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ๒๕๔๐.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุติยภูมิและตำราที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปรัชญาทางการศึกษา

๑.๗.๒ วิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบแนวความคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๗.๓ สรุปผลการศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดทั้งสองท่าน เพื่อให้ทราบถึงความเหมือน ความแตกต่างและอิทธิพลที่มีต่อระบบการศึกษาในสังคมไทย รวมทั้งเสนอแนะเนื้อหาเพิ่มเติมบางประเด็นที่ได้จากการศึกษา เพื่อประโยชน์ในด้านวิชาการต่อไป

บทที่ ๒

ปรัชญาการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ

๒.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา

๒.๑.๑ ความหมายของการศึกษา

เมื่อจะกล่าวถึงความหมายของการศึกษาโดยทั่วไปแล้ว เป็นคำที่เราเข้าใจกันดี และมักมองภาพออกว่า หมายถึงการไปเรียนหนังสือมีครูหรือมีผู้สอน จะต้องมือนักเรียนหรือผู้เรียนและโรงเรียน ได้มีนักวิชาการทางการศึกษาให้ความหมายไว้มากมายหลายท่าน โดยแต่ละท่านบ้างก็เห็นตรงกัน บ้างก็เห็นแตกต่างกันออกไป ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุก็เป็นอีกท่านหนึ่งที่ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษา ในภาษาไทย หมายถึงเล่าเรียน ตรงกับคำว่า “สิกขา” ในภาษาบาลี ซึ่งเป็นการปฏิบัติ โดยตรงกับการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้นสิกขาในพระพุทธศาสนาก็คือ การปฏิบัติ แล้วได้รับปริญญา คือ สิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ นั่นคือผลการปฏิบัติสิกขา การปฏิบัติสิกขาก็เพื่อความรอดจากสิ่งไม่พึงปรารถนา สิ่งใดเป็นความทุกข์ทรมาน ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจ ก็เรียกสิ่งนั้นว่า สิ่งอันไม่พึงปรารถนา ต้องแก้ไขด้วยการศึกษา (สิกขา)^๑

โดยคำว่า สิกขา ประกอบด้วยคำว่า สะ กับ อิกขะ รวมกันเป็นสิกขา สำหรับคำว่า สะ แปลว่า ตัวเอง ส่วนอิกขะ แปลว่า การเห็น เมื่อนำมารวมกันเป็นสิกขา แปลว่า การเห็นด้วยตนเอง คนอื่นเห็นแทนกันไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นเรื่องภายใน^๒

จากความหมายของคำว่า สิกขา หรือการศึกษาก็คือ การเห็นซึ่งตนเอง การเห็นโดยตนเอง และการเห็นเพื่อตนเอง เป็นการศึกษาเพื่อจะให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริง จะช่วยให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ให้สามารถดับความทุกข์ได้ ซึ่งวิธีการที่จะให้รู้และเข้าใจในตนเองได้จะต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, **ธรรมะสำหรับครู**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

ส่วนความหมายของการศึกษาอีกประการหนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุก็คือ มรรค แปลว่า หนทาง หรือทางปฏิบัตินำไปสู่ความพ้นทุกข์ เป็นระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ ความเป็นมนุษย์ อันได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ เป็นความคิดเห็นหรือความเข้าใจถูกต้อง รู้ว่าเกิดมาทำไม ควรจะ ทำอย่างไร มีความรู้เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ รู้ว่าความดับทุกข์คืออะไร หนทางแห่งความดับทุกข์ คืออะไร

๒. สัมมาสังกัปปิ เป็นดำริชอบ หรือความต้องการที่ถูกต้อง เมื่อมีสติปัญญา รู้ และเข้าใจในข้อสัมมาทิฏฐิ ความต้องการหนทางแห่งการดับทุกข์เกิดขึ้น

๓. สัมมาวาจา เป็นการพูดที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนใคร

๔. สัมมากัมมันโต เป็นการกระทำที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนหรือฆ่าฟันใคร ไม่ลัก ทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ซึ่งเป็นการกระทำทางกายที่ถูกต้อง

๕. สัมมาอาชีโว เป็นการเลี้ยงชีพ การดำรงชีพที่ถูกต้อง คือไม่ผิดกฎหมายและ ศีลธรรม

๖. สัมมาวายาโม ความพากเพียร เป็นการพากเพียรที่จะดับทุกข์

๗. สัมมาสติ การระลึกชอบ เป็นความระลึกอยู่ในใจ ประจําใจด้วยความมีสติ

๘. สัมมาสมาธิ เป็นการมีจิตใจบริสุทธิ์ ไม่มีกิเลส มีจิตใจเข้มแข็งและคล่องแคล่ว ว่องไว ในการที่จะทำหน้าที่ของจิตใจ^๓

เมื่อสรุปความหมายการศึกษาตามมรรคมีองค์ ๘ เป็นการดำเนินชีวิตไปสู่ความ พ้นทุกข์ โดยสัมมาวาจา สัมมาอาชีโว สัมมากัมมันโต เรียกว่า ศีล เป็นเครื่องขัดเกลา กิเลส เมื่อมีศีลบริสุทธิ์จะทำให้เกิดสมาธิ ซึ่งตรงกับสัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สมาธิ คือความเป็นผู้ตั้งมั่น แน่วแน่ มั่นคง และเป็นตัวขัดเกลากิเลสอย่างกลาง เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ สมาธิมั่นคง ก็เกิดปัญญา ซึ่งตรงกับมรรคในข้อ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปิ คือความรู้ แฉ่งเห็นจริง อันเป็นหนทางให้พ้นทุกข์

ส่วนความหมายของการศึกษาตามภาษาอังกฤษว่า Training แปลว่า การลงมือ ปฏิบัติจริงๆ ไม่ใช่เพียงแต่การศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น จากความหมายที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้ ให้ความหมายของ training มี ๒ นัยด้วย กันได้แก่

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๔๗.

๑. การศึกษาคือสิ่งที่ต้องละ หมายถึง การชัมปรามกิเลส หรือการชัมความรู้สึกร
ของสัญชาตญาณอย่างสัตว์

๒. การศึกษาฝ่ายต่ำกว่านี้ หมายถึง การชัมขีหรือบังคับมัน แล้วก็พัฒนาให้เป็น
ความดี ความงาม ความถูกต้อง ที่จะเป็นบรมธรรมข้างหน้าต่อไป^๔

จากความหมายการศึกษาที่กล่าวมาแล้วนี้ ถือเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนสู่
ความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์มีจิตใจสูงส่งกว่าสัตว์ ซึ่งมนุษย์จะปล่อยให้สัญชาตญาณของ
สัตว์ครอบงำจิตใจตนเองมิได้อีกแล้ว มิฉะนั้นจะทำให้เกิดความโง่ต่ำ ดังนั้นการศึกษาใน
ทฤษฎีตามพุทธทาสภิกขุ ก็คือการทำให้นุชนุสัจจจากสัญชาตญาณของความเป็นสัตว์
หรือบุคคลผู้ได้รับการศึกษาดีแล้ว ย่อมพัฒนาความคิดนำมาสู่การสร้างเสริมจริยธรรม
คุณธรรมให้เกิดในตนเอง

๒.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษาถือเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำการจัดการศึกษาบรรลุ
เป้าหมายปลายทางให้ได้ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์ ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาทั้งในแง่บวกและแง่ลบ
โดยแบ่งออกเป็น ๒ แนวทางใหญ่ๆ ได้แก่

(๑) ปัญหการศึกษา

โดยท่านพุทธทาสภิกขุ ได้มองเห็นจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของระบบโลก
ในยุคปัจจุบันไว้ว่า “ไม่ใช่การศึกษาเพื่อบรมธรรม”^๕ เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่จะทำให้
เกิดปัญหาต่อการบรรลุบรมธรรมมาก อาทิเช่น การศึกษาเพื่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคม
มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการอบรมศีลธรรมคุณธรรมให้แก่คน เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ จึง
ส่งผลให้จุดมุ่งหมายมันไปคนละทิศละทางกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งท่านพุทธทาส
ภิกขุได้กล่าวไว้ว่า

...เหมือนกับเราพูดถึงกันอยู่บ่อยๆ ว่า ไม่อาจทำให้เด็กรู้ได้ว่า เกิดมาทำไม ไม่มี
หลักสูตรใดจะสอนให้เด็กรู้ว่าเกิดมาทำไม นั่นแหละคือการไม่เอาเรื่องบรมธรรมเข้า

^๔ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาที่ส่งเสริมสัญชาตญาณอย่างสัตว์, (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมมูชา, ๒๕๑๗), หน้า ๓๗.

ไปในหลักสูตรการศึกษา...^๖

สิ่งที่กล่าวมานี้ แสดงถึงความผิดพลาดของการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาในสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งตามทฤษฎีของท่านพุทธทาสภิกขุแล้วไม่ใช่จุดมุ่งหมายการศึกษาที่มุ่งสอนคนเพียงแต่ให้คนเอาตัวรอดอยู่ในสังคมได้ (Education for survival) ถือเป็นระบบการสั่งสอนของคนชี้ขาด โง่เขลาเบาปัญญาทั้งนั้น แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามทฤษฎีของท่านพุทธทาสภิกขุที่ถือเป็นหลักจริยธรรมสากล มีเพียง ๔ ประการ อันได้แก่

๑. ความสุข อันเกิดจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อช่วยทำให้คนมีการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมแล้วปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมนั้นได้ ย่อมทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง

๒. ความเต็มของความเป็นมนุษย์ อันเกิดจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อช่วยพัฒนาคนให้เกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือเป็นผู้มีใจสูง มีใจประเสริฐกว่าสัตว์

๓. หน้าที่เพื่อหน้าที่ อันเกิดจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อช่วยทำให้คนรู้จักหน้าที่ของตนเอง เช่น พ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ เป็นต้น แล้วทำตามหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม

๔. ความรักสากล อันเกิดจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อช่วยทำให้คนเกิดความรัก ความเมตตาต่อกัน มีความรักในมวลมนุษยชาติ^๗

(๒) แนวทางจัดการศึกษา

เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาทำให้เกิดปัญหาแก่สังคมแล้ว พุทธทาสภิกขุจึงได้เสนอจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อมวลมนุษยชาติ โดยมุ่งเน้นที่การสร้างจริยธรรมคุณธรรมแก่สังคม เพื่อจะใช้เป็นแนวทางจัดการศึกษาให้เกิดความมั่นคงต่อสังคม ได้แก่

๑. การศึกษาทุกแขนงต้องมีอุดมคติ จุดหมายปลายทางให้ได้ ต้องไม่ขาดวิชาพระพุทธศาสนา หรือทางธรรม ต้องประกอบด้วยจิตที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีการศึกษาค้นคว้า ทำจิตใจให้ว่างจากกิเลส และสิ่งรบกวนที่เป็นข้าศึกทางจิตใจ

๒. การศึกษานั้นต้องแก้ไขปัญหาเรื่องเกี่ยวกับโรคความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดให้ได้ก่อน มองระบบการศึกษาในปัจจุบันเต็มไปด้วยความฟั่นเฟือน เต็มไปด้วยความงง

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

ไม่แจ่มกระจ่าง ทำให้คนเอาตัวไม่รอด ถือเป็นจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อได้ปริญญาเท่านั้น แนวทางแก้ไขปัญหาคงจะต้องทำจิตให้รู้จริง ปฏิบัติจริง ทำหน้าที่จริง จึงได้ผลจริง จึงจะแก้ไข ปัญหาเรื่องโรคริชาการท่วมหัวเอาตัวไม่รอดได้

๓. การศึกษาเพื่อป้องกันโทษภัยได้ ดังปรากฏอยู่ในอลคัทฑุปมสูตรได้กล่าวถึง เรื่องความรู้ที่กลายเป็นงูพิษ เพราะระบบการศึกษาทำให้เกิดความรู้ปัจจุบันครอบงำด้วยกิเลสมากเกินไป แม้แต่ความรู้ปริยัติยังต้องกลายเป็นงูพิษ หรือความรู้พิเศษปัจจุบัน เรื่องปรมาณู เรื่องพลังงานนิวเคลียสยังทำให้เกิดโทษภัยแก่โลก เพราะทำผิดประเพณีวัฒนธรรม แนวทางแก้ไขต้องศึกษาธรรมะอย่างแท้จริง จึงจะช่วยป้องกันความรู้เป็นพิษนั้นได้

๔. การศึกษาเพื่อป้องกันวัตถุนิยม (Materialism) เพราะสังคมมัวเมาในวัตถุนิยม จึงเกิดโทษภัย จำต้องทำจิตประกอบด้วยธรรมะ มีความรู้ธรรมที่ถูกต้อง จึงช่วยป้องกันมิให้วัตถุนิยมเป็นพิษภัยขึ้นมาได้ เพราะธรรมไปควบคุมวัตถุนิยม

๕. การศึกษาช่วยทำให้เป็นนักคิด สามารถมองชีวิตได้ลึกซึ้งหรืออย่างแท้จริง ท่านพุทธทาสภิกขุสอนให้คนมองย้อนไปดูสมัยกรีกนิยม ปรัชญาการศึกษาถือเป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาทั้งหมด เพื่อให้ทุกคนเป็นนักคิดมองสิ่งต่างๆ ในมิติที่กว้างลึก รวมถึงชีวิตด้วย ปรัชญาช่วยทำให้มองเห็นสิ่งที่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด คือการเป็นพลเมืองที่ดี นักปกครองที่ดี นักการศาสนาที่ดี

๖. การศึกษาเพื่อควบคุมอารมณ์ให้ได้ ซึ่งลักษณะการควบคุมอารมณ์ของท่านพุทธทาสภิกขุก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ถือเป็นสิ่งที่มาช่วยวนอารมณ์คน ทำให้บุคคลทำงานไม่ประสบผลสำเร็จ แนวทางแก้ไขปัญหาคือ ต้องใช้สติปัญญาจัดการควบคุม ตัวตนหาอุปาทาน ตั้งแต่พื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน

๗. การศึกษาเพื่อสร้างครูบาอาจารย์ และผู้บังคับบัญชาที่ดี ต้องแสวงหาแนวทางสร้างครูบาอาจารย์และผู้บังคับบัญชาให้มีคุณธรรมให้ได้ ด้วยการให้การอบรมพัฒนาจิตใจไม่ให้ตกต่ำตามสังคม ขอให้สังคมมองเป็นเรื่องสำคัญในอนาคตด้วย

๘. การศึกษาเพื่อสร้างศักราชใหม่ ด้วยการมองการศึกษาเชิงจริยธรรมคุณธรรมเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ที่มันเป็นไปแล้วและกำลังเป็นอยู่ก็ตาม อย่าไปสะสางเลย ว่ามันเป็นความผิดของใคร ใครบกพร่อง เพราะจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทผิดใจกันเปล่า ๆ โดยมองทางออกระบบการศึกษาสมัยใหม่นั้น จะต้องมุ่งปลูกฝังคุณธรรมให้มาก เพราะสังคมตกต่ำ มัวเมาผิดมนทางศีลธรรมมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๑๐ - ๒๐ ปี ลักษณะ

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ของการแก้ไขปัญหาต้องใช้เวลา ๑๐ - ๒๐ ปี ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงกันได้ทันที มันต้อง ใช้เวลา มีการเร่งมือ การเสียสละอย่างจริงจังเพื่อศักราชใหม่ เพื่อผลในอีก ๒๐ ปีข้างหน้า

๙. การศึกษาเพื่อผลพลอยได้ โดยเน้นที่การศึกษาคุณธรรม หรือธรรมะในสถาบันการศึกษาใหญ่ๆ ต้องมีหลายคณะ อย่างที่เป็นผลพลอยได้ คือมีการเรียนธรรมหรือศาสนาเหมือนกัน ทำให้นิสิตนักศึกษาจะต้องมารวมที่จุดหมายเดียวกัน เพื่อผลประโยชน์สิ่งเดียวกันที่เรียกว่า ต้องการสร้างความสามัคคีเป็นพื้นฐาน สังคมจะขาดรากฐานไม่ได้ คือความเสมอภาคในทางความคิดและทางปฏิบัติ เพื่อสรรค์สร้างทางสังคมมนุษย์^๙

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ สามารถแยกออกเป็น ๒ แนวทางใหญ่ๆ คือ (๑) การศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เป็นการศึกษาแก้ไขความมัวเมา และตกต่ำในยุคปัจจุบัน (๒) การศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาอนาคต ทั้งด้านวิชาการทุกแขนง ด้านความรู้ ด้านป้องกันระบบการศึกษา ด้านอารมณ์ผู้เรียน และบุคลากร การมองอนาคตของระบบการศึกษา และผลพลอยได้จากการจัดระบบการศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน

๒.๒ องค์ประกอบของการศึกษา

จากผลการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการศึกษาที่ถือเป็นลักษณะองค์ประกอบของการศึกษาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ นั้น โดยสามารถที่จะประมวลแยกแยะเกี่ยวกับองค์ประกอบของการศึกษาแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๒.๒.๑ องค์ประกอบด้านหลักสูตร

โดยพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนะแนวทางองค์ประกอบด้านหลักสูตร เพื่อจะช่วยแก้ไขปัญหาหลักสูตรการศึกษาที่มุ่งตอบสนององวัตถุนิยมและเริ่มจะหนักขึ้นทุกวัน เพื่อวางแผนการศึกษาของชาติที่มั่นคงตลอดกาล ประกอบด้วย

^๙ กลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี, **รวมปาฐกถาพระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ)**, สำนักงานส่งเสริมการศึกษาคูมศึกษา, ในพระอุปถัมภ์แห่งสมเด็จพระราชินีฯ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๖ - ๑๓.

๑. การศึกษาต้องทำให้เกิดพุทธิศึกษา เพื่อทำให้เกิดปัญญาสูงสุด มิให้ตกเป็นทาสวัตถุนิยม ตามหลักการศึกษาทางพระพุทธศาสนาแล้ว ปัญญาต้องเป็นนายของคน มิใช่คนตกเป็นทาสวัตถุนิยม โดยถือเอาปัญญาทำให้เกิดความรู้แจ้งอยู่เหนือสภาพวัตถุนิยม

๒. การศึกษาต้องทำให้เกิดจริยศึกษา เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดจริยธรรม แปลว่า “เป็นสิ่งที่พึงประพฤติ จะต้องประพฤติ จะต้องเถียง จะต้องถกกันอีกมาก”^{๙๔} ดังนั้นองค์ประกอบของการศึกษาจะต้องมีการประพฤติถูกต้องทางกาย วาจา และจิต มิใช่อยู่ที่ระบบท่องจำในสมุดอีกต่อไปแล้ว มิได้มีโรงเรียนใดมาวางกฎไว้ให้คะแนนผู้บังคับตัวเองได้ ผู้ที่ทำงานไปจริงๆ ตามหลักศีลธรรมและศาสนามีได้รู้ความหมายจริยศึกษาแท้จริง

๓. การศึกษาต้องทำให้เกิดพลศึกษา เพื่อทำให้เกิดกำลังที่ถูกต้อง ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุแล้ว แบ่งกำลังออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) กำลังทางวัตถุ ซึ่งเดี๋ยวนี้พวกวัตถุนิยมรู้เพียงกำลังทางกายเท่านั้น ด้วยการสร้างเสริมพลังกำลังให้แข็งแรง เรียกว่าพลศึกษา (๒) กำลังทางวิญญาณ เป็นกำลังทางความคิด กำลังทางมโนนิยม หมายถึงกำลังที่เกิดจากธรรมะ มีสติปัญญา มีวิริยะ มีสมาธิ ก่อให้เกิดคุณธรรม^{๙๕}

๔. การศึกษาต้องทำให้เกิดหัตถศึกษา ซึ่งลักษณะหัตถศึกษาตามทัศนะของพุทธทาสเป็นเรื่องของปากท้อง เรื่องอำนาจวาสนา เป็นเรื่องของอาชีพ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้^{๙๖}

๒.๒.๒ องค์ประกอบด้านตัวผู้สอน

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านผู้สอน ก็คือตัวครูหรือผู้สอนในที่นี้มิได้จำกัดที่เพศบรรพชิต บุรุษ หรือสตรี ใครก็ได้ที่มีความรู้มีความเหมาะสมเป็นผู้ใหญ่ แล้วตัวผู้สอนจะต้องมีอุดมการณ์ความเป็นครู มีความเสียสละ มีความสนใจเป็นพิเศษในการแสวงหาความรู้ ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้อุปมาอุปไมยตัวผู้สอนจะต้องสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้เรียน ด้วยการดูแลเด็กเหมือนกับพระผู้เป็นเจ้าของที่อยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งให้การอบรมทางด้านจิตใจ และผู้สอนจะต้องมีบุคลิกภาพดี มีความรู้ มีคุณธรรม ทำให้ผู้เรียนมีความเคารพและเชื่อฟัง ยอมปฏิบัติตาม^{๙๗}

^{๙๔} พระราชชัชวารี (พุทธทาสภิกขุ), การสร้างเสริมจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น, (มปพ. : ๒๕๑๑), หน้า ๓.

^{๙๕} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, หน้า ๘๕ - ๘๖.

^{๙๖} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาที่ส่งเสริมสุขภาพตปัญญาอย่างสัตถ์, หน้า ๒๒ - ๒๖.

^{๙๗} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษากับศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

นอกจากนั้น พุทธทาสภิกขุยังได้จัดประเภทของครูอาจารย์ ที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้บรรลุจุดหมายปลายทางได้ โดยแบ่งลักษณะของครูออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. ครูผู้สอนหนังสือ ซึ่งครูประเภทนี้มีหน้าที่เพียงแค่สอนให้รู้หนังสือเท่านั้น เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ แล้วนำไปศึกษาเพิ่มเติม

๒. ครูผู้สอนเกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งครูประเภทนี้มีหน้าที่เพียงแค่สอนให้รู้จักประกอบอาชีพ ทำตามความถนัดและความสามารถของตน เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ยากแห่งชีวิต

๓. ครูผู้เป็นชี้นำแนวทางจิต ซึ่งครูประเภทนี้มีหน้าที่สอนให้รู้จักความถูกต้อง ความสามารถพัฒนาตนอยู่เหนือกิเลส สอนให้รู้จักความจริงแห่งชีวิตเพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางคือความพ้นทุกข์^{๑๓}

๒.๒.๓ องค์ประกอบด้านสถานที่

ท่านพุทธทาสมองเห็นความสำคัญองค์ประกอบด้านสถานที่ศึกษาเพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น จึงได้สร้างสำนักปฏิบัติธรรมสวนโมกขพลารามเพื่อเป็นตัวอย่างการจัดระบบการศึกษา โดยมุ่งเน้นการอาศัยอยู่กับธรรมชาติ สะดวกแก่การศึกษาเรียนรู้ธรรม ซึ่งท่านได้แยกลักษณะองค์ประกอบด้านสถานที่ไว้ ดังนี้

๑. ควรจัดเฉพาะ เพื่อให้บรรยากาศที่เหมาะสม จะได้ผลดีกว่าในห้องเรียนปกติ

๒. ตามปกติ ควรทำเป็นห้องเรียนรวมกันได้มากหน่อย เช่น ห้องประชุมใหญ่ก็ใช้ได้ เพื่อให้เกิดการสังสรรค์ที่ดี มีขนาดใหญ่ย่อมอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้เป็นอย่างดี

๓. ในบางโอกาส ต้องทำในสถานที่ที่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้นว่า อุโบสถ วิหาร ฯลฯ^{๑๔}

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ อ่างใน สุรัตน์ เพชรนิล, ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ๒๕๔๐, หน้า ๕๖.

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษากับศีลธรรม**, หน้า ๑๘๐ – ๑๘๐.

๒.๒.๔ องค์ประกอบด้านผู้เรียน

ท่านพุทธทาสภิกขุได้มองสังคมไทยหรือสังคมโลกว่า กำลังประสบกับปัญหาวิกฤตทางศีลธรรม หรือพฤติกรรมเบี่ยงเบนของวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น ถือเป็นว่าเรื่องที่จะต้องแก้ไขอย่างเร่งรีบด่วนที่สุด ท่านเรียกว่าโรคของเด็กวัยรุ่นโดยการเทียบเคียงมาจากคัมภีร์บาลี เพื่อให้มองเห็นภาวะอย่างนี้ว่าเป็นโรคทางจิต โรคทางกิลเลส โรคทางวิญญาน จึงทำไปไม่น่าดู ไม่น่าปรารถนา จนตั้งจิตหรือสติไว้ในทางที่ผิด มีการกระทำตามใจตนเอง เพราะฉะนั้นท่านจึงถือว่าเด็กวัยรุ่นกำลังเป็นโรคทางศีลธรรม หรือโรคทางจริยธรรม ดังนั้นองค์ประกอบด้านตัวผู้เรียนจะต้องฝึกสร้างศีลธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนก่อน เพื่อให้ผู้เรียนปรับตัวให้เกิดความรู้สึกอยากจะเรียนรู้ในทางที่ถูกต้องดีงาม ตามทำนองคลองธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อีกต่อไป^{๑๕}

แสดงให้เห็นได้ว่า องค์ประกอบของการศึกษาจะต้องประกอบหลายๆ ส่วน ทั้งการจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับยุคสมัยไม่ขัดแย้งกับศีลธรรมอันดีในสังคม ต้องพัฒนาตัวผู้สอนให้มีคุณภาพสร้างจริยธรรมให้เกิดในตนก่อน พัฒนาสถานที่ให้เหมาะสมกับระบบการศึกษา นำมาสู่การสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เรียนอยากศึกษาเรียนรู้พัฒนาตนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๒.๓ การจัดการศึกษา

ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาไว้มากมายหลายประการ ส่วนใหญ่ท่านจะนำแนวทางหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นพื้นฐานเสนอแนะแนวทางการจัดการศึกษาแก่สังคมไทยและสังคมโลก เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความสะอาด สว่าง สงบสุข โดยสามารถแยกกลุ่มการจัดการศึกษาของพุทธทาสภิกขุได้ดังนี้

๒.๓.๑ การศึกษาทำให้เกิดความรอบรู้

แนวทางการจัดการศึกษาที่จะทำให้นุชนเกิดความรู้รอบรู้ได้ โดยพุทธทาสภิกขุได้ยกแนวทางลักษณะการประกาศความรู้ของพระพุทธเจ้ามาเป็นตัวอย่างว่า “ปะ แปลว่า รอบ” “ญา” แปลว่า รู้ “สัมมา” แปลว่า ถูกต้อง “ภูต” แปลว่า เป็น “ยถา” แปลว่า เช่นนั้น อย่างที่

^{๑๕} พระราชชยภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ), การสร้างเสริมจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น, หน้า ๕ - ๖.

เป็นจริง”^{๑๖} เมื่อรวมความหมายกันทั้งหมดแล้ว ก็แปลว่า การศึกษาเรียนรู้ อันเกิดจาก สภาวะการณ์ที่เป็นตามความจริงอย่างถูกต้อง และแจ่มแจ้งเห็นจริง เพราะการศึกษาในปัจจุบัน ไม่สามารถทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงความจริงได้ เพราะมีสิ่งที่เป็นตัวแทนความจริงของ หลักการศึกษามุ่งเน้นแนวทางการศึกษาของชาวตะวันตกที่เรียกว่า ปรัชญา (Philosophy) ซึ่งแตกต่างไปจากการศึกษาโลกตะวันออก ที่มุ่งเน้นการศึกษาที่ปัญญา หรือ ยถาภูตสัมมัตถ์ปัญญา คือการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้จริงอย่างประจักษ์แจ้ง อันเป็นความรู้ที่เกิดจากภายใน คือปัญญา (Wisdom)

นอกจากนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุยังได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดได้ “จะต้องมีการศึกษาค้นคว้า วิพากษ์ วิจารณ์ เพื่อให้ได้เหตุผลที่แท้จริง ยึดตามแนวทางแห่งอริยสัจจ์ ปฏิจจสมุปบาท ถือเป็นปรัชญาการศึกษาแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าถึงความจริง ๔ ประการ (อริยสัจ ๔) มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ถือเป็นสมมติฐาน (Hypothesis) เพื่อหาเหตุผลแวดล้อมให้ได้ตามความเป็นจริง เป็นการศึกษาทำให้เกิดความรู้ประจักษ์แจ้งด้วยการเรียนรู้ผู้สละ”^{๑๗} ซึ่งได้แก่การศึกษาที่ทำให้เกิดความรอบรู้ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้กล่าวยกย่องว่าดีที่สุดใน ๑๐ ประการ คือ

๑. การศึกษาช่วยทำให้เด็กมีปัญญาที่เรียกว่า “มีความทุกข์ ได้ยาก” เป็นการสอนให้ผู้เรียนรู้จักความถูกต้องและพอเพียงแก่สถานการณ์ ไม่นิยมความฟุ้งเฟ้อ

๒. การศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ ที่เรียกว่า “เป็นสุขได้ง่าย” เป็นการสอนให้ผู้เรียนรู้จักความสันโดษ ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่กินอยู่ใช้สอยเกินฐานะ รู้จักความสุขที่แท้จริง คือความเรียบง่าย

๓. การศึกษาช่วยทำให้มีชีวิตเป็นอยู่แบบต่ำที่เรียกว่า “อยู่แบบชาวบ้าน” เป็นคนไม่ถือเนื้อถือตัว วางตนแบบเรียบง่าย ไม่ยึดมั่นในเกียรติยศ ชื่อเสียง

๔. การศึกษาช่วยให้ทำตนแต่สิ่งสูงที่เรียกว่า “การกระทำที่สูง” มีชีวิตกินอยู่อย่างง่าย แต่จะทำในเรื่องคุณงามความดีเท่านั้น ไม่ประพฤติตนแบบต่ำทวาม

๕. การศึกษาช่วยทำให้เป็นคนมีเหตุผลมากขึ้นที่เรียกว่า “เป็นผู้มีเหตุผล” ผู้ผ่าน

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมะสำหรับครู**, หน้า ๔๔.

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษาสร้างโลกให้มีสันติภาพหรือทำลายโลก**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

การศึกษามาแล้ว ย่อมรู้จักใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาได้ตามวัตถุประสงค์

๖. การศึกษาช่วยให้เข้ากับบุคคลได้ที่เรียกว่า “รู้จักบุคคล” บุคคลผ่านการศึกษาแล้ว ย่อมรู้จักเคารพในตัวบุคคลที่มีวิบุลยคุณ คุณวุฒิ ว่าเป็นผู้ทรงคุณค่าของสังคม

๗. การศึกษาช่วยให้เข้ากับสังคมที่เรียกว่า “รู้จักสังคม” คนที่ผ่านการศึกษาย่อมปรับตัวเข้ากับสังคม หรือชุมชนได้อย่างมีความสุข

๘. การศึกษาช่วยให้คนตรงต่อเวลาที่เรียกว่า “รู้จักเวลา” ผู้ที่ผ่านการศึกษาย่อมรู้จักกาลเวลา ว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควรทำ

๙. การศึกษาช่วยให้คนรู้จักตนเองที่เรียกว่า “รู้จักตนเอง” ผู้ผ่านการศึกษาแล้วมีการสำรวจตนเอง ปรับปรุงตนเอง ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และยึดมั่นในคุณธรรม

๑๐. การศึกษาช่วยให้คนมีปฏิภาณไหวพริบที่เรียกว่า “มีไหวพริบ” คนผ่านการศึกษาแล้ว ย่อมมีปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคได้ด้วยดี^{๑๘}

๒.๓.๒ การจัดการศึกษาแบบไตรสิกขา

ท่านพุทธทาสภิกขุได้มองเห็นหลักสำคัญของการศึกษาแนวทางพระพุทธเจ้า ถือเป็นระบบการศึกษาพัฒนาแบบครบวงจร เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนได้ฝึกฝนพัฒนาพร้อมกับการบังคับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามพัฒนาการไปด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแนวทางการจัดการศึกษาแบบครบจักรวาล ตามแบบธรรมะแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นตรี โดยพุทธทาสภิกขุมองเห็นว่า ธรรมสามารถแก้ไขปัญหาได้มากมายมหาศาล ยังทำให้คนไปพระนิพพานได้ แล้วทำไมธรรมะของพระพุทธเจ้าจะแก้ปัญหาเล็กน้อยให้แก่คนและสังคมโลกมิได้ว่า

...ที่ธรรมะแก้ไขไม่ได้ ก็คนไม่ยอมรับเอาธรรมะนี้เข้ามาเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหามนุษย์ เพราะว่าได้จัดการศึกษาให้ผิดไปแล้ว แล้วก็ผิดมากขึ้นๆ ทุกที คือเป็นการศึกษาที่ตามใจตนเอง ที่จัดให้คนมีความพอใจในการตามใจตนเอง^{๑๙}

การศึกษาธรรมตามทฤษฎีของพระพุทธทาสภิกขุ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างวินัย

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสธรรม ๘ เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๗.

^{๑๙} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษากับศีลธรรม พุทธทาสธรรม ๗, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

สร้างระเบียบ มีการพัฒนาตนด้วยความมั่นคง ก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งก็คือปัญญา
นั่นเอง ดังจะได้แยกแนวทางการศึกษาตามหลักไตรสิกขาในทรรศนะของท่านพุทธทาสเป็น
ประเด็นต่อไป

(๑) ศิลกับการศึกษา

การนำศีลเข้ามาพัฒนาระบบการศึกษาให้แก่มนุษย์ เพื่อป้องกันการทำความ
ผิดพลาดทางกาย หรือประพฤติชั่วทางกาย เพราะการฝึกปฏิบัติศีลช่วยทำให้เกิดการพัฒนา
ทางกายและทางวาจาควบคู่กัน ให้เกิดความสุขจริต ก่อให้เกิดการเลิก ลด ละ อบายมุข
และการทำความชั่วทั้งปวง โดยท่านพุทธทาสได้เสนอแนวทางการศึกษาที่ถูกต้องในการ
รักษาศีล เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น อย่างน้อยต้องมีศีล ๕ เป็น
พื้นฐานชีวิตของมนุษย์ อันได้แก่

๑. ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายผู้อื่น ด้วยการทำเองหรือสั่งให้ผู้อื่นทำแทน
๒. ไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ลักเล็กขโมยน้อย หรือเบียดบัง ใช้อวดด้วย
กลอุบายต่างๆ
๓. ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของใคร่ของผู้อื่น หรือผิดลูกเมียผู้อื่น
๔. ไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรม หรือความยุติธรรมของผู้อื่นด้วยการโกหก หรือ
มุสาวาท
๕. ไม่ประทุษร้ายสติสัมปชัญญะของตนเอง ด้วยการดื่มสิ่งเสพติด หรือของมีนเมา
ต่างๆ^{๒๐}

(๒) สมာธกับการศึกษา

สมาธเป็นวิธีการศึกษาแบบการปฏิบัติ ฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตใจให้เกิดความมั่นคง
แน่วแน่ หรือสมาธ แล้วนำมาพัฒนาใช้งานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในด้านต่างๆ เช่น
การทำงาน การออกกำลังกาย การอ่านหนังสือ เป็นต้น ลักษณะสมาธิตตามทรรศนะของ
พุทธทาสภิกขุ ต้องเกิดจากการฝึกฝนพัฒนาอบรมจิต เรียกว่า สมาธิตภาวนา เพื่อที่จะ
พัฒนาตนเองให้ก้าวเข้าสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ผลของการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิต
ย่อมทำให้จิตสะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส มีความเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ เกิดพลัง

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมบุษยา, ๒๕๑๗), หน้า ๔๒๑.

สามารถทำหน้าที่การงานทุกอย่างได้ด้วยความมั่นคง สำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ^{๒๑}

(๓) ปัญญากับการศึกษา

ปัญญาเป็นวิธีการศึกษาอบรม ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง หมายถึง ความรอบรู้ในกองสังขารที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยอาศัยธาตุ ๔ เป็นตัวปรุงแต่ง มีความผันแปร หรือเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย ซึ่งผลจากการศึกษาทำให้เกิดปัญญาเห็นว่าร่างกายก็เป็นสังขารจิตใจก็เป็นสังขาร ความรู้สึกนึกคิดก็เป็นสังขาร^{๒๒} ซึ่งทั้งหมดนี้ถ้าบุคคลได้ศึกษามาดีและถูกต้องแล้ว ย่อมมองเห็นสภาพไม่เที่ยงแท้แน่นอนอน อาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิด เมื่อรู้เท่าทันด้วยปัญญา บุคคลย่อมข้ามซึ่งความทุกข์ทั้งปวงได้

๒.๒.๒ การจัดการศึกษาแบบปฏิจสุมุปปาท

การจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ การวนรอบ ๓ ทางโดยอาศัยเหตุและปัจจัยปรุงแต่ง โดยแยกแสดงหลักวิธีการให้เห็นเป็นศัพท์ “ปฏิจจ” แปลว่าอาศัย “สมุปปาท” แปลว่าเกิดขึ้นพร้อมกัน^{๒๓} เมื่อนำสองศัพท์มาสนธิกันแล้ว แปลว่าการแสดงให้ทราบถึงความทุกข์เกิดขึ้นได้และดับลงได้ ต้องมีลักษณะธรรมชาติของเหตุปัจจัยหลายประการเข้ามาอาศัยกัน เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องเนื่องกันอยู่หลายๆ ชั้น และอาศัยกันแล้วทำให้เกิดทุกข์ และทำให้ความทุกข์ดับลงได้

การศึกษาแบบอิทัปปัจจยตา เป็นแนวทางจัดการศึกษาแบบที่ทำให้ผู้เรียนทุกเพศทุกวัยให้รู้จักลักษณะอาการตามสภาพความเป็นจริงได้ว่า “ถ้าไม่มีอิทัปปัจจยตาแล้วสิ่งทั้งหลายจะคงที่ จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง มันก็ไม่มียัยเด็ก ยัยหนุ่มสาว ยัยแก่เฒ่าไปได้”^{๒๔} ซึ่งการศึกษานี้ เพื่อสอนให้มนุษย์รู้จักธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย อาจช่วยผ่อนคลายความทุกข์ลงได้ จึงจำเป็นต้องให้มนุษย์เรียนรู้ เพราะมนุษย์มีสัญชาตญาณ อาจทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการเปลี่ยนแปลงได้มากและเร็วกว่าโยโย่ไกลกว่าการเปลี่ยนแปลงของสัตว์

^{๒๑} สุวัฑน์ เพชรนิล, **ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ**, หน้า ๔๘.

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธทาสธรรม๘ เยาวชนกับความอดสูรอดของสังคัม**, หน้า ๑๔๕.

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ, **ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร**, (กรุงเทพฯ : จึงใจการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖.

^{๒๔} พุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตาของท่านพุทธทาสภิกขุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๗.

ดังนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงเห็นความสำคัญของกฎอภิปัจฉัยตา จึงส่งเสริมให้เกิดมีการเรียนรู้กฎเกณฑ์ธรรมดา พร้อมทั้งเกิดการศึกษาศึกษาและปฏิบัติควบคู่กันไป ด้วยการยกตัวอย่างกฎอภิปัจฉัยตาแบบง่ายๆ มาแสดงให้เห็นทางการศึกษาอันเป็นสาเหตุให้คนเกิดความทะเลาะวิวาทกันเพื่อมิให้ผู้ศึกษาเกิดความสับสนในการศึกษาเรียนรู้ว่า

“เพราะอาศัยเวทนาคืออรสอระอย หรือรสที่ได้จากความรู้สึกล้วนนั้น จึงทำให้เกิดตัณหา

เพราะอาศัยตัณหา

จึงเกิดการแสวงหา

เพราะอาศัยการแสวงหา

จึงเกิดการได้

เพราะอาศัยการได้

จึงเกิดการปลงใจรัก

เพราะเกิดการปลงใจรัก

จึงกำหนดด้วยความเพลิดเพลีน

เพราะกำหนดด้วยความเพลิดเพลีน

จึงสยบมัวเมา

เพราะสยบมัวเมา

ก็เกิดการจับอกจับใจ

เมื่อมีการจับอกจับใจ

ก็เกิดความตระหนี่

เมื่อเกิดความตระหนี่

ก็เกิดความหึงหวง

เมื่อเกิดการหึงหวง

ก็เกิดสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย คือการใช้อาวุธ

ไม่มีคม – มีคม การโกลาหลวุ่นวาย การยื้อแย่งกัน การพูดว่า “มึงๆ” การกล่าวคำส่อเสียด การกล่าวคำเท็จ

สิ่งไม่พึงปรารถนา

เกิดขึ้นมาด้วยอาการอย่างนี้”^{๒๕}

ทั้งนี้เนื่องเพราะท่านพุทธทาสภิกขุเห็นความสำคัญของลักษณะอาการวน ๓ ประการ มีลักษณะ ๑๒ มาแสดงให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้จิตใจตนเองแบบง่ายๆ เพื่อให้รู้หลักจิตวิทยาการศึกษาอาศัยเหตุปัจจัยอันเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน หมุนเวียนไปตามวงจรชีวิต เมื่อมีการเรียนรู้เข้าใจแล้วก็สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

๒.๔ การปฏิรูปการศึกษา

ท่านพุทธทาสภิกขุถือเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทชี้แนวทางต่อการปฏิรูปการศึกษาของไทยในช่วงหนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาของท่าน

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖ – ๑๗๗.

พุทธทาสภิกขุ จึงมีทั้งแง่บวกและแง่ลบอยู่ด้วยกัน ซึ่งสามารถจำแนกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ

๒.๔.๑ ปัญหาของการศึกษา

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกยุคแห่งการศึกษาแผนใหม่ เป็นความเลวร้ายทางการศึกษาที่เรียกว่า “วันแห่งวัตถุนิยมเต็มที”^{๒๖} จึงมีผู้ให้นิยามความหมายของการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป ตามสติปัญญาความสามารถของผู้ได้รับเกียรติจากสังคมว่า เป็นนักการศึกษา เช่น “การศึกษาเพื่อความอยู่รอด” ศัพท์นี้ท่านพุทธทาสภิกขุบอกว่าเป็นเรื่องใหญ่สำหรับมนุษย์ “การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” ศัพท์นี้ดูเหมือนจะเป็นความเพ้อฝันของมนุษย์ ทั้งที่ไม่รู้จักความจริงของคำว่ามนุษย์เป็นได้อย่างไร “การศึกษาเพื่อประชาธิปไตย”^{๒๗} ศัพท์นี้ท่านมองเหมือนเป็นสิ่งสุดท้ายของมนุษย์ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแนวความคิดของการศึกษาที่ทำให้เกิดปัญหาต่อการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันมาก โดยเปรียบเทียบระบบการศึกษาไว้ว่า

...เดี๋ยวนี้ การศึกษาในโลกนี้ทั้งโลก มันไร้ศีลธรรมอย่างนี้ มันเหมือนกับเครื่องกระป๋องที่ไม่ได้ใส่ยากันบูด มันก็บูดๆ ๗ ยิ่งขึ้นทุกที มันก็มีผลอันใหม่เกิดขึ้นทุกที ยิ่งขึ้นทุกที...^{๒๘}

ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่ ไม่ได้ใส่ใจในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ส่งผลให้สังคมเกิดปัญหาซับซ้อนเพิ่มทวีคูณยิ่งขึ้นไป โดยท่านพุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างของปัญหาที่มาจากการปฏิรูปการศึกษาให้เห็นชัดเจนเป็นรายด้าน เพื่อให้สังคมผู้รู้ หรือกลุ่มผู้นำทางการศึกษาได้ตระหนักถึงโทษภัย ดังนี้

๑. ยิ่งเรียน หรือยิ่งมีการศึกษาแบบนี้ ก็ยิ่งหลงใหลในรสอร่อย เพราะมองการศึกษาปัจจุบันทำให้คนหลงใหลในการศึกษาค้นคว้าหาสิ่งใหม่ๆ มาสนองความต้องการทางสังคม ทำให้หลงติดอยู่ในรสชาติของการศึกษานั้น

๒. ยิ่งเรียนก็ยิ่งหลงยาเสพติด มองระบบการศึกษาปัจจุบันว่า คนที่มีการศึกษาสูง

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมสังัจจางเคราะห์**, (สุวาชูร์ธานี : โรงพิมพ์ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๓.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓ - ๒๔๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖.

มากเท่าไร ยิ่งติดสิ่งเสพติดมาก โภยพุทธทาสภิกขุได้แบ่งยาเสพติดเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๒.๑ ยาเสพติดทางวัตถุล้วน (Physical) จำพวก เฮโรอีน ฝิ่น ยาบ้า เป็นต้น ที่ผ่านมามีท่านพุทธทาสมองว่า นักศึกษาซึ่งได้รับการศึกษาซึ่งเข้าใกล้ยาเสพติดเพราะคนมันโง่

๒.๒ ยาเสพติดทางวิญญาณ (Spiritual) ปัญหาจากความโง่ของคน จึงไปทำลายมวลมนุษยชาติด้วยกัน ด้วยความไม่รู้เท่าทัน ด้วยความหลงใหลสิ่งเสพติดที่ยั่วยวนอารมณ์

๓. ยิ่งเรียนยิ่งบ้ากฏ (กฎหมายถึงตนเอง) ระบบการศึกษาทำให้คนยึดมั่นถือมั่นในตนเองเพิ่มขึ้น มีนิสัยชอบความรุนแรง โดยท่านพุทธทาสมองปัญหาประชาธิปไตยว่า คนมีความบ้ากฏ บ้าสไตรท์ บ้าประท้วง บ้าอะไรต่อมิอะไรก็มาจากบ้ากฏ เพราะคนมีการเรียนรู้มาก ยิ่งมีความยึดมั่นถือมั่นในตนเองมาก ก่อให้เกิดความผสมผสานกับการรักประชาธิปไตย

๔. ยิ่งเรียนยิ่งบ้ากาม มองการศึกษาสมัยนี้ ช่วยให้คนหลงใหลในเรื่องเพศ (over sex) ในสมัยคนป่าในสมัยคนป่า หรือสมัยพุทธกาล การศึกษาของสังคมยังเป็นระเบียบดี พุทธทาสกล่าวว่า คนในสมัยปัจจุบันยิ่งมีการศึกษามากเท่าไร ก็ยิ่งบ้ากาม บ้ากามวิถิตถาร บ้ากามเพื่อ บูชากามเป็นพระเจ้า ก่อให้เกิดความขาดสติสัมปชัญญะมากขึ้น

๕. ยิ่งเรียนยิ่งไม่มีสถาบันแห่งผู้มีพระคุณ โดยเปรียบเทียบการศึกษาเรียนรู้ในอดีตว่า พ่อแม่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็เป็นผู้มีพระคุณ แต่การศึกษาปัจจุบันทำให้เกิดช่องว่างทางสังคม ทางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นช่องว่างที่สกปรกมาก อันเกิดจากระบบการศึกษาเพื่อสร้างชนชั้นกรรมาชีพ และนายทุน โดยมองนายจ้างคือผู้มีพระคุณ และนายจ้างก็ไม่ได้มองลูกจ้างว่าเป็นลูกหลานเหมือนในอดีต

๖. ยิ่งเรียนยิ่งลบลู่สถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์ ผลมาจากการศึกษาเรียนรู้ทำให้คนมีความอิสระ คิดอย่างอิสระ ด้วยการตั้งตนเองเป็นใหญ่ เกิดการลบลู่สถาบันศาสนาที่ต้องการสั่งสอนคนให้บังคับตนเอง ไม่เห็นแก่ตัว มีความสันโดษในกามคุณ รวมทั้งการลบลู่สถาบันพระมหากษัตริย์ ผู้มีความสำคัญคู่กับสถาบันชาติไทย

๗. ยิ่งเรียนยิ่งเจริญด้วยอบายมุข ท่านพุทธทาสมองระบบการศึกษาเดี๋ยวนี้ว่า ยิ่งเรียนยิ่งศึกษายิ่งทำให้คนหลงใหลในอบายมุขเพิ่มมากขึ้น มีการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการมายั่วยุคน ทั้งการตีมน้ำเมา วิธีการเที่ยวการคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร โดยไม่ได้มองการศึกษาคือการเรียนรู้ธรรมสัจจะ ด้วยการงานที่มีความเสียสละ ความ

อดทน ความอดกลั้น เดียวนี้คนไม่ยอมทำงาน แต่อยากได้เงินมากกว่า ด้วยการศึกษารียนรู้วิธีการที่เขาเปรียบคนอื่น

๘. ยิ่งเรียนตามแบบ ยิ่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว พุทธทาสมองวิธีการศึกษาศาสนาใหม่นี้ว่า มองเรื่องลามกอนาจารเป็นเรื่องธรรมดา ถือเป็นสิ่งที่ดี ควรให้อวด ตลอดทั้งไม่รู้จักสันติภาพ การศึกษาทำให้มนุษย์หลงใหล มองข้ามสันติภาพและความปรารถนาดีของผู้อื่น ยิ่งมีการศึกษารียนรู้มากเท่า ยิ่งมองเห็นกงจักรเป็นดอกบัวมากขึ้นเท่านั้น

๙. ยิ่งเรียนยิ่งทำลายวัฒนธรรม พุทธทาสมองว่าการศึกษาศาสนาปัจจุบันนี้ ทำลายระบบวัฒนธรรมอันดีของสังคมไทย ก็คือเด็กเมื่อมีการศึกษารียนรู้แล้วเกิดความจ้องมอง ไม่เคารพต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ คนเฒ่าคนแก่ เพราะไม่ได้อบรมสั่งสอนเขาเหมือนในอดีต แม้แต่ที่โรงเรียน สถาบันการศึกษาก็ไม่ได้สอนให้ความสำคัญเรื่องวัฒนธรรมเหมือนในอดีต ซึ่งท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงระบบการศึกษาที่ทำลายวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวไทยไว้ว่า “ขออ้อนวอนให้ท่านทั้งหลาย ช่วยฟังและช่วยจำไว้สักหน่อย วัฒนธรรมชาวพุทธในสายเลือด ที่เรามีกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ต้องเรียกว่าหลายชั่วอายุคนแล้ว นับตั้งแต่ได้รับพระพุทธานุญาตมา มันซึมเข้าไปในสายเลือด เป็นตัวอย่างที่ดีอยู่ตลอดเวลา ลูกหลานเกิดมาก็มีสายเลือดอันนี้มาด้วย มันง่ายที่จะมีศีลธรรม”^{๒๙}

นี่คือผลสะท้อนมาจากการปฏิรูปการศึกษาศาสนาใหม่ได้ทำลายวัฒนธรรมไทยหมดสิ้นแล้ว จึงเป็นเหตุผลให้ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวเรียกร้องให้สังคมเร่งช่วยกันแก้ไขปัญหาคการศึกษาไทย เพื่อให้สังคมมองเห็นการศึกษากับการรักษาวัฒนธรรมประเพณีของชาติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษไทย ให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยสืบต่อไป

๒.๔.๒ แนวทางการปฏิรูปการศึกษา

โดยท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษามากมายหลายประการ แต่ก็สามารถแยกออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

(๑) การปฏิรูปการศึกษาแบบสาธิต

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมสังเขปสงเคราะห์*, หน้า ๒๔๕ - ๒๕๕.

ท่านพุทธทาสภิกขุถือว่าเป็นปูชนียบุคคล เป็นผู้นำในการปฏิรูปการศึกษาแก่สังคมไทยและสังคมโลก อาศัยแนวทางปฏิรูปการศึกษาตามแบบบารมีธรรมแห่งพุทธวิธี ด้วยการสร้างสวนโมกขพลารามเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาปฏิบัติธรรมแก่ชาวพุทธทั้งหลาย เหมาะแก่การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง อาศัยธรรมชาติของภูเขา ลำธารและป่าไม้เบญจพรรณ พร้อมทั้งซากหักพังของเจดีย์เก่าไว้เป็นอนุสรณ์เตือนสติแก่นักศึกษา โดยมีสถานที่สำคัญประกอบด้วย สระน้ำนาฬิกา สร้างเพื่อเป็นปริศนาธรรมสอนคนเพื่อข้ามพ้นวัฏฏะสงสารได้ ลานหินโค้ง เป็นสถานที่สวดมนต์และฟังธรรม โรงปั้นภาพ เป็นการปั้นภาพพุทธประวัติเพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้พุทธประวัติ โรงมหรสพทางวิญญูณ เป็นสถานที่ประยุกต์อุปกรณ์การสอนธรรมให้ประชาชน ถือเป็นวิธีปฏิรูปการศึกษาธรรมที่ทันสมัยที่สุดในยุคนั้น^{๓๐}

นอกจากนั้น พุทธทาสภิกขุยังได้กล่าวกับผู้มาปฏิบัติหรือนักศึกษาที่มาปฏิบัติธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันไว้ว่า ต้องทำให้ถูกต้องเป็นประจำทั้งด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา แล้วความถูกต้องจะเป็นระบบในรูปแบบหนึ่ง ที่เรียกว่า “Plain living high thinking” แปลว่า การกินอยู่อย่างต่ำ มุ่งแต่ทำอย่างสูง^{๓๑} ซึ่งลักษณะการกินอยู่อย่างต่ำตามทรรศนะของท่านพุทธทาส คือ มุ่งการทำทางจิตวิญญูณให้สูง เป็นระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาวิญญูณ หรือคุณธรรมให้มีในจิตใจ

การทำให้ถูกต้องก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่พุทธทาสภิกขุและศิษยานุศิษย์ที่เป็นครูบาอาจารย์ในสวนโมกขพลาราม ได้พยายามสอนพร้อมทั้งนำมาปฏิบัติจนถึงปัจจุบันนี้ก็คือ “กินข้าวจวนแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว”^{๓๒} คำว่ากินข้าวจวนแมว หมายถึง การกินอยู่เท่าที่จำเป็น หรือเท่าที่มีแบบง่าย ๆ เช่น การฉันในบาตร ด้วยการนำข้าวปลาอาหารทั้งคาวหวานมาคลุกเคล้ารวมกัน คำว่า อาบน้ำในคู หมายความว่า ไม่ต้องมีชีวิตอยู่อย่างหรูหราฟุ่มเฟือยเกินตัว ไม่ต้องมีห้องน้ำ ห้องนอนเป็นของตนเอง คำว่าเป็นอยู่อย่างคนตาย หมายความว่า ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู – ของกู (“me” and “mine”)^{๓๓} “อย่าปล่อยตัวกู

^{๓๐} สุวัฒน์ เพชรนิล, **ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ**, หน้า ๗๖ - ๗๗.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษาคืออะไร**, หน้า ๙๓.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^{๓๓} Buddhadasa Bhikkhu, **Handbook for Mandkind**, (Bangkok : Mahachula Buddhist University Union Press, n.d.), p.182.

ของกฎ ยกหยูกหางขึ้นมา พยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่งานที่ต่ำต้อย”^{๓๔} ถือเป็นการทำงานแบบไม่มีความยึดมั่น ไม่ยึดติดในหน้าที่และตำแหน่ง ใครทำอย่างไรก็ได้ ไม่นิยมคำว่าชอบใจ ชอบคุณ เป็นวิธีการสอนฝึกฝนตน เรียนรู้ และทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อประโยชน์มวลมนุษยชาติซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางอย่างแท้จริง

(๒) การปฏิรูปการศึกษาแบบแนวความคิด

ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นผู้มีความรู้และการต่อการปฏิรูปการศึกษา ในช่วงลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังมีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยเสนอแนวความคิดการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคง

ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ด้วยการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาที่ไม่ทิ้งคุณธรรม จริยธรรม ดังแสดงเป็นรายชื่อต่อไปนี้

๑. ลักษณะการสอนหรืออบรมความรู้วิทยากร ครูอาจารย์ทั้งหลายควรจะสอนในลักษณะการอบรมให้สัมฤทธิ์ผลทางจิตใจ เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แน่นอน โดยมองลักษณะวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าในยุคนั้น มาเป็นแนวทางการศึกษาอบรม มิใช่ครูผู้สอนทำเป็นเพียงนกแก้วนกขุนองด้วยการใช้เครื่องบันทึกเสียงไว้สอนแทน

๒. การสอนวิชาธรรมโดยตรง จะต้องสอนเนื้อหาความรู้ประมาณ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เหลือสอนเรื่องอื่นไม่เกิน ๒๐ เปอร์เซ็นต์ เพื่อช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดมีการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เป็นลักษณะนิสัยสันดาน

๓. การสอนต้องทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจแจ่มแจ้งแทงตลอด ทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตามผู้สอน ด้วยการฟังตาม มีความคิดเห็นคล้ายตาม คิดไปตามเหตุผล ด้วยการยกตัวอย่างประกอบ เพื่อให้ผู้เรียนมีความเห็นคล้ายตาม พิจารณาตามเหตุผล ตามความเป็นจริง เมื่อจะสอนเรื่องใดต้องทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจ แล้วเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในตัวได้

๔. การสอนคุณธรรมหรือธรรมะที่เป็นหลักปฏิบัติ จะต้องสอนอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง จะต้องสอนให้ถูกต้องตามหลักปฏิบัติไปจนตาย

๕. การสอนโดยอ้อม แต่มีผลต่อผู้เรียนมาก โดยครูผู้สอนที่ฉลาดจะนำธรรมะเข้ามาสอดแทรกให้แก่ผู้เรียนได้เรียนรู้ โดยผู้เรียนไม่มีความรู้สึกรู้ว่าถูกสอน เรียนรู้ด้วยวิธีการ

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

สังเกต พิสูจน์พร้อมทั้งมีสติสัมปชัญญะ แม้แต่วิชาวิทยาศาสตร์ วิศวกรรม ก็สอดแทรกคุณธรรมเข้าไปได้ แต่ผู้เรียนไม่รู้สี่กรำคาญหรือเพ่งเล็งโทษผู้สอน

๖. สอนต้องมีการเลือกสรรธรรมะให้เหมาะสมกับวัย อายุ ระดับการศึกษา ด้วยการสอดแทรกคุณธรรมเพื่อให้ผู้เรียนมีปัญญาตรงตามได้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดเป็นบัณฑิต พัฒนาเอาตัวรอดในทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๗. สอนโดยผู้เรียนไม่มีความรู้สึกตัวว่าถูกกระทำ เช่น คนมีปัญหาเรื่องจิตใจมีการให้คำปรึกษาและทำลงไปโดยผู้เรียนไม่มีความรู้ตัว เป็นวิธีการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไขตนเอง

๘. การสอนนอกสถานที่ อาศัยการศึกษาเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ในที่สุดก็จะวกกลับเข้าไปหา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ไม่ถือว่าเป็นเรา เป็นเขา แม้แต่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ต้องทำให้ผู้ศึกษามองให้ออกว่า มันเกิดจากกิเลสตัณหา อุปาทาน ประกอบด้วยสติปัญญาของมนุษย์เอง แต่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็ทำให้เกิดความทุกข์ลำบากแก่ชาวโลกมิใช่น้อย

๙. การศึกษาเรียนรู้พิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักพิธีกรรม ประเพณี อย่างถูกต้อง ในรูปของหลักวิชาการ ซึ่งสถานที่ใช้สอนนั้น ควรใช้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ น่าเคารพเลื่อมใส ทำให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการอย่างรวดเร็ว ยินดีทำตามคำแนะนำของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา พร้อมทั้งใช้เทคนิควิธีการสอนให้ผู้เรียนรู้จักสมาธิภาวนา อย่างทันสมัยที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า “Development” ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของสมาธิภาวนา เกิดความอยากทำ อยากปฏิบัติตาม เพื่อสร้างสันติภาพในจิตใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๑๐. การศึกษาเพื่อควบคุมตนในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ถูกต้อง ทุกลมหายใจเข้าออก หรือทุกอิริยาบถ ทำให้เกิดความเมตตาและกรุณา มีความเสียสละ ซึ่งลักษณะที่ถูกต้องตามทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง ความคิดเห็น ความเข้าใจที่ถูกต้อง มีความประพฤติที่ถูกต้อง มีความพากเพียรที่ถูกต้อง มีสติ ความตั้งมั่นที่ถูกต้อง เป็นการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักกระทำตนเองให้ถูกต้อง

๑๑. การศึกษาต้องมีการบังคับในสิ่งที่ควรบังคับ เพราะการศึกษาที่มุ่งแต่จะปล่อยเสรี ทำให้ขาดความสมดุล ทั้งความรู้ทั่วไปและคุณธรรมจริยธรรม โดยพุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างการศึกษาแนวพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับเรื่องการบังคับจิตใจ ถึงคราวบังคับก็ต้อง

บังคับ ถึงคราวยกย่องก็ควรยกย่อง ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาหรือระบบการศึกษาต่างๆ สิ่ง
ควรปล่อยก็ควรปล่อยเสรีได้ แต่สิ่งที่ควรบังคับก็ต้องบังคับ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยในอนาคตต่อไป

๑๒. ปัญหาปลีกย่อยของการศึกษา โดยเฉพาะการสอนวิชาพระพุทธศาสนาใน
มหาวิทยาลัย เมื่อไม่สามารถจัดตั้งเป็นคณะได้ ก็ควรจัดตั้งในรูปของคณะกรรมการควบคุม
ให้เหมาะสม เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการบริหารจัดการศึกษาให้สามารถดำเนินการสอน
ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด^{๓๕}

(๓) การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้รู้บุญคุณ

ระบบปฏิรูปการศึกษาในยุคนี้มุ่งแต่จะ使人เก่งเพียงอย่างเดียว คนฉลาดแต่ขาด
สติปัญญา ถือว่าวิธีจัดการศึกษาระบบนี้ ยังเต็มไปด้วยการพัฒนาคนด้วยสัญชาตญาณ
อย่างสัตว์ เมื่อโตขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นคนเห็นแก่ตัว อันเป็นย่อยมาจากการปฏิรูปการศึกษา
เพื่อพัฒนาคนมุ่งประหัตประหารกันแบบสัญชาตญาณอย่างสัตว์ (Animal instinct)^{๓๖} ถือ
เป็นการปฏิรูปการศึกษาไม่รู้จักจบสิ้น เพราะผู้จัดการศึกษาหรือผู้ปฏิรูปการศึกษาก็เดินหลง
ทาง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกระบบการศึกษานี้ว่า “การศึกษาระบบหมาหางด้วน”^{๓๗} ถือ
เป็นระบบการศึกษาที่ขาดคุณธรรมจริยธรรมอย่างมาก เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่ทิ้ง
หลักการศาสนาหรืออุดมคตินิยม โดยความหมายหลักอุดมคตินิยมก็เป็นการปฏิรูป
การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนดี คนเก่งมีความรู้แจ้งด้วยปัญญา จึงจะสามารถดำรงตน
อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

อีกปัจจัยหนึ่งที่ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าเป็นปัญหาเบื้องต้นของระบบการศึกษาใน
มหาวิทยาลัย เป็นสิ่งน่ากลัวน่าสังเวชมากในยุคนี้ ก็คือพิธีรับน้องใหม่จะปรากฏเป็นข่าวใน
หน้าหนังสือพิมพ์ทุกปี มันเป็นการจัดต้อนรับแบบสัญชาตญาณของสัตว์ที่ว่า

ถ้ามีสัตว์ตัวหนึ่งแปลกใหม่เข้ามา สัตว์ทั้งหมดก็จะเข้าไปควบคุมเข้าไปขู่ เข้าไป
ทำให้ยอมแพ้ ฉะนั้นผู้มาใหม่จึงถูกรังแกถูกทำให้ยอมแพ้ ถ้าสู้ได้ก็สู้กันไปจนวินาศกัน

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, *รวมปาฐกถาพระราชชัยกวี*, หน้า ๑๔ – ๒๓.

^{๓๖} พุทธทาสภิกขุ, *การศึกษาคืออะไร*, หน้า ๑๓.

^{๓๗} พุทธทาสภิกขุ, *การศึกษาในทัศนะของท่านพุทธทาส*, หน้า ๓.

ไป การรับน้องใหม่ พิธีรับน้องใหม่ เห็นได้ชัดว่ากระทำอย่างสัญชาตญาณอย่างสัตว์ คือ จะต้องชมผู้มาใหม่ไว้ให้อยู่ในอำนาจเสียก่อน^{๓๘}

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า กิจกรรมต้อนรับนักศึกษาใหม่ก็เป็นปัญหาที่ต้องทำการแก้ไขให้ถูกต้องเสีย มิฉะนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาแบบทารุณกรรมเยี่ยงสัตว์ ควรจะปรับเป็นระบบใหม่เสีย เพื่อให้ผู้มาใหม่รู้จักสถาบันที่ส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม หรือรากฐานของมนุษยธรรมมากกว่า ก็คือการปฏิรูประบบกิจกรรมส่งเสริมการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักสถาบันทางสังคม ดังเช่น สถาบันบิดามารดา สถาบันครูบาอาจารย์ สถาบันพระเจ้าพระสงฆ์^{๓๙} ซึ่งการปฏิรูปกิจกรรมจัดส่งเสริมการศึกษาแนวทางนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักบุญคุณของบิดามารดา บุญคุณของครูบาอาจารย์ เป็นต้น เพราะสถาบันเหล่านี้ เป็นผู้ให้แนวทางแก่ผู้เรียนรู้จักปฏิรูปตนเอง น้อมจิตตนเข้าสู่วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม คือความเคารพต่อผู้ใหญ่ นี่เป็นจุดหมายปลายทางของการปฏิรูปการศึกษาแบบพื้นฐานของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่สังคมไทยควรตระหนักให้มาก ถ้าเรามุ่งพัฒนาคนเก่ง คนฉลาด แต่ขาดคุณธรรมประจำจิตใจก็คือบุญคุณของสถาบันเหล่านี้แล้ว การศึกษาก็ไม่อาจพัฒนาให้สัมฤทธิ์ผลได้ฉันใด การพัฒนาคนก็ไม่อาจสำเร็จได้ฉันนั้น

(๔) การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาจิต

ท่านพุทธทาสภิกขุ มองเห็นปัญหาความสับสนวุ่นวายของสังคมมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ที่เกิดจากการศึกษาและการแสวงหาปัจจัยภายนอกมาบำรุง หรือสนองตอบความต้องการเกินความจำเป็น ทำให้มนุษย์ต้องปรับปรุงจิตตภาวะไปตามกระแสของสังคม โลกจึงประสบวิกฤตการณ์มากมาย หาความสงบร่มเย็นไม่ได้ เพราะการแสวงหาวัตถุมาสนองตอบความต้องการทางจิตใจ เพื่อให้สังคมโลกกลับคืนมาได้ด้วยสันติภาพและสันติสุข ผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้ว่า “สิ่งที่ต้องกลับมา นั่นก็คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ศีลธรรม และปรมาตมธรรม ที่เป็นรากฐานของศีลธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งสำหรับคนทั่วไปว่า พระเจ้า จะต้องกลับมา เดียวนี้โลกกำลังไม่มีพระเจ้าคุ้มครอง แท้จริงก็คือธรรมะอันสูงสุด นี่เป็นรายการปลื้มย่อยของมนุษยธรรม ธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ต้องกลับมา”^{๔๐}

^{๓๘} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, **ธรรมสำหรับครู**, หน้า ๕๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมสังขสงเคราะห์**, หน้า ๒๗๒.

ดังนั้น การศึกษาเพื่อปลูกฝังศีลธรรมหรือคุณธรรมจริยธรรม จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเร่งรีบทำให้ได้ จึงเห็นได้ว่า การศึกษาในพระคัมภีร์ของพุทธศาสนิกชน มุ่งเน้นที่การศึกษาเพื่อพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ให้มีจิตสำนึกเชิงคุณธรรม ได้แก่ การทำจิตใจให้ตรง ให้ถูกต้องทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า สัมมาทิฐิ ด้วยวิธีการศึกษาเรียนรู้สภาวะลักษณะของจิต เป็นวิธีการปฏิบัติการศึกษาเรียนรู้จักตนเองจากสิ่งที่มีอยู่ภายในก่อน เมื่อรู้จักตนเองแท้จริงจากสิ่งที่มีอยู่ภายใน จึงค่อยศึกษาสิ่งที่มีอยู่นอก ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงสภาวะลักษณะของจิตไว้เป็นรายข้อ ดังนี้

๑. คำว่าจิต หมายถึง สิ่งที่เกิด หรือความคิดที่ออกมาจากภายใน ในบางครั้งคนทำให้มีความขลัง มีตัวตนก็ได้ ซึ่งลักษณะสำคัญของจิตท่านพุทธทาสภิกขุยกเอาบทบาลีที่ว่า คุหาสยั แปลว่า มันอาศัยอยู่ในถ้ำคือร่างกาย จึงเกิดความคิดที่พร้อมจะทำงาน ถ้าไม่มีร่างกาย จิตนั้นก็ไม่สามารถทำงานตอบสนองความรู้สึกนั้นได้ ดังนั้นจิตกับร่างกายไม่สามารถแยกจากกันได้ อุปมาว่าทั้งสิ่งสิ่งนี้ คือรูปธรรมและนามธรรมต้องอาศัยกันและกัน

๒. คำว่าจิต หรือใจ หรือมโน เป็นความหมายอย่างเดียวกัน คือ ความเป็นผู้นำ ไม่ว่ามนุษย์จะคิดทำอะไรในโลกนี้ จิตจะต้องเป็นผู้นำคิดออกมาก่อนเสมอ แล้วจึงจะค่อยทำตามความคิดแห่งจิตนั้น ในทำนองเดียวกัน จิตที่มีธรรมชาติเป็นผู้นำ ก็มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย จิตนี้เป็นตัวควบคุมได้ยาก ห้ามยาก รักษาได้ยาก จับตัวได้ยาก ท่านพุทธทาสภิกขุยกเอาบาลีมาแสดงให้เห็นว่า ฝนหนั จปลั จิตตํ ทุรกขั ทุณฺนิวารยั เพราะเป็นตัวดีนรณกลีบกลอก รักษาได้ยาก อุปมากับปลาไหล แต่จิตจับยากกว่าปลาไหลหลายร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า แต่ต้องมีการเรียนรู้เพื่อควบคุมจิตที่เป็นผู้นำให้คงอยู่ หรือตั้งอยู่ในความคิดที่ดีงาม แล้วจะช่วยส่งผลให้เราทำแต่ความดี ละเว้นความชั่วได้

๓. คำว่าจิต หมายถึง ผู้กระทำ ทำเองก็ได้ หรือสั่งให้ผู้อื่นกระทำก็ได้ โดยมีความคิดเป็นตัวนำ พร้อมกับเป็นตัวควบคุมการกระทำสิ่งต่างๆ แม้แต่มียังเป็นตัวถูกจิตสั่งให้กระทำ ซึ่งลักษณะภาวะจิตที่ตกลงไป มาจากอำนาจเจตสิก คืออำนาจความรู้สึกนึกคิดเป็นตัวสั่งกระทำลงไป ถ้าโดยตรงเรียกว่า จิตทำเอง ถ้าโดยอ้อมเรียกว่า สั่งผู้อื่นทำแทน ท่านจึงสอนให้ระวังจิตหรือตัวกระทำให้ดี ต้องให้ตัวกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ด้วยการศึกษาดูอาการของจิต

๔. คำว่าจิต หมายถึง ผู้สร้าง หรือผู้ก่อสร้าง ท่านพุทธทาสภิกขุจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบอุปมาให้ดูว่า สิ่งต่างๆ ที่พบปรากฏอยู่ในเวลานี้ ล้วนแล้วแต่จิตเป็นตัวสร้าง

แม้แต่พวกที่มีความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ล้วนแล้วแต่มาจากจิตที่เป็นนามธรรม มีอำนาจเหนือความรู้สึกของมนุษย์ ยังได้อุปมาสิ่งใกล้ตัวเรามีบุญ บาป ความสุข ความทุกข์ ล้วนแล้วแต่มาจากจิตเป็นผู้สร้างทั้งสิ้น

๕. คำว่าจิต หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ ต้องทำให้ผู้ศึกษามีความคิด ความเข้าใจว่า จิตมีหน้าที่ที่จะคิด จะนำ จะทำ จะสร้างสรรพสิ่ง จึงถือว่าจิตเป็นใหญ่ หรือเป็นผู้เป็นใหญ่ในหน้าที่ทั้งปวง จะต้องพิจารณาที่ร่างกายคนเราก่อน จิตเหมือนเป็นนายใหญ่ที่ครอบครองร่างกายคนเรา ด้วยการสั่งร่างกายให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ ซึ่งล้วนแล้วแต่มาจากอำนาจความเป็นใหญ่ของจิตทั้งสิ้น

๖. คำว่าจิต หมายถึง ผู้ไปผู้มา ถ้าจะสอนให้คนธรรมดาสมาัญชนฟังเข้าใจ ก็ต้องพูดเรื่องการจุด หรือการเคลื่อนจากภพนี้ไปสู่อีกภพหนึ่ง ท่านเรียกว่า อุบัติขึ้นมา ก็เป็นความคิดเคลื่อนไปมาแห่งจิตนั่นเอง ทำให้ไปเกิดหรือปฏิสนธิในที่ใดที่หนึ่ง

๗. คำว่าจิต หมายถึง ผู้เจริญ จิตเป็นผู้ทำให้เจริญก้าวหน้าในภพ หรือในอัตภาพ ผู้ที่จะถึงความไพบูลย์แห่งอัตภาพนั้นได้ก็คือจิต^{๔๐}

แสดงให้เห็นได้ว่า การศึกษาเรียนรู้สภาวะจิตเป็นเรื่องที่ทุกคนควรจะรู้ เพราะจิตเป็นตัวสร้างเสริมความรู้สู่คุณธรรม ถ้าหากบุคคลมีการศึกษาเรียนรู้สภาวะลักษณะแห่งจิตถูกต้องแล้ว ย่อมทำแต่สิ่งที่ดีงาม จิตประกอบด้วยความเป็นผู้คิด แล้วก็มาสู่ความเป็นผู้นำ เป็นผู้ทำตาม เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เป็นใหญ่ เป็นผู้ไปผู้มา เป็นผู้เจริญไพบูลย์ด้วยคุณธรรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่เกิดจากอำนาจสภาวะลักษณะของจิตทั้งสิ้น ถ้าหากบุคคลศึกษาเรียนรู้เข้าใจจิต ย่อมดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขเกษมสันต์ยิ่งไพบูรณ์ตามแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุทุกประการ

๒.๕ สรุป

สรุปความหมายการศึกษาในทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุก็คือ การศึกษาเล่าเรียนโดยแบ่งแยกการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ การศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้รับปริญญา แต่ต้องทำตนให้สิ้นจากราคะ โทสะ โมหะด้วย ส่วนการศึกษาอีกนัยหนึ่ง เป็น

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๕ - ๒๘๐.

การเรียนรู้และปฏิบัติตามเพื่อเห็นตนเองอย่างถูกต้อง ตามวิธีการเรียนรู้การศึกษาแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ โดยความหมายการศึกษาตามพระศนะของพุทธทาสภิกขุก็คือ การเรียนรู้เพื่อก้าวพ้นความดับทุกข์ ในส่วนการมองจุดมุ่งหมายการศึกษา ท่านได้มองปัญหาการจัดการศึกษาในระบบสังคมโลกปัจจุบันว่า เป็นการวางจุดมุ่งหมายการศึกษาเพียงเพื่อให้คนเอาตัวอยู่รอดในสังคมเท่านั้น จะทำผิด-ชอบ ชั่ว-ดี ก็ไม่มีใครสนใจ แต่ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาการศึกษาแบบสากลว่า จะต้องทำให้ผู้เรียนมีความสุข มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และมีความรักที่เป็นสากล ในเวลาที่ท่านก็ได้เสนอทางออกของการศึกษาที่มั่นคงต่อสังคม ก็คือ การต้องมีจุดมุ่งหมายปลายทางเพื่อพัฒนาจิต ต้องแก้ไขปัญหาคำว่าความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด การใช้ความรู้ในทางที่ผิด การศึกษาจะต้องป้องกันความมัวเมาในวัตถุ พร้อมทั้งการศึกษาที่จะต้องผลิตนักคิดใหม่ให้แก่สังคม และสอนคนให้รู้จักควบคุมตนเอง มีครูที่มีคุณธรรมอยู่ในสังคม

เมื่อจะกล่าวถึงองค์ประกอบทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ ได้แก่องค์ประกอบด้านหลักสูตร ต้องทำให้ผู้เรียนเกิดพุทธิปัญญา จริยธรรมและเกิดพลังต่อสู้ปัญหา สร้างอาชีพให้แก่ตนเองที่มั่นคง องค์ประกอบด้านผู้สอน คือครู ต้องเป็นตัวอย่างแก่ผู้เรียน องค์ประกอบสถานที่ ต้องมีความเหมาะสมต่อการจัดการศึกษา องค์ประกอบด้านตัวผู้เรียน ต้องแก้ไขปัญหาโรคจิตอันเกิดจากความอยาก ความโลภให้ได้ ส่วนแนวทางการจัดการศึกษา ต้องทำให้ผู้เรียนเกิดความรอบรู้ให้ได้ เพื่อก้าวพ้นความทุกข์ พร้อมทั้งปรับตัวเข้ากับสังคม สภาพแวดล้อมและชุมชนได้อย่างมีความสุข และการศึกษาต้องทำให้เกิดระเบียบวินัย (ศีล) การศึกษาจะช่วยให้คนมีความมั่นคง (สมาธิ) และการศึกษาจะช่วยให้คนเกิดความรู้ที่ถูกต้อง (ปัญญา) นอกจากนี้ การศึกษาต้องทำให้คนรู้จักอาการ ๑๒ วน ๓ หรือ เรียกว่าปัจจุสมุปบาท เป็นการเรียนรู้ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของวงจรชีวิต ว่าอาศัยเหตุปัจจัยนั่นเอง

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุมาจากการมองปัญหาว่าโลกขาดการส่งเสริมเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม ทำให้คนที่ได้รับการเรียนรู้ ยิ่งสร้างปัญหาให้แก่สังคมเพิ่มขึ้น โดยพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางปฏิรูปการศึกษาแก่สังคมด้วยการจัดการศึกษาแบบสาธิตในสวนโมกขพลาราม ใช้สถานที่ต่างๆ ในวัดเป็นอุปกรณ์การศึกษา เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ความจริงแห่งชีวิตด้วยตนเอง พร้อมทั้งเสนอการปฏิรูปการศึกษาแบบแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุแสดงถึงวิธีการเรียนการสอน

อย่างเป็นระบบระเบียบอย่างแท้จริง ต่อการศึกษาในสังคมไทย ยังได้เสนอการปฏิรูปการศึกษา เพื่อพัฒนาจิตใจ ให้บุคคลพึงศึกษาพัฒนาจิตตนเอง เพราะท่านพุทธทาสมองการศึกษาว่า สามารถพัฒนาคนโดยต้องพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าคนไม่รู้จักตนเองที่ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่รู้จักสังคม จึงเป็นปัญหาสังคมมาตลอดระยะเวลา เพราะการศึกษามุ่งแต่จะสอนคนให้เอาตัวรอดในทางที่ไม่ถูกต้อง พุทธทาสภิกขุจึงเสนอวิธีการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนพัฒนาจิตใจตนเองเป็นจุดหมายปลายทาง ในการปรับตัวเข้ากับสังคมภายนอกในภายหลัง

บทที่ ๓

ปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ในยุคปัจจุบันนี้ จะกล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่าสังคมไทยต่างก็ยอมรับบทบาทของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านเป็นบูรพาจารย์ด้านการศึกษาของไทย เป็นผู้เสนอแนวทางการศึกษาไทย อาศัยแนวความคิดทางลัทธิปรัชญาการศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นพื้นฐาน เน้นการเรียนรู้กาย วาจา และใจ ดังจะได้วิเคราะห์รายละเอียดต่อไป

๓.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา

๓.๑.๑ ความหมายของการศึกษา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการศึกษา หรือการฝึกฝนพัฒนาตนสู่ความเป็นบัณฑิต (สิกขา) การศึกษาพัฒนาชีวิตสู่ความดีงาม (ภาวนา) ซึ่งจากผลการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการศึกษาตามทัศนะคติของท่าน สามารถแบ่งความหมายของการศึกษาออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ไตรสิกขา เป็นการฝึกฝนตนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยการศึกษาริเริ่มตั้งแต่สิ่งที่มีอยู่ภายนอกเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยมีความหมายดังนี้

๑) ศีล หมายถึง การศึกษา ฝึกฝน พัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี ในความหมายการศึกษานี้ เพื่อให้เกิดการเรียนวินัยแม่บทของชุมชน (ศีล ๒๒๗ ศีล ๑๐ ศีล ๘ และศีล ๕) ผลของการศึกษาทำให้เกิดการสำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงในการบริโภคใช้สอย ผลจากการศึกษาทำให้หาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ และผลจากการศึกษาทำให้เกิดการพิจารณาก่อนการบริโภคใช้สอย ลดความเห็นแก่ตัว ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒) สมาธิ หมายถึง การศึกษาทำให้เกิดการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ เนื่องจากพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ เป็นไปตามเจตจำนงแห่งจิตที่อยู่

เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการศึกษาจนเกิดการพัฒนาที่ดียิ่งแล้ว ย่อมควบคุมดูแลพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม แสดงให้เห็นว่า จิตใจนี้มีสมาธิเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา อันได้แก่ การศึกษาเรียนรู้ พัฒนาคุณธรรมให้มีอยู่ในจิตใจ เพื่อเสริมสร้างพัฒนาจิตใจให้ดียิ่ง เป็นจิตที่สูง มีความประณีต ประเสริฐ อันเกิดจากความเมตตากรุณา การศึกษาช่วยพัฒนาสมรรถภาพของจิตใจให้มีความแข็งแกร่ง เกิดความมั่นคงแก่ลัทธิวิถีสมาถะ สามารถทำกิจหน้าที่ได้ และการศึกษาช่วยพัฒนาจิตใจให้เกิดความสุข ทำให้สุขภาพจิตดี มีความอ่อนโยน

๓) ปัญญา หมายถึง การศึกษาทำให้เกิดการพัฒนาปัญญา เพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด ปัญญาที่ได้รับการศึกษา จะเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจ อันได้แก่ ปัญญาที่ได้รับการศึกษาย่อมช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จ ผลการศึกษาทำให้เกิดปัญญา ดำเนินชีวิตเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม สามารถบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงามได้^๑

๒. ภาวนา หมายถึง การศึกษาเรียนรู้ พัฒนาชีวิตตนเองให้เจริญ ทำให้มี ทำให้เกิดขึ้นในตน ด้วยการฝึกฝนอบรม พัฒนา (Training; development) ซึ่งลักษณะความหมายการศึกษาแบบภาวนา มี ๔ ประการ คือ

๑) กายภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาร่างกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ทำให้กุศลธรรมเจริญออกงาม ทำให้กุศลธรรมเสื่อมสูญไป ช่วยทำให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical development)

๒) สីลภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ทำให้เกิดจากผล การฝึกอบรมด้วยศีล ทำให้ตั้งตนอยู่ในภาวะเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น ย่อมทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกิดความเกื้อกูลกันในสังคม (Moral development)

๓) จิตตภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาจิต ด้วยการฝึกฝนอบรม พัฒนาจิตใจให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง เกิดความเจริญออกงามด้วยคุณธรรม

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑ - ๒๕.

ทั้งหลาย เช่น มีความเมตตากรุณา มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีสมาธิ และความสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใสในจิตใจ (Emotional development)

๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา ด้วยการฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทัน เห็นแจ้งในโลกและชีวิตตามสภาวะธรรม สามารถพัฒนาจิตให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (Intellectual development)^๒

จากความหมายการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถสรุปได้ ๒ แนวทาง คือ (๑) การศึกษาเพื่อเรียนรู้สิ่งที่อยู่ภายในร่างกายตนเองก่อน เป็นการศึกษาเรียนรู้กายและจิตใจ (๒) การศึกษาเพื่อเรียนรู้สิ่งที่มีอยู่ในภายนอก ซึ่งเน้นการเรียนรู้ สร้างความสัมพันธ์ทางอินทรีย์ว่า ตาเห็นรูปก็มองเห็นเป็นอนิจจัง หูได้ยินเสียงก็พิจารณาเป็นเหตุปัจจัย จมูกได้กลิ่นก็พิจารณาเป็นเพียงสัมผัสที่มากกระทบ ลิ้นได้ลิ้มรสพิจารณาเป็นเพียงแค่ว่าบริโภคเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้ มิได้ละโมภโลภมาก กายสัมผัสเพียงแค่ว่าหนาว ร้อน เป็นอารมณ์เวทนาเท่านั้น ใจเรียนรู้เพียงแค่ว่าสิ่งมากกระทบว่าชอบใจมิชอบใจ นี่เป็นลักษณะความหมายการศึกษาเพื่อพัฒนาตนให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความสมดุลกับสภาพแวดล้อม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

๓.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น ท่านจะมองชีวิตแบบองค์รวม ในการจัดการศึกษาจะต้องทำให้คนเข้าใจชีวิต นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกฝนพัฒนา ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตมากที่สุด คือ “จุดมุ่งหมายการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับจุดมุ่งหมายชีวิต หรือการศึกษาเป็นกิจกรรมของชีวิต ด้วยชีวิต และเพื่อชีวิต”^๓ ซึ่งหลักเกณฑ์หรือบุคคลที่เป็นต้นแบบทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยท่านยกเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นแบบอย่างว่า

^๒ อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๒๑, อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., ๒๕๓๘), หน้า ๘๑.

^๓ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาไทยฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๑๐.

เมื่อก่อนที่จะทรงฝึกพระองค์ก็เป็นมนุษย์อย่างพวกเรานี่ เราจึงมีศักยภาพที่จะฝึกให้ประเสริฐอย่างพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ประเสริฐอย่างพระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้แจ้งธรรม.... เราจึงตั้ง “พุทธะ” ขึ้นมาเป็นแม่แบบว่า ดุสิตมนุษย์ที่ฝึกดีถึงที่สุดแล้ว จะมีปัญญารู้แจ้งธรรม บริสุทธิ์ หลุดพ้น เป็นอิสระ อยู่เหนือโลกธรรม มีความสุข มีชีวิตที่ดั่งงาม มีคุณธรรม ความดีงามที่สมบูรณ์ เป็นที่พึงของชาวโลก เลิศประเสริฐขนาดนี้^๕

เมื่อพระพุทธเจ้าจบการศึกษาแล้ว หรือการศึกษาเพื่อประโยชน์ตนสำเร็จ ด้วยการเกิดความรู้อัจฉริยะ (ตรัสรู้) จึงทำหน้าที่ในฐานะของพระศาสดา ด้วยการสั่งสอนประชาชนให้เรียนรู้ตามพระองค์ได้ บรรลุสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความเป็นอิสระภาพ มีความสันติสุขเกิดขึ้นในตน ถือเป็นกบฏจุดจุดหมายสูงสุดของชีวิต ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะคติของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในสังคมให้มีชีวิตของความเป็นอยู่ดีมีความสุข เป็นแนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ หลักการพัฒนาคนก็คือการวางจุดมุ่งหมายของการศึกษา ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติ และสังคมมีความสงบร่มเย็นสันติสุข ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทรรศนะคติเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาออกเป็น ๕ แนวทางใหญ่ๆ ได้แก่

(๑) จุดมุ่งหมายที่ชีวิตพึงได้รับและพึงทำให้เกิด

จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษาตามทรรศนะคติของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็คือการดำเนินชีวิตของแต่ละชีวิตที่เข้าถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นวิธีการสรรสร้างเพื่อให้เกิดการพัฒนาคนให้มีคุณธรรม ซึ่งบุคคลจะได้รับหรือทำให้เกิดในตนเองมากบ้าง น้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละบุคคลที่พึงจะได้ ได้แก่

๑. จุดมุ่งหมายขั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบัน ถือเป็นผลที่พึงได้รับและพึงทำให้เกิดในตนมาจากการศึกษา การถ่ายทอดศิลปวิทยาต่างๆ อันเป็นหลักการพัฒนาจุดมุ่งหมายบัดนี้ เรียกว่า วิทยุธรรมมีกัตถะ^๕ โดยแยกสาระสำคัญที่ได้รับการศึกษาออกเป็นด้านๆ ดังนี้

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๘.

๑) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อช่วยให้คนมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สว่างาม ไร้โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนมีอายุยืนยาว

๒) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อช่วยให้เกิดทรัพย์สินเงินทอง อย่างน้อยต้องทำให้มีอาชีพการงาน พึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

๓) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคงผาสุก ตลอดทั้งความสัมพันธ์ทางวงศ์ตระกูล เป็นที่นับถืออันดี

๔) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อช่วยให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคม มีสถานภาพดีมีชื่อเสียงเกียรติคุณ พรั่งพร้อมด้วยยศถาบันดาศักดิ์ มีเกียรติยศ บริวารยศ และอิสริยยศ^๖

๒. จุดมุ่งหมายชั้นเลิศ หรือประโยชน์เบื้องหน้า เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณธรรมเกิดขึ้นภายในจิตใจ มีความประพฤติที่ชอบธรรม ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ท่านเรียกว่า สัมปรายิกัตถะ^๗ ซึ่งสาระสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อบรรลุประโยชน์ในเบื้องหน้าหรืออนาคต มีดังนี้

๑) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อให้คนมีสุขภาพจิตใจดี ถึงพร้อมด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ซาบซึ้งในบุญกุศล และมีความมั่นใจในการทำความดี

๒) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อให้คนมีความเอิบอímใจ มีความมั่นใจในชีวิต มีความประพฤติดีงามสุจริต ทำแต่สิ่งถูกต้อง

๓) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อให้คนมีความเอิบอímใจ ภูมิใจในการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ มีความเสียสละทำการสร้างสรรค์ก่อคุณแก่เพื่อนมนุษย์และสังคม

๔) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อให้คนมีความกล้า้วกล้า่มั่นใจ และปลอดภัย เบิกบานใจเป็นผลของการศึกษาเรียนรู้ มีปัญญาดีสามารถแก้ไขปัญหิต่างๆ ให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ด้วยดี

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, หน้า ๑๔๙.

๕) จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อให้เกิดความสบายใจมั่นใจในกรรมที่ได้ประกอบไว้ อันเป็นบุญกุศลตั้งงามสุจริต ถือเป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องหน้า เมื่อจากโลกนี้ไปแล้วก็ไม่หวั่นไหวต่อภัยแห่งทุกคติ^๘

๓. จุดมุ่งหมายขั้นสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง ถือเป็นประโยชน์ที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นหรือพึงมีในตน ที่เรียกว่า ปรมาตตะ^๙ ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อเกิดความหลุดพ้นแห่งจิต มีความเป็นอิสระอยู่เหนือโลกมีจิตปลอดโปร่ง ผ่องใส เบิกบาน สามารถแก้ไขปัญหาคติได้ จิตใจไม่ถูกบีบคั้นด้วยความยึดมั่นถือมั่น มีจิตใจปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ดำเนินชีวิตอยู่อย่างไร้ทุกข์ ประสบแต่ความสงบสุขภายในจิตใจ ทำให้เกิดความบริสุทธิ์เบิกบานใจ ทำให้จิตใจที่ผ่านการศึกษามาถูกต้องแล้ว รู้เท่าทันสภาวะแท้จริงของสังขารทั้งปวงไม่ตกเป็นทาสของชีวิตและโลกธรรม เกิดปัญญาพัฒนาความรู้แจ้งถือเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการศึกษา^{๑๐}

(๒) จุดมุ่งหมายเพื่อภาวะตนเอง

จุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายการศึกษาก็อีกแนวทางหนึ่ง ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เพื่อทำให้คนมีความหลุดพ้น หรืออิสรภาพ อันมาจากความปลอดโปร่งโล่ง เป็นอิสระ ผลจากการพัฒนาการศึกษาทำให้เกิดความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ๔ ด้านได้แก่

๑. การศึกษาช่วยทำให้เกิดความอิสรภาพทางกาย หรือเรียกว่า อิสรภาพทางพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ อิสรภาพทางกาย มีชีวิตรอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนในทางธรรมชาติ ที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ มีปัจจัย ๔ เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพให้พ้นจากความยากจนแร้นแค้น พร้อมทั้งพ้นจากภัยที่มนุษย์สร้างขึ้น มีมลภาวะในสภาพแวดล้อมเป็นต้น และรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องพร้อมทั้งมองเห็นคุณประโยชน์

๒. การศึกษาช่วยทำให้เกิดความอิสรภาพทางสังคม อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับการรักษาศีล ก่อให้เกิดระเบียบวินัยในตน ทำให้เกิดความปลอดภัยจากการบีบคั้นระหว่างมนุษย์ พ้นจากความอยุติธรรมการเอาวัดเอาเปรียบทางสังคม เป็นต้น มีการประกอบอาชีพ

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗.

๓. โยนิโสมนสิการ รู้จักวิธีการสร้างความคิดที่แยกคาย ด้วยการนำความรู้สิ่งที่พบเห็น สิ่งทีอ่านมา และสิ่งที่ฟังมา เพื่อประมวลความรู้พิจารณาด้วยตนเอง เพื่อแยกแยะให้เห็นถึงสภาวะ พร้อมทั้งการสืบสาวให้เห็นเหตุผลนั้นว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้า ข้อดี ข้อด้อย มองเห็นคุณและโทษอย่างแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ รู้จักหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง ด้วยการนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน ได้ฟังมา ได้ยินมา ด้วยการฝึกฝนปฏิบัติให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายเกี่ยวกับหลักปฏิบัติย่อยและหลักปฏิบัติใหญ่ ซึ่งข้อปฏิบัตินั้นมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายปลายทาง ตัวอย่างเช่น ความสันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงานไม่ใช่ความสันโดษกลายเป็นความเกียจคร้าน^{๑๒}

จากแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อทำให้ผู้เรียนรู้จักสร้างเสริมปัญญา นี้ เป็นวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้สร้างเสริมปัญญา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อยึดตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการแสวงหาความรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาตามลำดับจนสู่เป้าหมายสูงสุดก็คือ การเรียนพัฒนาปัญญาข้ามพ้นกิเลสอันเกิดจากความเห็นแก่ตัวได้

(๔) ต้องทำให้ผู้เรียนเป็นพหุสูต

จุดหมายของการจัดการศึกษาที่แท้จริงนั้น จะทำอย่างไร ที่จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม เพื่อสร้างตนให้เป็นพหุสูต หรือผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก เป็นผู้คงแก่เรียน ด้วยวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน เรียกว่าครบองค์คุณแห่งพหุสูต ๕ ประการ ได้แก่

๑. พหุสูตตา ต้องทำให้ผู้เรียนฟังมาก เพื่อเกิดการศึกษาค้นคว้าแบบสดับฟังรู้เห็น อ่าน สัมผัสความรู้ไว้ให้มากมายอย่างเต็มกำลังความสามารถของผู้เรียน

๒. ฐตา ต้องทำให้ผู้เรียนเกิดความจำ สามารถจับเนื้อหาสาระและเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ

๓. วจสาปริจิตตา ทำให้ผู้เรียนมีความชำนาญคล่องแคล่วในการท่องจำ แม้ใครมาสอบถามความรู้ก็สามารถตอบให้เขาฟังได้ชัดถ้อยชัดคำ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐ - ๗๑.

๔. มนสาอนุเปกฺขิตา ทำให้ผู้เรียนมีจิตใจนึกคิดตรึงใจในความรู้ที่ได้ นึกขึ้นมาครั้งใดก็สามารถตอบได้ มองเห็นตลอดเนื้อความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว

๕. ทิฏฐิญา สุปฏิวิฑฐา ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักขบคิดได้ด้วยทฤษฎี หรือเป็นผู้เข้าใจความหมายพร้อมทั้งเหตุผลแจ่มแจ้งอย่างลึกซึ้งซึ่งทำให้รู้จักที่มาที่ไปของเรื่องราว เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อหารายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก รู้จักเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงเรื่องราวเข้าหากันได้อย่างทะลุปรุโปร่ง^{๑๓}

นี่เป็นแนวความคิดและเทคนิคทางการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้หลักการดำเนินชีวิต ด้วยการศึกษแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้เกิดความรู้ก้าวเข้าสู่ความเป็นพหุสูตอย่างแท้จริง

(๕) ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูบาอาจารย์

แนวทางการจัดการศึกษาของไทยอีกประการหนึ่งเราจะมองข้ามไม่ได้เลยนั่นก็คือ จุดหมายของการจัดการศึกษาเพื่อสอนให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูบาอาจารย์ เพื่อให้เกิดความสัมพันธอันดี โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้จุดมุ่งหมายของการศึกษากับความเคารพหรือมีสัมมาคารวะต่อครูอาจารย์ ด้วยการยกเอาทศ ๖ ข้อที่เรียกว่าทศเบ็องชวา ดังแสดงต่อไปนี้

๑. ต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักแสดงความเคารพครูบาอาจารย์ ด้วยการลุกขึ้นต้อนรับ
๒. ต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักเข้าไปหาครูบาอาจารย์ เพื่อบำรุงรักษาหรือรับใช้ท่านในโอกาสอันควร พร้อมทั้งปรีกษา ชักถามข้อสงสัยได้รับคำแนะนำจากท่านด้วยดี
๓. ต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักเชื่อฟัง หรือรับฟังสิ่งต่างๆ จากครูบาอาจารย์ เพื่อช่วยให้เกิดปัญญาที่ดีงาม
๔. ต้องสอนให้ผู้เรียนปรนนิบัติ หรือให้ความอุปถัมภ์รับใช้ครูบาอาจารย์ในบางครั้ง บางคราว
๕. ต้องทำให้ผู้เรียนศึกษาเล่าเรียนโดยความเคารพในครูบาอาจารย์นำไปสู่การพัฒนาศึกษาเล่าเรียนอย่างตั้งใจในที่สุด ถือว่าการศึกษาจากครูเป็นสิ่งสำคัญ^{๑๔}

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

แสดงให้เห็นได้ว่า คุณภาพของการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาให้ผู้เรียนรู้จักเคารพใน บุญคุณครูบาอาจารย์ ถือว่าครูบาอาจารย์เป็นปูชนียบุคคลผู้ทรงคุณค่า เป็นผู้ให้แสงสว่าง แนวทางดำเนินชีวิตแก่ผู้เรียนและสังคม เมื่อคราวใดสังคมขาดครูบาอาจารย์ย่อมเกิดความ สับสนในสังคมเสมอ

๓.๒ องค์ประกอบของการศึกษา

จากการศึกษาปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับ องค์ประกอบของการศึกษา พบว่าท่านได้จัดแบ่งประเภทขององค์ประกอบของการศึกษาเพื่อให้ ผู้จัดการศึกษาและผู้ศึกษาใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ควบคู่กัน ที่เรียกว่า “บุพ ภาคของการศึกษา”^{๑๕} ซึ่งได้จัดแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ

๓.๒.๑ องค์ประกอบภายนอก

ลักษณะองค์ประกอบภายนอกของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็คือ “การ แสวงหากัลยาณมิตรและการเลือกสถานที่แหล่งความรู้”^{๑๖} หมายถึง การรู้จักหาผู้แนะนำสั่ง สอนที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ชักจูง อุดหนุนส่งเสริมกัน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ มีปัญญา ด้วยการฟัง ด้วยการสนทนา หรือซักถามข้อสงสัย ด้วยการอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อสารมวลชนให้ เป็นประโยชน์ ประกอบด้วย

(๑) กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรคือ องค์ประกอบด้านกลุ่มบุคคลผู้ทำให้เกิดการเรียนรู้ มีความ เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่สามารถให้การอบรมสั่งสอน ช่วยแนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วย บอกช่องทาง หรือเป็นบุคคลที่เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต นำไปสู่หนทางการเรียนรู้

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒๑.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙.

ฝึกฝนที่ถูกต้อง การกระทำอย่างนี้ เรียกว่า “การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดี”^{๑๓} ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้มีปัญญา ก็คือ ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักทำนองคลองธรรม สามารถนำเราเรียนรู้ไปปรับประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมได้ ถือเป็นลักษณะองค์ประกอบสำคัญของกัลยาณมิตรดังนี้

๑. ปิโย มีบุคลิกภาพน่ารัก คือมีความเมตตาปราณี รู้จักเอาใจใส่ในบุคคลอื่น และทำให้ประโยชน์ของเขาเข้าถึงจิตใจ ด้วยการประพฤติตนสร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปศึกษาเรียนรู้ สอบถามในเรื่องที่ไม่รู้ได้สนิทใจ

๒. ครุ มีบุคลิกภาพน่าเคารพเลื่อมใส คือ เป็นบุคคลที่มีความหนักแน่น ยึดมั่นในหลักเกณฑ์ หรือหลักการความถูกต้องเป็นที่ตั้ง เป็นผู้ประพฤติตนเหมาะสมกับสถานภาพ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งทางใจ ทำให้รู้สึกปลอดภัย

๓. ภาวนีโย มีความคิดบุคลิกภาพน่าชื่นชม คือเป็นผู้ที่มีความรู้จริง ทรงคุณค่าทางปัญญา เป็นผู้ที่หมั่นฝึกฝนพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา จนเป็นที่ยกย่องสรรเสริญแบบอย่าง ทำให้ผู้ที่เข้าใกล้ได้รับรู้สิ่งใหม่ๆ เกิดความซาบซึ้ง รำลึกถึงอยู่ในดวงใจ

๔. วตุตา จ มีลักษณะท่าทางพูดจาสามารถทำให้คนเห็นคล้อยตามได้ คือ เป็นผู้รู้จักชี้แจง อ่างเหตุผลให้คนเห็นตาม และรู้ว่าเมื่อไรควรจะทำอะไร อย่างไร เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือนสติ ในทางที่ถูกที่ควร จนผู้ฟังยอมรับเหตุผลนั้นได้

๕. วจนุกขโม มีบุคลิกภาพนิ่งเรียบ คือ เป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำวิพากษ์วิจารณ์ของคนอื่นได้ พร้อมทั้งปรับปรุงพฤติกรรมตนเอง ตลอดทั้งคำซักถาม ปรึกษา แม้จุกจิก ฟังได้ ไม่เบื่อบ่ ไม่มีอารมณ์ฉุนเฉียว ตรงกันข้าม กลับเป็นผู้ให้คำแนะนำแก้ไขข้อสงสัยนั้นด้วยดี

๖. คมภิรวญจ กตํ กตุตา มีบุคลิกภาพสุขุมล้าลึกชวนให้เกิดความสนใจอยาก ศึกษา ถือเป็นผู้ที่มีสามารถอธิบายเรื่องที่ยากลึกซึ้ง ให้สามารถเข้าใจได้หายแจ่มแจ้งเหนือความคาดเดา ทำให้ศิษย์หรือผู้ใกล้ชิดได้รับความรู้ซาบซึ้งไปด้วย

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๒๓.

๗. โน จุณฺฐาเน นิโยชเย ตັมฺนํอยู่ในความดีงาม คือ เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในการแนะนำ
สิ่งที่ดีงาม ไม่แนะนำในทางเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย กลับเป็นผู้ทำเป็น
แบบอย่างแก่ผู้พบเห็น ทำให้เกิดแรงจูงใจ อยากนำมาประพฤติปฏิบัติตามนั้น^{๑๔}

ดังนั้น องค์ประกอบของกัลยาณมิตร หรือการมีเพื่อนที่ดี จะช่วยให้สร้างสิ่งแวดล้อม
ทางสังคม ผ่านระบบการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งในความหมายกัลยาณมิตรตามทัศนะคติของพระ
พรหมคุณาภรณ์ มีขอบข่ายที่กว้างมาก โดยเริ่มตั้งแต่บิดา มารดา ครูอาจารย์ เพื่อนฝูง ญาติ
ผู้ที่สามารถเป็นแบบอย่างแก่เราได้

(๒) สถานที่ศึกษา

นอกจากด้านกัลยาณมิตรที่มีปัจจัยสิ่งของแล้ว ยังมีต้องอาศัยองค์ประกอบ
ภายนอกด้านสถานที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ คือ โรงเรียนเป็น
สถานที่ถ่ายทอดความรู้และเป็นสถานที่ที่อำนวยความสะดวกการพัฒนาจิตใจไปในตัว ถ้าสถานที่ดี ทำ
ให้เกิดการศึกษาวิเคราะหฺ์ หลักธรรมเรียกว่า “รุ่งอรุณของการศึกษา” (dawn of
education)^{๑๕} แต่มิใช่ความพร้อมและทำที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตเท่านั้น ยังเป็นการปฏิบัติ
ต่อคน ต่อสัตว์ และสิ่งแวดล้อมทั้งหมด เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม โดยแสดง
ลักษณะปัจจัยสนับสนุนองค์ประกอบภายนอกไว้ ๗ ประการ ได้แก่

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี คือ การรู้จักเลือกสรร และใช้
ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางสังคม โดยเฉพาะการเลือกแหล่งความรู้ และแบบอย่างที่ดี
เป็นกัลยาณมิตร ทำให้เกิดประโยชน์ อำนวยความรู้จริง และการสร้างสรรคฺ์ความดีงาม

๒. มีชีวิตอยู่กับสังคมอย่างเป็นระเบียบ คือ มีวินัยในการดำเนินชีวิต เป็นต้นว่า
รู้จักแบ่งเวลา รักษาวินัยของชุมชนและสังคม รู้จักจัดระเบียบความสัมพันธ์ในสังคมให้
เรียบร้อย เกื้อกูล รวมทั้งความประพฤติดีงามสุจริต

๓. มีแรงจูงใจใฝ่รู้ สร้างสรรคฺ์ที่ถูกต้อง เรียกว่า ฉันทะ ทำให้เกิดความพอใจในสิ่งดี
งาม ความจริง ความสงบ เป็นสิ่งที่แสดงออกจากแรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรคฺ์

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๘.

^{๑๕} Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), **A constitution for Living**, (Bangkok : Sahadhammika
Ltd., 1996), p. 11.

๔. มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างมีศักยภาพ ด้วยความแน่วแน่ เพื่อพัฒนา ศักยภาพในความเป็นมนุษย์ที่เป็นสัตว์ประเสริฐ สามารถฝึกฝนได้ และให้การศึกษาพัฒนา จิตเต็มความสามารถของตน เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์

๕. มีการปรับปรุงทัศนคติตลอดทั้งความเชื่อแนวความคิด ความเข้าใจ มีค่านิยม ที่ดีงาม ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นไปตามเหตุและปัจจัย หรือโลกทัศน์ และชีวทัศน์ แห่งความเป็นอยู่อย่างสมเหตุสมผล

๖. มีสติสัมปชัญญะ กระตือรือร้นอยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลงตนเองให้ ตื่นตัว มีการเรียนรู้ พัฒนาตนเอง เร่งรัดทำการงานต่างๆ ไม่ปล่อยปละละเลย ในด้าน การศึกษา จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

๗. จะต้องมีการแก้ไขปัญหาและพึ่งพาตนเองได้ด้วยความคิดรู้จักพิจารณา รู้จัก สำนึกมองเห็นคุณค่า และเรียนรู้สิ่งต่างๆ หรือสถานการณ์จากประสบการณ์เรียนรู้ที่ถูกต้อง คิดแก้ไขปัญหา รู้จักคิดวิเคราะห์สืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริงให้ได้ ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ^{๒๐}

๓.๒.๒ องค์ประกอบภายใน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้แสดงวิธีคิดที่เป็นองค์ประกอบภายใน เพื่อให้ผู้จัดการศึกษาและผู้ศึกษาเล่าเรียนใช้เป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกด้านการศึกษา ตามหลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการออกเป็น ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักตาม สภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา แล้วจึงหาแนวทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและ ปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอิติปปัจจยตา หรือเพราะมีสิ่งนี้ จึงมีสิ่งนี้ เป็นการคิดแบบอาศัยหลักเหตุและปัจจัย หรือคิดตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน

๒. วิธีคิดแบบแยกส่วนประกอบ คือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งศึกษามองเห็น ความจริงและให้ผู้ศึกษารู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะธรรม ในทางธรรมท่านมักใช้พิจารณา เพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ไม่ควรยึด

^{๒๐} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๗๑ - ๗๓.

ติดถือนั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกัน
เข้าขององค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่าชั้น ๕ และชั้น ๕ แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจาก
ส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก การพิจารณาเช่นนี้ ช่วยให้มองเห็นความเป็นอนัตตา แต่การที่
จะมองเห็นสภาวะเช่นนี้ได้ชัดเจน การพิจารณาเมื่อแยกส่วนประกอบออกก็เห็นสภาวะที่
องค์ประกอบเหล่านั้น อาศัยกันเป็นเหตุปัจจัยต่างๆ เกี่ยวข้อง ไม่เป็นตัวของมันเองโดย
แท้จริงยิ่งกว่านั้น องค์ประกอบและเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านั้น ล้วนเป็นไปตามสภาวะธรรมชาติ
คือ มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน สภาวะที่เกิดขึ้นแล้วต้องดับไป

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันสภาวะธรรมชาติ คือ มองอย่าง
รู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้นๆ ตามสภาวะธรรมชาติ ในฐานะ
ที่มันเป็นสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ปຽงแต่จะขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย สภาวะธรรม
ชาติ หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปຽงแต่ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยง
แท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง ปัจจัยทั้งหลายภายในและภายนอกทุก
อย่างต่างก็เกิดดับเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เมื่อมาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้
สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีความแปรปรวน
เปลี่ยนแปลงไป เป็นทุกข์ จะต้องเป็นไปตามปัจจัยมันก็ไม่อาจเป็น เช่นเดียวกับที่ไม่อาจเป็น
ตัวตนของมันเอง และไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง ไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนา ไม่
สามารถบังคับได้เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เป็นอนัตตา

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือการวิจัยแบบแก้ปัญหา เรียกตามไวยาหารทางธรรมได้ว่า วิธี
แห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิด
แบบอื่นๆ ได้ทั้งหมด บาลีที่พึงอ้างในข้อนี้มีความสั้นๆ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ย่อมมนสิการโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ว่า ทุกข์ดังนี้ ย่อม
มนสิการโดยแยบคายว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ดังนี้; ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่า ความดับ
แห่งทุกข์ ดังนี้; ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่า ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์ดังนี้; เมื่อเธอ
มนสิการโดยแยบคายอยู่อย่างนี้ สังโยชน์ ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ
สีลัพพตปรามาส ย่อมถูกละเสียได้”^{๒๑}

แสดงวิธีคิดแบบอริยสัจจ์ เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล

^{๒๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๗-๑๕๒/๑๔๓-๑๕๓.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ

จัดเป็น ๒ คู่ คือ

คู่ที่ ๑ ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบซึ่งไม่ต้องการ
สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไข จึงจะพ้น
จากปัญหาได้

คู่ที่ ๒ นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึง
มรรคเป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องการกระทำในการแก้ไข
สาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมายคือภาวะสิ้นปัญหา ได้แก่ความดับทุกข์

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ
พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมกับอรรถ หรือหลักการ กับ ความมุ่งหมาย เป็น
ความคิดที่มีความสำคัญมากในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใด
อย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาด เลื่อน
ลอย หรือมงาย คำว่าธรรมแปลว่าหลัก หรือหลักการหรือความจริง หลักความดีงาม
หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งหลักธรรมคำสอนที่จะให้ปฏิบัติและ
กระทำการได้ถูกต้อง

๖. วิธีคิดแบบเห็นโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัธสาทะ อาทิน
วะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการ ยอมรับ
ความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับ
การปฏิบัติมาก เช่น บอกว่าก่อนจะแก้ปัญหาก็ต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไปให้ดี
ก่อน หรือก่อนจะละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีก สิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นได้ว่า
การละและไปหานั้น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบ
สมควรและดีจริง

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือ การพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือการ
ใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัด
ทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากใน
ชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัสดุคอุปกรณ์อำนวยความสะดวก
สะดวกต่างๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะเรามีความต้องการ

และเห็นสิ่งนั้นๆ จะสนองความต้องการของเราได้สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มีความค่าแก่เรา

๘. วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า การวิจัยแบบเร้ากุศล หรือ คิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดแบบปิดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญของงามแห่งกุศลธรรมและสร้างสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีธรรมอารมณ์เป็นที่ตั้ง ลักษณะสำคัญของความคิดนี้ เป็นความคิดเกิดจากอารมณ์ในปัจจุบัน คือความคิดที่เกาะติดกับอดีตและเลื่อนลอยไปตามอนาคตนั้น พุดได้สั้นๆ ว่า ได้แก่ ความคิดที่เป็นไปในแนวทางของตัณหา หรือคิดด้วยอำนาจอารมณ์ถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว เพราะความเกาะติดหรือค้างคาอยู่ในรูปใดรูปหนึ่ง หรือเคืองคว้างเลื่อนลอย ฟุ้งซ่านไปในภพที่ฝันเพื่อปรุงแต่งซึ่งไม่มีฐานแห่งความเป็นจริงในปัจจุบัน เพราะยึดอัดไม่พอใจสภาพที่ประสบอยู่ปรารถนาจะหนีจากปัจจุบัน

๑๐. วิธีคิดแบบวิวิธชวาท เป็นการวิธีคิดแบบแยกแยะ แบ่งออก จำแนก เป็นการแสดงคำสั่งสอน ด้วยการแยกออกให้เห็นในแต่ละแง่ แต่ละด้านครบทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่จับเพียงแง่เดียว^{๒๒}

เหล่านี้เป็นองค์ประกอบภายในแห่งการพัฒนาการศึกษาเพื่อช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตรวจสอบจิต หรือทำให้ผู้เรียนรู้จักสร้างวิธีคิดภายในด้วยอุบายที่แยบยล ให้สามารถแก้ไขปัญหาลุบลุสสรคทุกอย่างได้ด้วยตนเอง ซึ่งเรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาได้

๓.๓ การจัดการศึกษา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทรรศนะที่เป็นข้อควรระมัดระวังเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแก่นักการศึกษาและผู้ที่จะแสวงหาแนวทางการศึกษา ด้วยการยกเอาข้ออ้างของพระพุทธเจ้าที่เคยตรัสเตือนพระสาวก ถึงสภาวะ ๕ ประการ ที่อาจจะมีความเป็นไปได้กับสภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบันก็ได้ ว่า

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๗๖-๗๐๓.

๑. สิ่ง que เชื่อสนิทที่เดียว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้เชื่อเลย แต่กลับเป็นของจริงก็มี
๒. สิ่ง que นิยมชมชอบ กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่ง que ไม่นิยมชมชอบ แต่กลับเป็นของจริงก็มี
๓. สิ่ง que เล่าเรียนต่อกันมา กลับผิดพลาดเป็นข้อเท็จก็มี สิ่ง que ไม่ได้เล่าเรียนต่อกันมา แต่กลับเป็นของจริงก็มี
๔. สิ่ง que คิดตรองอย่างดีแล้ว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่ง que ไม่ได้คิดตรองไว้ แต่กลับเป็นของจริงก็มี
๕. สิ่ง que ตรวจสอบ (ทฤษฎี) อย่างดีแล้ว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่ง que ไม่ได้ตรวจสอบ (ทฤษฎี) แต่กลับเป็นของจริงแท้ก็มี^{๒๓}

ถือเป็นข้อควรระมัดระวังของระบบการศึกษาในยุคปัจจุบันที่เราต้องมองให้ดี อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็ได้ หรืออาจจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์แห่งการจัดการศึกษาก็ได้ ซึ่งจากผลการศึกษาพรรณนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้วสามารถแบ่งแนวทางการจัดการศึกษาออกเป็น ๒ แนวทาง คือ

๓.๓.๑ การจัดการศึกษาโดยทั่วไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษากับการพัฒนาคนไว้อย่างแจ่มแจ้ง ด้วยการนำเอาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นข้ออ้างที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก”^{๒๔} โดยมองว่าคนสามารถพัฒนาได้ ถ้าให้การศึกษาที่ถูกต้อง ยังได้ตระหนักถึงข้อควรระวังในการจัดการศึกษาให้คน โดยเน้นว่าจะไม่มุ่งจัดการศึกษาเพื่อแยกคนออกจากสังคมและสิ่งแวดล้อม ต้องรู้จักวิธีบูรณาการความสัมพันธ์กันกับทุกส่วน ระหว่างคน สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้พัฒนาคนแบบองค์รวม มิใช่การจัดการศึกษาเพื่อแยกส่วนออกจากกัน โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอแนวทางพื้นฐานในการจัดการศึกษาโดยทั่วไปออกเป็น ๒ ประการ คือ

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๕/๖๕๕, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗.

(๑) ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักปัจจัยเบื้องต้นของการศึกษา

การจัดการศึกษาจะได้ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้น จะต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักบุพภาค หรือปัจจัยเบื้องต้นของการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีทิศทางหรือแนวทางการศึกษาแล้วเรียนเพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิตการเป็นอยู่ในสังคม กล่าวคือต้องให้ผู้เรียนรู้จักองค์ประกอบภายนอกของการศึกษาว่า

“รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรีกษาซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนเลือกใช้ประโยชน์จากสื่อสารมวลชน”^{๒๕}

เมื่อผู้เรียนรู้จักการศึกษาหาความรู้จากปัจจัยภายนอกแล้ว ย่อมมีความมุ่งมั่นตั้งใจในการสะสมองค์ความรู้จากภายนอกมาไว้ในตน รู้จักปรับตนให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เกิดความสมดุลในชีวิต ส่วนแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักองค์ประกอบภายในแห่งตน ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนความสำเร็จแห่งชีวิตด้วยความคิดพิจารณาอย่างเป็นระบบว่า

“มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัย จนเข้าถึงความจริง แล้วแก้ไขปัญหาได้”^{๒๖}

จากทัศนคตินี้ ก็เป็นหลักวิธีการศึกษาเรียนรู้แบบอุปสมนสิการ เป็นวิธีคิดแบบแยกแยะกาย เป็นวิธีคิดที่ถูกต้องตามหลักความเป็นจริงแห่งชีวิต เป็นต้นว่า การคิดแบบแยกส่วนประกอบของร่างกายตนเอง ว่าอาศัยการประชุมหรือรวมกันของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จึงเกิดเป็นสังขารได้

(๒) ต้องทำให้ผู้เรียนมีหลักประกันชีวิต

การจัดการศึกษาจะสำเร็จได้ จะต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักสร้างหลักประกันในชีวิตของตนเองได้ อย่างน้อยก็ต้องมีศีลเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม เพราะศีลจะช่วยพัฒนาตนสู่ความดีงาม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้พูดย้ำเสมอว่า “การพัฒนามนุษย์มีแหล่งสำคัญอยู่ที่มโนกรรม จุดสำคัญนี้ถ้าพลาดไปก็คือช่องทางใหญ่สู่ความหายนะ”^{๒๗} หลักการศึกษาเพื่อควบคุมมโนกรรมก็คือ การป้องกันการทำชั่วทั้ง ๓ ทาง ซึ่ง

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, หน้า ๖๙.
^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.
^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๘๓.

บุคคลที่มีการศึกษาดีแล้ว ย่อมมีปัญญาและเจตจำนงหรือความตั้งใจดี เพื่อพัฒนาการกระทำความดีทั้ง ๓ ทาง อันได้แก่

๑. กายกรรม หมายถึง การศึกษาช่วยทำให้เกิดพฤติกรรมทางกายที่ดี เพราะกายกรรมเป็นพฤติกรรมภายนอกที่คอยทำตามคำสั่งของจิตใจ

๒. วจีกรรม หมายถึง การศึกษาช่วยทำให้เกิดแต่วจีกรรมที่ดี พูดแต่สิ่งที่ดีงาม ไม่มีวาจาสอดเสียด ผู้ผ่านการศึกษาย่อมมีวาจาไพเราะ รู้กาลเทศะ เป็นที่รักที่ชอบใจของทุกคน

๓. มโนกรรม หมายถึง การศึกษาช่วยทำให้เกิดแต่ความคิดที่ดี มีความตั้งมั่นที่จะทำแต่สิ่งที่ดีๆ

จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญในด้านจิตใจมากที่สุด เพราะใจหรือมโนกรรมเป็นตัวนำ หรือตัวสั่งให้กายทำตาม เมื่อคนมีการศึกษาดีแล้ว ย่อมมีหลักประกันชีวิตที่มั่นคงตลอดไป

๓.๓.๒ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มองเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้านไปพร้อมๆ กัน จึงได้กล่าวย้ำหลักการศึกษาด้านแนวทางแห่งไตรสิกขาอยู่เป็นประจำว่า

“มนุษย์เกิดมาแล้วต้องมีสิกขา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา หรือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก คือต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่ศึกษามนุษย์จะมีชีวิตที่ดีไม่ได้ อันนี้เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์”^{๒๔}

นี่เป็นการตระหนักถึงแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในสังคมให้มีคุณภาพ เพราะคุณภาพของคนอยู่ที่พัฒนาการศึกษา ดังนั้นคนหรือประชากรที่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องดีงาม มีคุณธรรม ย่อมเป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศที่มั่นคง ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวเน้นหลักการศึกษเพื่อพัฒนาคนในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า

^{๒๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

...มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หมายถึง การดำเนินชีวิตของมนุษย์อยู่ได้อย่างมีความสุขแบบไม่มีอะไรที่ได้มาเปล่าๆ ล้วนแล้วแต่ได้มาจากการศึกษาเรียนรู้ มีการฝึกหัดพัฒนาขึ้นมาทั้งสิ้น ต่างจากสัตว์ที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยสัญชาตญาณ ไม่ต้องเรียนรู้ฝึกฝน พัฒนาเหมือนมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ หมายถึงการศึกษาเรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนาได้ ถือเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความดีงาม ประเสริฐ เลิศล้ำ จนแทบเป็นอะไรได้ทุกอย่าง อย่างที่กล่าวไว้ว่า ฝึกตนจนเป็นมนุษย์ประเสริฐเลิศกว่าเทวดา แม้แต่พรหมก็ยังเคารพบนอบ ต่างจากสัตว์ที่เกิดมาด้วยสัญชาตญาณ ตายไปก็ด้วยสัญชาตญาณด้วยเหมือนกัน...^{๒๙}

จากทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษากับการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ ได้อาศัยหลักการศึกษิตตามแนวพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ไตรสิกขา ถือเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา ดังจะได้วิเคราะห์รายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ศิล

ศิลปะเป็นวิธีฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรม หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมด้วยการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคม มีเพื่อนมนุษย์ ญาติพี่น้อง และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุที่เป็นปัจจัย ๔ มีสิ่งของเพื่อบริโภค เครื่องใช้สอย อุปกรณ์เทคโนโลยี ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ต้องจัดการศึกษาเรียนรู้เพื่อให้มนุษย์มีพฤติกรรมทางกายและวาจา สร้างอินทรีย์สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทำให้เกิดพฤติกรรมสมดุลกัน เริ่มตั้งแต่การดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพของตน ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทำลายสังคม แต่เป็นการสรรสร้างเพื่อเกื้อหนุนสังคม ชุมชน^{๓๐}

จากความหมายของศิลปะกับการศึกษา ก็เพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีระเบียบวินัย ควบคุมตนเองได้ ในทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับสิกขานั้น ท่านได้จัดแบ่งศิลปะกับการศึกษาออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ศิลช่วยทำให้เกิดวินัยแม่บทของชุมชน มองที่คนอยู่ร่วมกันเป็นหน่วยงาน ชุมชนองค์กร ตลอดทั้งประเทศชาติ ย่อมมีการส่งเสริม เรียนรู้กฎ กติกา กฎหมาย เพื่อให้เกิดความ

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์ธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

เป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ ทำให้เกิดความสามัคคี ดังนั้น วินัยแม่บทของชุมชนนั้น มีตั้งแต่ศีลของฆราวาส คือ ศีล ๕ ไปจนถึงศีลของนักบวช ถือเป็นหลักมนุษยธรรมที่ต้องใช้ประพุดิร่วมกัน ตลอดทั้งการศึกษาเรียนรู้ศีลธรรมสามารถนำไปพัฒนาเป็นกฎหมายจรรยาบรรณวิชาชีพต่างๆ ได้อย่างสมเหตุสมผล

๒. ศีลช่วยทำให้เกิดการสำรวมอินทรีย์ เพราะเรารับรู้สิ่งต่างๆ ผ่านช่องทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ถ้าไม่มีการสำรวมระวังแล้ว ย่อมทำให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา นำไปสู่การทำ ความเลว ความชั่วในที่สุด จำต้องควบคุมอินทรีย์ให้รู้จักแสวงหาความรู้ในทางที่ถูกที่ควร มีการพิจารณาด้วยการฟัง ดู เพื่อคิดแยกแยะส่วนประกอบ

๓. ศีลช่วยให้หาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ (อาชีวะปาริสุทธิ) ทำให้เกิดพฤติกรรมปกติในการแสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีพ ไม่เป็นผู้หาเลี้ยงชีวิตในทางที่ก่อความเดือดร้อนต่อสังคม ผลของการศึกษาเรียนรู้ระเบียบวินัยสังคม ย่อมช่วยผดุงความเป็นธรรมให้แก่สังคมด้วยการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ประกอบอาชีพการงานตามกำลังสติปัญญา ด้วยความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้อง

๔. ศีลช่วยให้การเสพบริโภคปัจจัยด้วยสติปัญญา (ปัจจัยปฏิเสวนา) ก่อให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคที่ถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเอง สังคม แก่โลก รู้จักวิธีบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยความพอเพียงกับความจำเป็นของการดำรงชีวิต บริโภคด้วยความตระหนักถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต บริโภคด้วยการพิจารณาจัดสรร ควบคุม และการละเว้น รวมทั้งเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งทำลายสุขภาพ เป็นต้น^{๓๑}

(๒) สมာธิ

สมာธิเป็นวิธีฝึกฝนพัฒนาจิตใจ หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมแห่งจิตใจให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีจิตใจปลอดโปร่ง สบาย ปราศจากความโลภ เป็นการศึกษาเพื่อความตั้งใจ ความตั้งใจ เพื่อสร้างแรงจูงใจ โดยเชื่อมโยงสภาพจิตใจที่มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นตัวสำคัญ เพื่อให้เกิดความเมตตากรุณา มีความรักใคร่ในเพื่อนมนุษย์ ด้วยการไม่เบียดเบียนทั้งด้วยการกระทำ ด้วยความคิด ทำให้จิตมีพลังมั่นคงแน่วแน่ต่อความดีงาม

ดังนั้น บุคคลที่ผ่านการเรียนรู้เรื่องสมาธิ มีการฝึกฝนพัฒนาจิต ย่อมทำให้จิตมีคุณสมบัติพิเศษ ดังนี้

^{๓๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า๑๑ - ๑๗.

๑. การศึกษาเรียนรู้แล้วฝึกสมาธิ ย่อมทำให้จิตมีคุณภาพ ประณีต ประเสริฐ ส่งผลให้เกิดความเมตตากรุณาขึ้นในจิตใจ ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มีความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นประสบผลสำเร็จ มีความอุเบกขา วางตนเป็นกลางต่อทุกคน มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อต่อเพื่อนร่วมโลก เป็นต้น

๒. การศึกษาเรียนรู้สมาธิแล้วฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีประสิทธิภาพ เป็นการเสริมสร้างคุณภาพจิตใจให้เข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง ทำให้จิตมีความใฝ่รู้อย่างสร้างสรรค์ ใฝ่ที่จะทำความดีงามเพื่อบรรลุสิ่งสูงสุด (ฉันทะ) มีความพากเพียรไม่ทอดธุระหน้าที่รับผิดชอบ (วิริยะ) มีความอดทนเข้มแข็งต่อปัญหาอุปสรรค (ขันติ) มีความจริงใจและจริงจัง มั่นคงแน่วแน่กับสิ่งที่ทำลงไป (สัจจะ) เป็นต้น

๓. การศึกษาเรียนรู้สมาธิแล้วฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีความสุข เกิดภาวะเกื้อหนุน สุขภาพจิตใจในทางที่ดี ได้แก่ ทำให้จิตเกิดความร่าเริงแจ่มใส เบิกบานใจอยู่ตลอดเวลา (ปราโมทย์) ย่อมทำให้จิตเกิดความเอิบอิม ปลอดปลื้มยินดี (เปติ) ทำให้จิตสงบเย็น ช่วยผ่อนคลายทั้งสภาวะร่างกายและจิตใจได้ (ปัสสัทธิ) ย่อมทำให้จิตเกิดความคล่องแคล่ว สะดวกสบายใจ (สุข) ย่อมทำให้จิตสงบปราศจากความเร่าร้อน (สันติ) เป็นต้น^{๓๒}

(๓) ปัญญา

ปัญญาเป็นฝึกฝนพัฒนาความรู้ หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา เมื่อบุคคลได้ผ่านการศึกษแล้ว ย่อมเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องว่า ทำไมคนเราต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำไมต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อบุคคลไม่เบียดเบียนกัน มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันแล้ว ย่อมเกิดผลดีต่อตนเองและสังคม ทำให้มองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการทำความดี ฉะนั้น ความรู้ความเข้าใจเหตุผลทำให้เกิดปัญญา ซึ่งทำให้จิตใจมีความพร้อมในการสร้างที่ดีและมีความสุข^{๓๓}

ผลของการศึกษาพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ มีความสามารถแล้ว ปัญญาช่วยทำให้เกิดการเกื้อหนุนแก่จิตใจ เกิดความปลอดโปร่งโล่งสบายเป็นอิสระได้ ซึ่งลักษณะการพัฒนาปัญญาช่วยกว้างขวาง สามารถแยกออกได้ดังนี้

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘ - ๒๑.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, หน้า ๔๐.

๑. การศึกษาพัฒนาปัญญาย่อมทำให้ดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ประสบผลสำเร็จ อันได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจข้อมูลต่างๆ ได้แจ่มแจ้งชัดเจน ย่อมทำให้การรับรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ย่อมทำให้ความรู้นั้นสามารถแยกจุดเด่น จุดด้อย ได้อย่างแท้จริง ย่อมทำให้การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจที่ตนเองได้รับมาให้ผู้อื่นได้รู้ตามด้วยได้

๒. การศึกษาพัฒนาปัญญาย่อมทำให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม คือทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่อิงอาศัยกันก็ด้วยเหตุปัจจัย แล้วมองเห็นสภาวะแห่งกระบวนการพัฒนาชีวิตของสังคมและโลก คือหมู่สัตว์ มีความเป็นมาและจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนงหรือเหตุปัจจัยอื่นมาประกอบกัน ที่เรียกว่าเป็นไปตามกรรม

๓. การศึกษาพัฒนาปัญญาช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต กล่าวคือ การศึกษาช่วยทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเท่าทันความเป็นจริงของสังขาร อันเป็นโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีความเข้าใจแจ่มแจ้งจึงทำให้จิตมีความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เกิดความอิสระโดยสมบูรณ์แห่งชีวิต ก็ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณารู้เท่าทันอย่างแท้จริง^{๓๔}

๓.๔ การปฏิรูปการศึกษา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เป็นอีกท่านหนึ่ง ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอแนวความคิดการปฏิรูปการศึกษาให้สังคมได้เรียนรู้นำมาเป็นแนวทางปฏิรูปการศึกษาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอทฤษฎะในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาในยุคปัจจุบันนี้มาจากเหตุผลปัจจัยหลายประการ ดังนี้

๓.๔.๑ การพัฒนาวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี

เมื่อจะกล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาจะต้องกล่าวถึงปัญหาการศึกษากับการพัฒนาวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีด้วย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้พูดถึงปัญหา

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๒๒ - ๒๔.

สังคมประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายว่า “คนยังไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีได้เลย ว่าอันไหนคือวิทยาศาสตร์ อันไหนคือเทคโนโลยี แล้วก็แยกไม่ออกระหว่างวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมเทคโนโลยี ในการที่จะสามารถใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ได้ผลนั้น จะต้องพัฒนาสังคมให้มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์เป็นอย่างน้อย แม้จะยังเป็นวัฒนธรรมที่ไม่สมบูรณ์ ถ้าสังคมส่วนใหญ่แยกไม่ออกระหว่างวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ กับวัฒนธรรมเทคโนโลยี คนในสังคมก็จะเข้าไม่ถึงวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์”^{๓๕}

ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาที่ถูกต้องนั้นจะต้องทำให้ผู้ศึกษามีความรู้มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีให้ได้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาปรับประยุกต์การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม สิ่งแวดล้อมได้ตามสถานะแห่งความเป็นจริง โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีไว้ดังนี้

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ หมายถึง วิธีชีวิต ตลอดจนจิตใจคนที่ยินยอมให้เหตุผลมองสิ่งทั้งหลายโดยใช้ปัญญา ชอบพิสูจน์ทดสอบหาความจริง มีความใฝ่รู้ ต้องการเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ต้องการรู้ความจริงของธรรมชาติซึ่งองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ก็คือ ความใฝ่รู้ การรู้จักใช้เหตุผล และการมองสิ่งต่างๆ โดยใช้วิจารณ์ญาณ ไม่หลงเชื่ออะไรง่ายๆ^{๓๖}

วัฒนธรรมเทคโนโลยี หมายถึง วิธีชีวิตที่ขึ้นชมนิยมให้ความสำคัญแก่เทคโนโลยีมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องช่วยผ่อนเบาและอำนวยความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตและกิจการ ตลอดจนทั้งช่วยเติมเต็มบำรุง บำเรอความสุขสนุกสนานบันเทิงในด้านสหบริโภคน ถ้าล้ำหน้าไปก็กลายเป็นวิธีชีวิตที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมาก^{๓๗}

จากทฤษฎีการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักความหมายของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีนี้ เพื่อส่งเสริมการศึกษาให้ผู้เรียนรู้จักใช้ประโยชน์จากการบริโภคใช้สอยได้อย่างถูกต้อง เกิดการดำเนินชีวิตสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีจิตใจ

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๒๒.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

และทำที่ทรงชนะทางการใช้ประโยชน์เพื่อสังคม สิ่งแวดล้อม มีความสมดุลกัน ในทำนองเดียวกันพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงให้เห็นว่าการปฏิรูปการศึกษากับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถือเป็นข้อผิดพลาดในสังคมอีกปัญหาหนึ่ง อันมาจากความผิดพลาดจากทรงชนะคติของคนนั่นเอง ทำให้ระบบการศึกษาไม่ดีไปด้วย ถือเป็นปัจจัยสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดูเหมือนสิ่งเหล่านี้กำลังเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่มากในสภาพปัจจุบัน ถือเป็นการพัฒนาที่ผิดพลาดในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดผลเสียหายได้มากมายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ให้ความหวังแก่นุชนุษย์ที่จะนำความสุขสมบูรณ์มาให้ แม้มันจะช่วยมนุษย์ได้มาก แต่ดูเหมือนผลร้ายจะมีมากกว่า นักปราชญ์พวกหนึ่งบอกว่าอยู่ที่การใช้ผิด คือการนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปสนองความต้องการที่ชั่วร้ายของมนุษย์นี่ก็เป็นข้อผิดพลาดของการศึกษามุ่งพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมุ่งแต่ความเจริญเติบโตทางวัตถุ ไม่ใส่ใจคุณทางจิตใจคน ทำให้มนุษย์พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความอยากเพียงอย่างเดียวมิได้มีการศึกษาวิเคราะห์ผลข้างเคียงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้ยกตัวอย่างการพัฒนาวิทยาศาสตร์การผลิตยาดีดีที่กำจัดยุงทำให้คนดีใจเหมือนกับค้นพบของวิเศษ แต่ระยะยาวกลับทำให้ยุง แมลงต่อต้านยาหรือที่เรียกว่า ดื้อยา และมีผลข้างเคียงต่อมนุษย์ทำให้เลิกใช้กันในที่สุด อันนี้ก็เกิดปัญหาการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบยังไม่ว่างทำกัน ทำให้เกิดผลเสียต่อสังคมและสภาวะแวดล้อมข้างเคียงมากมายในที่สุด

๓.๔.๒ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาสู่ระบบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ทำให้ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ทำให้คนไทยมีความดีใจว่าต่อไปประเทศจะมีการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้แน่นอน แต่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศมาหลายฉบับแล้วแต่ประเทศก็ยังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ “บางอย่างก็อาจจะทรุดลง รวมแล้วก็

เป็นอันว่าประเทศเรามีปัญหามาก มองออกไปทั่วโลกก็มีปัญหามาก^{๓๘} นี่ก็เป็นผลสะท้อนมาจากการปฏิรูปประเทศที่ขาดการศึกษาอย่างรอบครอบในทุกด้านของสังคมไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ ต้องทำให้คนรู้ความหมายของการพัฒนาอย่างถูกต้องจะต้องพัฒนาคนก่อน ในภาษาพระท่านเรียกว่า “ภาวนา”^{๓๙} จากความหมายของการพัฒนาคนว่า ภาวนานี้แหละ คือ ความหมายที่แท้จริงของการศึกษาในทวศณะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในปัจจุบันความหมายของการพัฒนาถูกนำมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นการพัฒนาถนนหนทาง การพัฒนาสร้างบ่อน้ำ สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ ให้แก่ชาวบ้านใช้สอย เป็นต้น ก็ถือได้ว่า “การพัฒนาเป็นความหมายการพัฒนา คือ ความเพิ่มพูน ขยาย ทำให้มาก หรือทำให้เติบโตขึ้นทางเศรษฐกิจหรือวัตถุ”^{๔๐}

ถึงแม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างไรเราก็ไม่ควรทิ้งวัฒนธรรม ถือวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานชีวิตสังคม ชุมชน ประเทศชาติ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “องค์ประกอบที่สำคัญก็คือตัวมนุษย์นั่นเอง และมนุษย์ก็อยู่ภายใต้ความเป็นไปของวัฒนธรรม เพราะฉะนั้น จะต้องให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมซึ่งเป็นผลรวมแห่ง ภูมิธรรมภูมิปัญญาของคนในสังคม”^{๔๑}

จากแนวทางทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถือเป็นหลักการศึกษาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่กับสังคมได้ด้วยดี มีความเป็นอยู่โดยปกติสุขส่วนตัวและส่วนรวมของมวลมนุษยชาติ ซึ่งองค์ประกอบของการพัฒนาเพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนทางเศรษฐกิจและสังคมประกอบด้วยปัจจัย ๓ ด้าน ได้แก่

๑. การพัฒนามนุษย์ จะต้องแยกส่วนประกอบ ๒ ด้าน คือการพัฒนากายให้มีสุขภาพแข็งแรง และการพัฒนาจิตใจให้มีความเบิกบานแจ่มใส
๒. การพัฒนาสังคม จะต้องมององค์ประกอบทางวัฒนธรรมในระบบต่างๆ เพื่อพัฒนาจัดสรรการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, หน้า ๑๙ – ๒๐.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๒๗.

๓. การพัฒนาธรรมชาติ จะต้องทำให้เกิดการพัฒนาพืชสัตว์สิ่งมีชีวิตทั้งปวงให้ครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้เข้าใจระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน^{๕๒}

๓.๔.๓ การพัฒนาประชาธิปไตย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้แนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยไว้ในสังคมไทยมากมาย ก่อนอื่นต้องกล่าวถึงหลักอริปไตยในทศวรรษของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้หลักประชาธิปไตยให้ถูกต้องก่อน โดยท่านยกเอาหลักอริปไตยในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการศึกษา มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑. อัตตาริปไตย หมายถึง การยึดถือความคิดเห็นตนเป็นใหญ่ หรือถือเอาตนเองเป็นใหญ่

๒. โลกักริปไตย หมายถึง การยึดถือเอาความทางโลกเป็นใหญ่ หรือกระทำการด้วยความปรารถนานิยมของโลกหรือคนส่วนใหญ่

๓. ธัมมาริปไตย หมายถึง การยึดถือเอาธรรมเป็นใหญ่ กระทำการด้วยความปรารถนาถูกต้อง เป็นจริง เป็นไปตามสมควรแห่งธรรม^{๕๓}

นอกจากนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวตระหนักรู้ถึงปัญหาความสับสนเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตยและหลักการธรรมาธิปไตยในสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้สังคมเกิดความสับสนในการเรียนรู้ไม่ถูกต้อง เพราะประชาชนและผู้นำทางการเมืองการปกครอง และทางการศึกษาไม่สามารถแยกแยะหลักธรรมาธิปไตยกับหลักประชาธิปไตยออกจากกันได้อย่างชัดเจน จึงนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยอยู่ในขณะนี้ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า

ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครอง แล้วยังมีการแยกประเภทว่าเป็นแบบไหนๆ และในประเภทที่จัดอยู่ก็ก็ต้องมาแจกแจงว่าจะจัดตั้งอย่างไร มันมีระบบที่กำหนดไว้หมดว่า มีการเลือกตั้งอย่างนั้นๆ มีกระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างนั้น ฯลฯ เป็นต้น

^{๕๒} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๒๘.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

แม้แต่ในสังฆะ การปกครองสงฆ์ก็ไม่ได้มีระบบธรรมาธิปไตย การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้เรียกว่าธรรมาธิปไตย คำว่าธรรมาธิปไตยไม่ได้ใช้เป็นแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์^{๔๔}

แสดงให้เห็นได้ว่า การเรียนรู้ประชาธิปไตยเป็นเรื่องจำเป็น เพราะธรรมาธิปไตยเป็นหลักเกณฑ์การตัดสินใจของบุคคลในการเข้าประชุมกิจกรรมประชาธิปไตยใดๆ ถือเป็นสิทธิส่วนบุคคลใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินใจด้วยแบบอัตตาธิปไตย แบบโลกาธิปไตย หรือแบบธรรมาธิปไตยก็ได้ ส่วนประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการเลือกตั้ง ประชาชนมีสิทธิตัดสินใจอย่างไรก็ได้ อาจจะเลือกเอาผลประโยชน์ตนเอง หรือความคิดตนเอง ถือเป็นอัตตาธิปไตย แต่ถ้าตัดสินใจเลือกตามพวกพ้อง ก็เป็นประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาเรียนรู้หลักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยจึงเป็นเรื่องสำคัญ เริ่มตั้งแต่การศึกษาพฤติกรรม ตลอดจนส่งเสริมให้มีการเลือกตั้ง ตั้งแต่ในระบบโรงเรียนสู่มหาวิทยาลัย ทำให้มีการศึกษาเรียนรู้หลักการประชาธิปไตยที่ถูกต้อง เกิดอุดมการณ์การศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองต่อไป^{๔๕}

๓.๕ สรุป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการศึกษาซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ อันได้แก่ ความหมายการศึกษาตามแนวทางไตรสิกขา อันเป็นความหมายการศึกษาที่ครอบคลุมถึงการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ด้าน คือ การศึกษาทำให้รู้จักศีลธรรมจนเกิดระเบียบในตน รู้จักสมาธิทำให้มีความมั่นคง และรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาตามมา ส่วนความหมายการศึกษาคือภาวนา เป็นความหมายที่ทำให้เกิดการพัฒนาร่างกายสัมพันธ์กับกฎระเบียบ พร้อมทั้งฝึกฝนพัฒนาจิตทำให้เกิดปัญญาตามมา ภายหลัง ส่วนจุดมุ่งหมายการศึกษาตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มี ๕ ประการ ได้แก่

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) **ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทไฟร์พรีนติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑ – ๑๒.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๑. จุดมุ่งหมายการศึกษาที่ทำให้ชีวิตพึงได้รับและทำให้เกิดในตนเอง อันเป็นผลมาจากการศึกษาทำให้เกิดประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์อย่างยิ่งก้าวถึงความอิสระภาพแห่งจิต

๒. จุดมุ่งหมายเพื่อภาวะแห่งตนเอง อันเป็นผลย้อนมาจากการศึกษาทำให้เกิดการพัฒนาทางร่างกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และทางปัญญา

๓. จุดมุ่งหมายที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักสร้างเสริมปัญญาทำให้เกิดความรู้แจ้ง

๔. จุดมุ่งหมายที่ต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้มาก

๕. จุดมุ่งหมายที่ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูบาอาจารย์

ส่วนในเรื่ององค์ประกอบการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แบ่งออกเป็น ๒ ประการ ได้แก่ องค์ประกอบภายนอก เริ่มตั้งแต่การรู้จักแสวงหากัลยาณมิตร และการเลือกสถานที่ศึกษาให้เหมาะสมกับจริตตน และองค์ประกอบภายในก็เป็นวิธีการสร้างแนวความคิดหรือการสร้างความรู้แบบแยกกายให้ตนเอง ท่านเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ส่วนแนวทางการจัดการศึกษามีอยู่ ๒ แนวทาง ได้แก่ แนวทางการศึกษาโดยทั่วไปเป็นการจัดการศึกษาเพื่อทำให้ผู้เรียนรู้จักเหตุปัจจัยเบื้องต้น พร้อมทั้งการจัดทำให้ผู้เรียนมีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง

ส่วนแนวทางการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็คือการจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดศีลธรรม มีอุดมการณ์ชีวิตที่แน่วแน่ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาปัญหา ส่วนการปฏิรูปการศึกษานั้น จะต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ว่าเป็นวิถีชีวิตที่มีเหตุผล และวัฒนธรรมเทคโนโลยีเป็นสิ่งขึ้นชมความสำเร็จ ต้องทำให้ผู้เรียนรู้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ถูกต้อง เพราะมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่สันติภาพ หากสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพ สังคมจะเกิดความมั่นคง และสิ่งแวดล้อมจะเอื้อต่อการดำรงชีวิต ซึ่งจะเป็นดังนี้ได้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะผลักดันหรือสรรค์สร้างระบอบ การปกครองที่เป็นธรรมาธิปไตยให้เกิดขึ้น เพื่อบูรณาการระหว่างการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนสืบไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์เปรียบเทียบให้เหตุผลสนับสนุนและโต้แย้งแนวความคิด ทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า ท่านพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อแนวความคิดและปรัชญาการศึกษาไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านทั้งสองได้พยายามนำเสนอแนวทางจัดการศึกษา เพื่อมิให้สังคมไทยหลงทิศทางการศึกษาไปจากความเป็นจริง ซึ่งหลักการการศึกษาที่แท้จริงของสังคมไทยแล้ว ต้องไม่ทิ้งหลักศาสนาเพราะศาสนากับสังคมไทย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันมาตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังจะได้วิเคราะห์ให้เหตุผลสนับสนุนและโต้แย้งตามแนวความคิดปรัชญาการศึกษาทั้งสองท่านต่อไปนี้

๔.๑ ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา

ลักษณะการวิเคราะห์ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา ตามแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์นั้น ก็เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาได้มองเห็นทัศนะปรัชญาการศึกษาของทั้งสองท่านในเชิงลึก และทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาไทยได้

๔.๑.๑ ความหมายของการศึกษา

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความหมายการศึกษาระหว่างแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ เพื่อให้เหตุผลสนับสนุนในส่วนที่เป็นข้อดี และเพื่อให้ข้อโต้แย้งในส่วนที่เห็นว่าไม่เหมาะสมกับสังคมไทยในยุคปัจจุบัน จะได้วิเคราะห์ในรายละเอียดดังนี้

(๑) การให้เหตุผลสนับสนุนความหมาย

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความหมายการศึกษาในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า มีความเหมือนกันในหลักการพุทธปรัชญา

โดยแนวความคิดของทั้งสองท่าน มาจากหลักการศึกษาทงพระพุทธรศาสนาที่เรียกว่า “สิกขา ๓” ประกอบด้วย “อธิศีลสิกขา เป็นข้อฝึกฝนปฏิบัติอบรมพฤติกรรมมนุษย์ อธิจิตตสิกขา เป็นการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม อธิปัญญาสิกขา เป็นข้อปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาความรู้ให้เพิ่มพูนจนเกิดความรู้แจ้งที่เป็นปัญญา”^๑ ในเวลาต่อมา พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ปฏิรูปรูปการจัการศึกษาไทยทำให้มีความคล้ายคลึงกับแนวความคิดปรัชญาการศึกษาของทั้งสองท่านเป็นอย่างมาก ในมาตรา ๑๕ ได้บัญญัติว่า “การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ ซึ่งส่วนที่สนับสนุนแนวความคิดของทั้งสองท่านมากที่สุดก็คือใน (๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษานี้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ อาจจะศึกษาจากบุคคลหรือสังคม โดยให้ความสำคัญด้านศักยภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่เป็นความหมายการศึกษาที่กว้างมาก ไม่มีขอบเขต ไม่มีจุดหมาย ปลายทาง ถือเป็นการศึกษาที่ฟุ่มเฟือยมาก”^๒ ต่างจากความหมายปรัชญาการศึกษาของ ทั้งสองท่านโดยสิ้นเชิง เพราะความหมายการศึกษาทั้งสองท่านเป็นปรัชญาการศึกษาเชิงพุทธศาสตร์ ทำให้การศึกษาจึงอยู่ที่การพัฒนาตนให้พ้นจากความทุกข์ก่อน แล้วจึงนำ ความรู้ไปแนะนำคนอื่นในภายหลัง

(๒) การให้เหตุผลโต้แย้งความหมาย

เมื่อนำแนวความคิดของทั้งสองท่านมากล่าวถึงความหมายการศึกษา มีข้อโต้แย้งเพียงแค่การบัญญัติศัพท์ ท่านพุทธทาสภิกขุ เรียกว่า “สิกขา และ มรรค แปลว่า หนทาง” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรียกว่า “ไตรสิกขา และ ภาวนา แปลว่า การเรียนรู้” แต่โดยเนื้อหาความหมายแล้วมีความเหมือนกัน ถ้าเปรียบเทียบความหมายการศึกษาสังคมปัจจุบันแล้ว มีความหมายค่อนข้างจำกัดอยู่ที่การพัฒนาตนมากเกินไป เพียงเพื่อให้ตนเองมีความรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาทางกายเพื่อให้มีพฤติกรรมดี นำมาสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม ประกอบอาชีพสุจริต การพัฒนาทางจิตใจเพื่อให้ความรู้ลึกซึ้งคิด และพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ก็คือการพัฒนาตนให้พ้นจากทุกข์ แล้วจึงค่อยนำความรู้นั้นไปแนะนำคนอื่น ซึ่งไม่สามารถตอบสนองสังคมยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าจะกล่าวถึงความหมายการศึกษาตามกรอบแนวความคิดการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษา

^๑ ที.ป. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑, อง. ติก. (บาลี) ๒๐/๕๒๑/๒๙๔.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพฯ.: โรงพิมพ์พรวิภากรภาพิิด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

แห่งชาติ ปี ๒๕๔๒ “การศึกษาก็เพื่อการพัฒนาคนไทยให้มีศักยภาพสูงขึ้น เป็นผู้สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ความสามารถ คุณธรรม วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต และสามารถอยู่กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” จากความหมายนี้เป็นการพัฒนาคนให้เป็นคน คือความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อยู่ในสังคมร่วมกัน แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มิใช่เป็นการศึกษาเพื่อเอาตนพ้นทุกข์ คนในสังคมจะเดือดร้อนสับสนอย่างไรไม่สนใจ ถือเป็นแนวความคิดการศึกษาที่ค่อนข้างจำกัด ในยุคปัจจุบันสังคมโลกได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งความหมายการศึกษาในยุคปัจจุบันจะต้องมีความสอดคล้องกับคำพังเพยที่ว่า

“รากฐานของดีคืออิฐ รากฐานของชีวิตคือการศึกษา” ชีวิตที่ได้รับการศึกษาอบรม จึงเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เป็นชีวิตที่มีความหมาย เป็นชีวิตที่มีคุณค่า และเป็นชีวิตที่มีความมั่นคง ความมั่นคงของชีวิตนั้นก่อให้เกิดความมั่นคงของครอบครัว เมื่อครอบครัวมีความมั่นคง สังคมและประเทศชาติก็มีความมั่นคงตามไปด้วย การศึกษาจึงเป็นรุ่งอรุณของชีวิตและเป็นบันไดขั้นแรกของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^๕

๔.๑.๒ จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาเป็นเครื่องมือการพัฒนาคนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ดี ถือเป็นเป้าหมาย และกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล เพื่อพัฒนาตนให้พ้นจากสัญชาติญาณสัตว์มาสู่พฤติกรรมความเป็นมนุษย์ ต้องอาศัยเหตุผลและการพัฒนาสติปัญญา จึงเป็นที่มาของการวิเคราะห์จุดหมายของการศึกษาของพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ เพื่อมองเห็นลักษณะความเหมือนและความแตกต่างกันในด้านแนวความคิดของทั้งสองท่าน ดังนี้

(๑) การให้เหตุผลสนับสนุนจุดมุ่งหมาย

^๕ กองเทพ เคลือบพณิชกุล และ ปริญญา อธิราชพงศ์, การปฏิรูปการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^๖ พิชัย ผกาทอง, “มหาจุฬาฯ กับการศึกษาแนวใหม่” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๕ ปีการศึกษา ๒๕๔๑, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๗.

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

๑. จุดมุ่งหมายการศึกษาในปัจจุบัน ถือเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีความเสมอภาคกันทางการศึกษา ซึ่งจุดมุ่งหมายสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ คือ เพื่อให้ทันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลก แต่ก็ไม่ทิ้งภูมิปัญญาการศึกษาไทยที่ให้ความสำคัญแก่เรื่องความรู้คู่คุณธรรมมาตลอด โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาแก่นักวิชาการในตอนหนึ่งว่า “ไม่ควรจะพัฒนาเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ แต่ควรพัฒนาคนด้วย”^๕ แสดงได้ว่าการศึกษาในปัจจุบัน มิได้มุ่งเพียงแค่พัฒนาคนเป็นทรัพยากรของสังคมเท่านั้น เป้าหมายการศึกษาต้องพัฒนาคนทั้งสังคม ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งสมเด็จพระเทพฯ ได้มีพระราชดำริต่อยอดแนวความคิดด้านการศึกษาของเจ้าหน้าที่เก่าแก่คนหนึ่ง ใน FAO ซึ่งได้เสียชีวิตแล้ว เกี่ยวกับเรื่อง Human Rights หรือสิทธิมนุษยชนว่า

สิทธิพื้นฐานของบุคคลที่สำคัญที่สุด คือ การมีอาหารบริโภคเพียงพอตามมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้ เพราะอาหารเป็นสิ่งที่จะช่วยให้มีชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ มีเรี่ยวแรงและมันสมองที่จะคิดการต่างๆ นอกจากเรื่องอาหารแล้ว ข้าพเจ้าอยากที่จะเพิ่มเติมสิทธิพื้นฐานอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องการศึกษา เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเรียนรู้ ช่วยให้เราสามารถทำอะไรได้ นอกเหนือจากธรรมชาติหรือที่เป็นสัญชาตญาณ การได้อาหารเลี้ยงร่างกาย หรือการให้การศึกษาเรียนรู้ นั้น เป็นเรื่องที่ว่า ยิ่งได้เร็วเท่าไรก็ยิ่งดี^๖

นี่เป็นแนวความคิดหนึ่งของปรัชญาการศึกษาปัจจุบัน ทำอย่างไรจะช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ สามารถประกอบอาชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณธรรมแห่งความดีงาม มีความสอดคล้องกับแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุที่ว่า “การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดในที่ที่มนุษย์ควรจะได้ โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการ

^๕ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ**, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พัฒนศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

ประพตติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงสมบุรณ์”^{๔๑} เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนยกระดับจิต วิญญาณให้สูงกว่าสัตว์ ต้องช่วยให้คนในสังคมทั้งหมดมีความเมตตาปรานี มีความเกื้อกูลต่อกัน มิใช่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาวัตถุนิยม ถือเป็นเป้าหมายการศึกษาที่หลงทาง เดินตามฝรั่ง และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้วางเป้าหมายการพัฒนาคนในปัจจุบันเพื่อมิให้หลง มัวเมามากเกินไป ถือเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑) ทำให้คนรู้จักใช้อินทรีย์ ด้วยการดูเป็น ฟังเป็น เป็นต้น

๒) รู้จักการกินหรือบริโภคด้วยปัญญาที่เรียกว่า กินเป็น กินพอดี หรือบริโภคพอดี

๓) ให้มีคุณภาพแห่งการเอาอกับการให้^{๔๒}

๒. จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่ออนาคต จากปัญหาวิกฤตการณ์ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก่อให้เกิดการพัฒนาปัจจัยด้านอื่นตามมา โดยสังคมไทยและสังคมโลกหลงทาง สับสนในปรัชญาการศึกษา หรือแนวความคิดการดำรงชีวิต อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปหรือการปฏิวัติทางวัฒนธรรมที่ว่า

ปัจจุบันการรุกรานทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางของโลกทุนนิยมเพื่อครอบงำ วัฒนธรรมไทย กำลังนำสู่การถอนรากวัฒนธรรมไทยที่รวดเร็วอย่างไม่เคยมีมาก่อน ไม่ใช่วัฒนธรรมส่วนกลางเท่านั้นที่แตกสลาย วัฒนธรรมท้องถิ่นก็ล่มสลายด้วย^{๔๓}

สิ่งเหล่านี้จะปฏิเสธไม่ได้ว่า มาจากผลพวงการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ตามวัฒนธรรมการศึกษาสมัยใหม่ ที่มุ่งเอาชนะสิ่งแวดล้อมให้ได้ ถือว่ามนุษย์ฉลาด มนุษย์เก่ง ก็มาจากการกำหนดเป้าหมายการศึกษา เพื่อให้คนมีความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยมองอนาคตสังคมโลกจะพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองไปเรื่อยๆ ถ้ามนุษย์มีความรู้เทคโนโลยี และข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ นี่เป็นปัญหาของการวางจุดมุ่งหมายการศึกษาที่ผิดพลาด ไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องจิตวิญญาณ ที่จะเป็นปัญหาการศึกษาในอนาคตที่ว่า “ปัจจุบัน

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษาคืออะไร**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมบุษชา, ๒๕๑๗), หน้า ๔๓.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๓.

^{๔๓} เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, **สู่กระแสกระบวนทัศน์ใหม่**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์ดี, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๖.

มนุษย์เป็นนายของข่าวสาร หรือเป็นทาสของข่าวสารกันแน่ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เงินและข่าวสารกำลังกุมอำนาจเหนือจิตวิญญาณ ธรรมเนียม ค่านิยม และความเชื่อของมนุษย์”^{๑๐}

เมื่อหันมามองจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่ออนาคตตามทรรศนะท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้ว มองเห็นปัญหาการศึกษาในลักษณะเดียวกันว่า เกิดจากการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สารสนเทศ ทำให้คนหลงใหลในวัตถุนิยมมากเกินไป จึงเกิดปัญหาสังคม สรุปลงจุดมุ่งหมายการศึกษาทั้งสองท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่ออนาคตที่พัฒนาคุณธรรม จิตวิญญาณเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง โดยพุทธทาส กล่าวไว้ว่า

การศึกษามุ่งพัฒนาภูมิปัญญาและเหตุผลเพียงประการเดียว ย่อมขาดบรมธรรม คือ ธรรมอันสูงสุดที่มนุษย์ควรศึกษาและปฏิบัติ อันจะทำให้เกิดความสมบูรณ์และความอยู่รอดทางจิตวิญญาณ^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ได้กล่าวสนับสนุนสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society) การศึกษาจะต้องประกอบด้วยวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ (learning culture) เพื่ออนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งการศึกษาไทย การศึกษาต้องมุ่งเน้นที่การสรรค์สร้างปัญญาเท่านั้น^{๑๒} ดังนั้น จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่ออนาคตในมุมมองของทั้งสองท่านคือจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม การจัดการศึกษาต้องทำให้คน มีความเกื้อกูลกัน มิใช่การศึกษาเพียงเพื่อเพิ่มความอยากหรือการเห็นแก่ตัว เป็นการพัฒนาทั้งร่างกาย จิตวิญญาณ และปัญญาที่แท้จริงในสังคม

(๒) การให้เหตุผลโต้แย้งจุดมุ่งหมายการศึกษา

ผลการศึกษาค้นคว้าของทั้งสองท่าน ทำให้พบข้อโต้แย้งกันเพียงเล็กน้อย โดยพุทธทาสภิกขุได้ให้จุดมุ่งหมายการศึกษาแบบพื้นฐานมิได้แยกราຍละเอียดให้เห็นเพียงบางประเด็น ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์มีการแยกราຍละเอียดให้เห็นทุกประเด็น และยังพบข้อโต้แย้งอีกประเด็นหนึ่ง เนื่องจากทั้งพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ล้วนเป็นนักการศาสนา จึงได้เสนอแนวทางปรัชญาการศึกษาโน้มเอียงมาทางศาสนา

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, หน้า ๑๗.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, (กรุงเทพฯ. : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒ – ๑๓.

มากเกินไป มิได้มีจุดมุ่งหมายที่เป็นกลางทางการศึกษาเพื่อความสัมพันธ์กับสังคมโลกได้บ้าง ทำให้ปรัชญาการศึกษาของทั้งสองท่านไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควร ใน ช่วงแรกพุทธทาสภิกขุยังถูกโจมตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ด้วยซ้ำไป เมื่อสังคมไทยประสบปัญหาความวุ่นวาย นักวิชาการต่างๆ จึงให้ความสำคัญต่อปรัชญาการศึกษาของท่าน โดยรับมา ได้เพียงแค่ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘”^{๑๓} ต่อมาจึงกำหนดให้อยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๒ ว่า การศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนา ตนเองได้ นี้ก็เป็นผลมาจากจุดมุ่งหมายการศึกษาที่เราเดินหนีปรัชญาการศึกษาเดิมของไทย ที่ยึดติดกับ วัฒนธรรมประเพณีและธรรมเนียมศาสนา จึงเป็นเหตุให้ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในที่สุด เพราะเรามุ่งการศึกษาเพียงเพื่อผลิตคนป้อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม มิได้คำนึงถึง ประสิทธิภาพของความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาที่ถูกต้องในอนาคตจะต้องมีจุดมุ่งหมายที่ เป็นกลางว่า “การศึกษาจะสร้างสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณสมบัติที่ น่าปรารถนาของปัจเจกบุคคลและบุคลิกภาพสังคม เปิดโลกที่มีค่าให้กว้าง ออกไป แนะนำ ให้ผู้เรียนรักบุญกลัวบาป ผู้เรียนต้องรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต และต้องมีจิตมั่นคงใน การเลือกสิ่งที่ดีที่สุด”^{๑๔} ดังนั้นจุดมุ่งหมายการศึกษาไทยในอนาคตต้องให้ความสำคัญในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เกิดบูรณาการผสมผสานกัน สังคมก็จะรอดพ้นปัญหาวิกฤตไปได้อย่างแน่นอน มิใช่วางจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือสนองตอบเศรษฐกิจวัตถุนิยม หรือ สนองตอบศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่จะต้องตระหนักในอนาคต ว่า “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นั่นคือคนเป็นตัวตั้งของการพัฒนาทั้งหลาย คนก็รับ ใช้ การพัฒนาดีแล้ว จึงจะบรรลุสภาวะที่เรียกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อคนชนิดนี้ไปอยู่ตรงไหนของ สังคม เขาก็มีส่วนผลักดันให้จุดนั้นพัฒนาไปด้วย กล่าวคือมนุษย์ ที่สมบูรณ์ จะช่วยพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมต่อไป”^{๑๕}

๔.๒ องค์ประกอบของการศึกษา

^{๑๓} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙.

^{๑๔} สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

^{๑๕} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, หน้า ๑๙.

ในปัจจุบันนี้ การศึกษาจะสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายๆ ประการ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือชี้วัดคุณภาพของการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของไทย หรือ การศึกษาของโลก ซึ่งจะได้วิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างกันในปรัชญาการศึกษา ของทั้งสองท่าน ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน

จากผลการศึกษาแนวความคิดองค์ประกอบการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุและ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีความเหมือนกันใน ๒ ประการ ได้แก่ องค์ประกอบ ภายนอก และองค์ประกอบภายใน จะแตกต่างกันก็เพียงวิธีการนำเสนอเท่านั้น ซึ่งสามารถ นำมาวิเคราะห์ให้เหตุผลสนับสนุนองค์ประกอบของการศึกษาได้ดังนี้

(๑) องค์ประกอบภายนอก

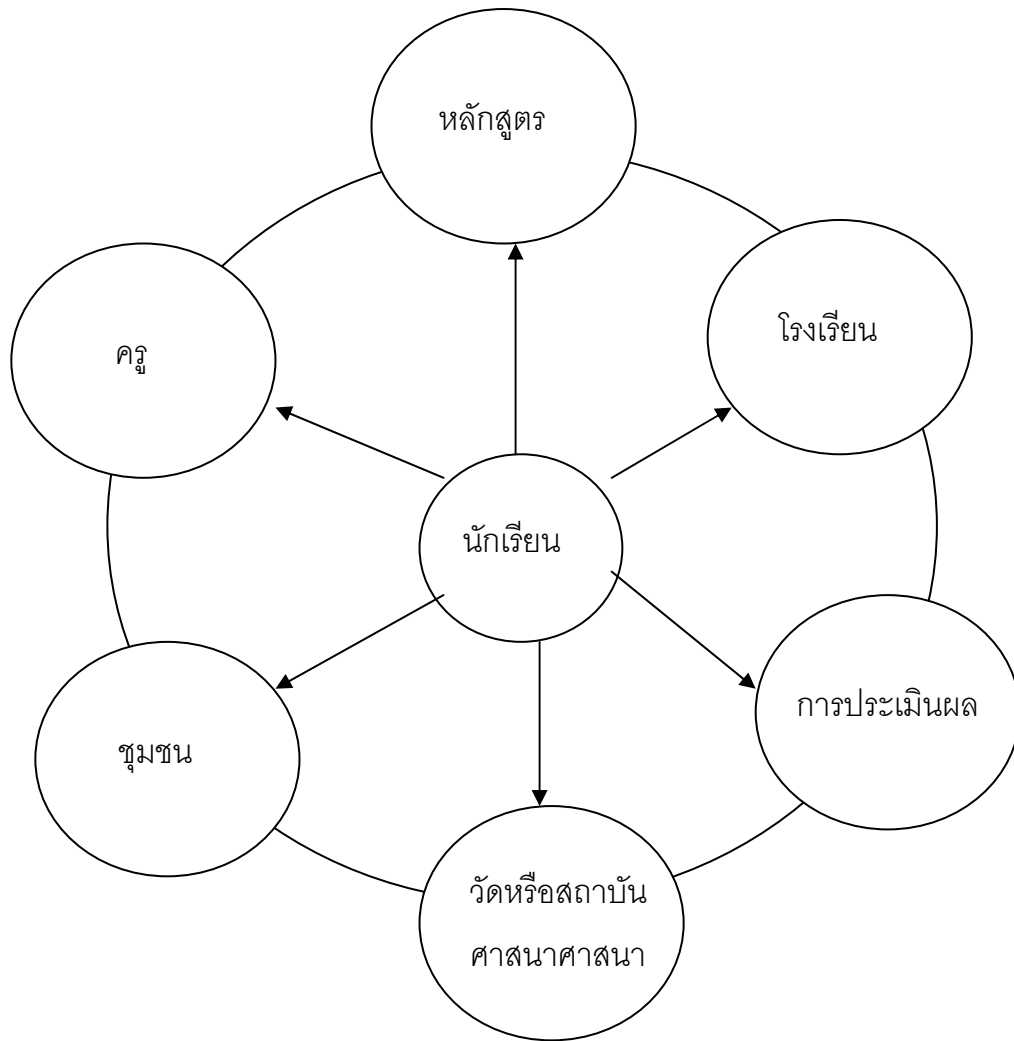
การศึกษาที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า จัดเป็นองค์ประกอบภายนอกของการศึกษา ที่เราจะมาวิเคราะห์ให้เห็นจุดเด่นแนวความคิดปรัชญาการศึกษา ซึ่งพุทธทาสภิกขุ เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาทางออกให้สังคมมาตลอดชีวิต ทั้ง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมือง ปัญหาการศึกษา เป็นต้น ท่านได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการศึกษาโดยกำหนดไว้ ๔ แขนงคือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และ ทัศนศึกษา การศึกษาที่รัฐจัดนั้นถือเป็นองค์ประกอบการศึกษาที่ทำให้เนื้อหาสาระผิดพลาด มาตลอด เป็นการศึกษาที่พยายามเพิ่มกิเลสตัณหาให้ผู้เรียน “เพราะผลการศึกษาที่ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไมก็คือ ไม่มีพุทธิศึกษาที่ถูกต้อง”^{๑๖} และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ กล่าวถึงองค์ประกอบภายนอกของ การศึกษาว่า เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัด การศึกษา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างครู นักเรียน บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง รวมไปถึงบ้าน วัด และโรงเรียน ทั้งหมดนี้ก็เป็นองค์ประกอบภายนอกของ การศึกษาที่ว่า

“การบูรณาการ (integration) สถาบันการศึกษาต้องเข้าใจระบบจริยศึกษาของ ชุมชน หรือบูรณาการจริยศึกษาของโรงเรียนเข้ากับระบบจริยศึกษาของชุมชน

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, หน้า ๗๙.

การศึกษาไม่ใช่เป็นงานผูกขาดของโรงเรียนแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะจริยศึกษายิ่งเป็นภารกิจที่ชุมชนหรือสังคมทุกส่วนจะต้องร่วมมือกัน ประสานกัน...”^{๑๗}

ทั้งหมดนี้ คือองค์ประกอบภายนอกที่นำมาสู่กระบวนการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง มีความสอดคล้องกับแนวความคิดทางการศึกษาที่ว่า “องค์ประกอบการสอนมี ๓ ประการ คือ ครู นักเรียน และสิ่งที่จะสอน”^{๑๘} เพราะทั้งสามข้อถือเป็นองค์ประกอบภายนอกของการศึกษา โดยสามารถสรุปความสอดคล้องขององค์ประกอบภายนอกของการศึกษาทั้งสองท่านเป็นแผนผังได้ดังนี้

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยูรท ญตุโต), **ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๓), หน้า ๓๘.

^{๑๘} อภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

(๒) องค์ประกอบภายใน

องค์ประกอบภายในที่ต้องทำให้เกิดในตัวผู้เรียนนั้น ทั้งท่านพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็มองว่า ปัญหาของระบบการศึกษาที่มุ่งสอนคนให้หลงใหลแต่เพียงในแง่ของวัตถุสิ่งของ จะต้องปรับทัศนคติการเรียนใหม่ “เพื่อปรับตัวให้เกิดความรู้สึกที่ดิงามตามทำนองคลองธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”^{๑๙} เพราะการสร้างทัศนคติเช่นนั้นได้ ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการส่งเสริมการเรียนแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาเรียนรู้ที่ถูกต้อง ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท เป็นวิธีการศึกษาเพื่อสร้างความเจริญงอกงามจากภายใน ก็คือ “มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ต่างๆ”^{๒๐} มีความสอดคล้องกับแนวความคิดปรัชญาการศึกษาไทยยุคปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันที่ว่า “ให้คนไทยได้รับการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี คนเก่ง รักการเรียนรู้ ฟังตนเองได้ มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เพื่อความมั่นคงของมนุษย์และพร้อมก้าวทันโลก”^{๒๑}

นี่เป็นแนวความคิดปรัชญาการศึกษายุคใหม่ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางสังคม มิได้เน้นหนักไปที่การศึกษาเพื่อความพ้นทุกข์จากโลกและสังคม เป็นการศึกษาเพื่อดำเนินชีวิต อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบการศึกษาสมัยใหม่ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนี้

๑. ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง (Contract)
๒. ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ (Interaction)
๓. ผู้เรียนมีบทบาทการเรียนรู้มากที่สุด (Participation)
๔. ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการต่างๆ ในการดำรงชีวิต (Process learning)
๕. ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (Application)

๔.๒.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง

เมื่อจะกล่าวเหตุผลโต้แย้งองค์ประกอบการศึกษาระหว่างทั้งสองท่าน มีความแตกต่างกันเพียงลักษณะการใช้ศัพท์ พุทธทาสภิกขุจัดองค์ประกอบออกเป็น ๔ ประเภท

^{๑๙} พระราชชยแก้ว (พุทธทาสภิกขุ), การสร้างเสริมจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น, (มปท., ๒๕๑๑), หน้า

๖.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๖๗.

^{๒๑} พระเทพโสมถน (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, หน้า ๒๔ - ๒๕.

ได้แก่ องค์ประกอบด้านหลักสูตร องค์ประกอบด้านตัวผู้สอน องค์ประกอบด้านสถานที่ และ องค์ประกอบด้านผู้เรียน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จัดองค์ประกอบออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน โดยเนื้อหาสาระเหมือนกัน ในสังคมปัจจุบันแล้วทั้งสองท่านยังมีข้อบกพร่อง คือการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักสร้าง ความสัมพันธ์ทางสังคมระดับชาติ และระดับนานาชาติ องค์ประกอบการศึกษาของทั้งสอง ท่าน มุ่งสอนให้คนอยู่ในสังคม ชุมชนอย่างมีความสุข เป็นเพียงความสัมพันธ์ในกลุ่มตน เน้นหนักไปทางศาสนาและสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยรอบ ดังนั้นองค์ประกอบการศึกษาที่ถูกต้อง ในสังคมปัจจุบัน จะต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้สัมพันธ์กับสังคมภายนอก ต้อง พยายามพัฒนาคุณธรรมในตนเองให้เกิดขึ้น มิได้จำกัดอยู่เพียงศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่ง เพราะ สังคมไทยและสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไปไกล ก้าวมาสู่ยุคที่เรียกว่า ไอที (IT) ต้องส่งเสริมให้ คนมีความรู้ทุกอย่างด้วย ทำให้ผู้เรียนมีความรู้เท่าทันสังคมและองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม ดังพระบรมราชาโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่พระราชทานแก่ผู้นำศาสนาอิสลาม (อิหม่าม) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้และผู้แทนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขต การศึกษา ๒ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๓๑ ตอนหนึ่งว่า

การสร้างคนดีนั้น ก็คือการให้ความรู้ ความคิด ความสามารถและความดีแก่เขา ด้วยการให้การศึกษอบรมวิชาความรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะวิชาสามัญ วิชาชีพ หรือวิชาศาสนา ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเยาวชน สำหรับแต่ละคนจะนำไปสร้างอนาคตที่มั่นคงแจ่มใส ถ้าโรงเรียนสอนวิชาการได้ดี ฝึกหัดให้รู้จักหน้าที่และความเป็นพลเมืองดีให้ได้ผลจริงๆ พร้อมทั้งอบรมให้เข้าใจศาสนาด้วย ก็นับว่าให้การศึกษแก่เยาวชนอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะความรู้วิชาการนั้น นอกจากจะทำให้บุคคลเฉลียวฉลาด มีโอกาสเปิดกว้าง แล้ว ยังจะช่วยให้ศึกษาศาสนาได้เข้าใจชัดเจนและกว้างขวาง เกื้อกูลการประพฤติ ปฏิบัติตามศาสนาให้ถูกต้องมั่นคง และช่วยให้อนุชนเติบโตเป็นพลเมืองดี และเป็นศาสนิกชนที่สมบูรณ์แบบ^{๒๒}

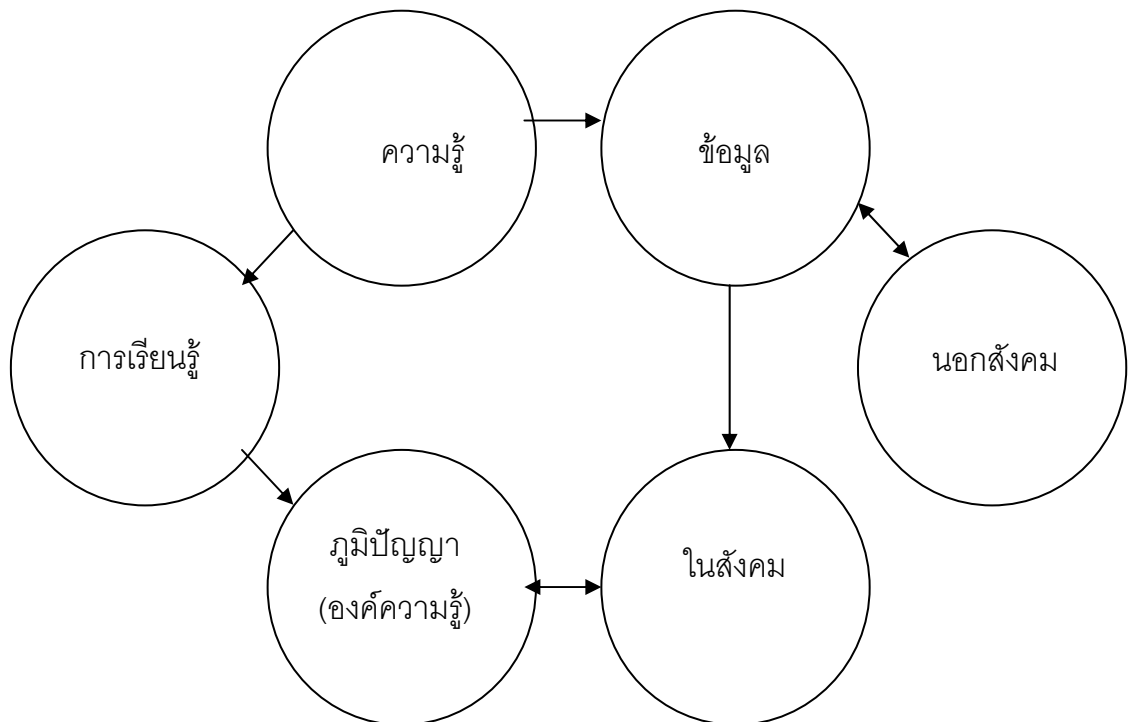
จากพระบรมราชาโชวาทนี้ แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของการศึกษายุคใหม่ มิได้ จำกัดอยู่เพียงความรู้ด้านใดด้านหนึ่งอีกต่อไป องค์ประกอบของการศึกษายุคใหม่ต้องมี

^{๒๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, จากวิกฤตสู่โอกาสที่ยังท้าทายการปฏิรูป การศึกษาของไทย, (กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

ความรู้หลากหลาย อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข พร้อมกับรู้สังคมอื่นด้วย จึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะอย่างมีคุณภาพ ซึ่งดร.กมล สุดประเสริฐ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความรู้ที่แตกต่างจากข้อมูลข่าวสารและภูมิปัญญาไว้ว่า

...เริ่มต้นจากการแสวงหาข้อมูล (Data) ต่อจากนั้นมนุษย์จะนำเอาข้อมูลมาปฏิสัมพันธ์กันเข้า ทำให้เกิดเป็นข้อมูลความรู้ (Information) แล้วเอาข้อมูลความรู้มาปฏิสัมพันธ์กันเข้า จัดวิเคราะห์แยกแยะหรือจำแนกเป็นหมวดหมู่ สร้างสรรค์ทำให้เกิดองค์ความรู้ (Knowledge) และในที่สุดก็เอาความรู้เหล่านั้นมาเปรียบเทียบกับทศสอบกับความรู้เดิม แล้วรับส่วนที่กลมกลืนกันเข้ากับความรู้เดิม ทำให้เกิดสติปัญญาหรือภูมิปัญญาแท้ เป็นกระบวนการคิดที่จะมีความยั่งยืน...^{๒๓}

นี่เป็นองค์ประกอบการศึกษายุคใหม่แห่งการสร้างความรู้จากบุคคล สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพดังนี้

๔.๓ การจัดการศึกษา

^{๒๓} กมล สุดประเสริฐ, การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนและการประเมินผลความคาดหวังของโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, วารสารโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ, ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนมกราคม-มีนาคม (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๘.

การจัดการศึกษาถือเป็นแนวทางที่จะต้องทำให้เกิดความรู้แก่ผู้เรียนทุกคน ซึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๐ ได้กำหนดไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกัน ในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย”^{๒๔} แสดงถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือชี้วัด และพัฒนาคนในฐานะทรัพยากรที่มีคุณค่าของชาติ ไม่ว่าจะคนที่มีร่างกายปกติหรือคนพิการ ต่างก็ต้องจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม สัมพันธ์กัน โดยท่านพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็ให้ความสำคัญแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ในสังคมไทย ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีมาตลอดเวลายาวนาน ซึ่งจะได้วิเคราะห์ความเหมือนความแตกต่างกันเป็นประเด็นต่อไป

๔.๓.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน

ผลการศึกษาปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้วนั้น พบว่า ทั้งสองท่านต่างก็ให้ทัศนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) การจัดการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันในสังคม (๒) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตน เพราะท่านทั้งสองท่านมองเห็นว่าคนกับสังคมเป็นของคู่กัน และคนมีมันสมอง มีความรู้สึกนึกคิดที่จะพัฒนาได้ ดั่งนิยามชีวิตที่โสคราติสกล่าวไว้ว่า “ชีวิตที่ไม่มี การตรวจสอบ ไม่มีค่าควรแก่การดำรงชีวิต”^{๒๕} การพัฒนาชีวิตคนให้เจริญรุ่งเรืองได้ จะต้องมีการตรวจสอบพฤติกรรมและเรียนรู้วิธีแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง จึงจะได้ชื่อว่ามีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าที่สุด จะไดวิเคราะห์ให้เหตุผลสนับสนุนแนวความคิดปรัชญาการจัดการศึกษา ดังนี้

(๑) การจัดการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางอยู่ร่วมกันในสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมมีการเรียนรู้สร้างวัฒนธรรม คือระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน แต่ละกลุ่มชนหรือสังคมมีการสร้างวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปตามสภาพของสังคมและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ถือเป็นปัจจัยทำให้เกิดการจัดการศึกษา

^{๒๔} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐.

^{๒๕} พระเทพโสมถน (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, หน้า ๓.

จะเห็นได้ว่าทำไม ท่านพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จึงให้ทรงระดม
แนวทางการจัดการศึกษาเน้นไปในแนวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากสังคมไทยนับ
ถือพระพุทธศาสนามานานกว่า ๗๐๐ ปี เมื่อจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อ
การศึกษาไทย ก็ต้องมองย้อนไปทางประวัติศาสตร์ของอิทธิพลไตรภูมิพระร่วงที่พญาลิไท ได้
ทรงแต่งเป็นตำราเล่มแรกเพื่อให้คนไทยได้ศึกษาเรียนรู้ความจริงแห่งชีวิต มีวรรณคดี
วรรณกรรมแฝงอยู่มากมาย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้สรุปอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อ
การจัดการศึกษาของไทยอย่างชัดเจน ๔ ประการ ได้แก่

๑. หลักการปกครอง ไตรภูมิพระร่วงได้ให้คติธรรมแก่นักปกครองใช้เป็นคัมภีร์
พิชิตดินแดนอื่นด้วยธรรมะ ซึ่งก็คือทศพิธราชธรรม เป็นหลักศีลธรรมของนักปกครอง
๒. หลักศีลธรรมของชาวบ้าน จะสอนในเรื่องนรก สวรรค์ ความดี ความชั่ว ใครทำ
ความดีได้ไปเกิดในสวรรค์ ใครทำชั่วก็ตกนรกหรือเป็นเปรต
๓. หลักความจริง หมายถึงสอนเพื่อให้รู้เท่าทันสภาวะธรรมสอนหลักความเป็นจริง
คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จากการสอนเรื่องความไม่เที่ยงแท้แน่นอนนี้เอง จึงทำให้คนไทย
สนใจปฏิบัติธรรมเพื่อก้าวสู่ความพ้นทุกข์ ไปสู่พระนิพพาน
๔. หลักแห่งการเวียนว่ายตายเกิด สอนในเรื่องจุดมุ่งหมายชีวิตในโลกหน้า เพื่อจะ
ไปเกิดในสวรรค์ พบพระศรีอารีย์^{๒๖}

ท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้เสนอการจัดการศึกษาของไทยที่ควรยึดคือ แนวทางแห่ง
พระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติควบคู่กันไป ซึ่งปรัชญาการศึกษาที่
โดดเด่นที่สุดของท่านพุทธทาสภิกขุก็คือ “อยู่อย่างต่ำ ทำอย่างสูง”^{๒๗} เพื่อให้สังคมไทยได้มี
แนวทางการจัดการศึกษาแบบเรียบง่าย โดยท่านจัดสถานที่วัดสวนโมกขพลารามเป็นรูปแบบ
การศึกษาทุกอย่าง ให้คนได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ ท่านได้กล่าวถึงหลักการจัดการศึกษาเพื่อ
การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุขก็คือ “สิ่งที่ฆราวาสต้องเรียนรู้และปฏิบัติ นั่นคือ
อิทัปปัจจยตา”^{๒๘} เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ในกฎเกณฑ์ทั่วไปของสรรพสิ่งทั้งปวง ในการแสวงหา

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๒, ๔๓, ๔๖ – ๔๗.

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธทาสธรรม ๘ เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๓.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า

ทรัพย์สินสมบัติ เพื่อการบริโภค “รู้จักว่าสิ่งไหนได้มาแล้วไม่เป็นกรรม สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น สิ่งนั้นไม่ควรทำอย่างยิ่ง ต้องรู้จักเรียนรู้แสวงหาในทางถูกต้อง แล้วนำมาเลี้ยงตน นำมาแจกจ่ายเลี้ยงครอบครัว พร้อมกับรู้จักแจกจ่ายเป็นทาน นั้นแหละจึงจะเป็นการจัดการศึกษาที่ถูกต้องดีงาม ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสังคมอย่างแท้จริง”^{๒๙} แสดงให้เห็นว่า การจัดการศึกษาไทยได้ก้าวออกจากศาสนาหมดแล้ว จึงทำให้แนวทางการจัดการศึกษาเรามีปัญหามาร่วม ๑๐๐ ปี ไม่สามารถสอนคนให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้อย่างมีความสุขที่ว่า “พวกเราได้เดินตามปรัชญาแนวความคิดจากตะวันตกแบบเชื่องๆ โดยเน้นเรื่องความจำ ความคิด และค่านิยมผิดๆ เรียนแบบแก่งแย่งแข่งขันกันสูง เรียนด้วยความทุกข์ ความเครียด ไม่มีความสุขสดชื่นเอาเสียเลย จนนิสิตนักศึกษาหลายคนต้องทำอัตวินิบาตกรรม (ฆ่าตัวตาย) อย่างน่าอนาถ”^{๓๐}

นี่เป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพการจัดการศึกษาในสังคมไทยปัจจุบัน ที่นักวิชาการทั้งหลายได้พยายามให้การศึกษไทย หันกลับไปให้บทบาทความสำคัญของศาสนากับการศึกษา เพื่อจัดการศึกษาให้คนมีความรู้ควบคู่กับศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม เพื่อให้คน มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม “ลักษณะการเรียนรู้ทางโลกมุ่งเพียงการสอนเพื่อวัดความรู้ทางเนื้อหาวิชาการ (Subject Matters) วัดกันที่ IQ คือมันสมองและความจำเท่านั้น ส่วน การศึกษาทางธรรมมุ่งวัดกันที่จิตวิญญาณ (Spiritual) วัดกันที่ EQ มองสิ่งที่อยู่ภายในตัวบุคคล ที่การฝึกฝนพัฒนาคุณธรรม การอยู่ร่วมสังคม”^{๓๑} ดังนั้นการจัดการศึกษา เราจะไม่ทิ้งทั้งทางโลกเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักการใช้หลักการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม ชุมชน และทางธรรม เพื่อนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาตนและสังคม ได้มีผู้รู้กล่าวถึงเป้าหมายการจัดการศึกษาสำเร็จได้ในสังคมไทยมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ความรุ่งเรือง ต้องจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักหลักแห่งการเสพบริโภค ใช้สอยเป็น มิได้มุ่งที่ความสนุกสนาน บันเทิง สอนให้คนรู้จักประมาณในการใช้จ่าย เพื่อประโยชน์ตนและสังคม

๑๗๓.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔ - ๑๗๕.

^{๓๐} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), **เหลียวหลังแลหน้าการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ - ๓๙.

๒. ความเรียบง่าย ต้องสอนคนให้มีศีลธรรม มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประกอบอาชีพการงานสุจริต ศีลธรรมจะช่วยให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม

๓. ความราบรื่น ต้องสอนแบบพุทธ ให้ผู้เรียนมีจิตใจอ่อนโยน นุ่มนวล ควรแก่ การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบอารมณ์ ด้วยความถึงพร้อมแห่งจิต มิได้หลงไหล การศึกษาเพื่อแสวงหาความสุขแห่งอารมณ์

๔. ความรอบรู้ ต้องสอนให้คนมีความรอบรู้ทางโลก เรียกว่า วิชาการ (Academic) ในทางธรรมเรียกว่า ปัญญา (Wisdom) ซึ่งลักษณะการพัฒนาปัญญาทางพระพุทธศาสนา มี ๓ ระดับ อันได้แก่ สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟังมาจากคนอื่น จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาไตรตรอง ภาวนามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ

๕. ความรอดพ้น ต้องสอนให้คนมีความพ้นจากความโกรธ ความโลภ และความหลง ทำให้ชีวิตมีความสงบร่มเย็น อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๓๒}

(๒) การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาตน

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคน ความมั่นคงของชุมชนหรือชาติก็อยู่ที่การจัดการศึกษา สังคมไทยก็ไม่ต่างจากสังคมประเทศอื่นๆ ที่มักอ้างว่ามีความเจริญก้าวหน้าแล้ว แต่ความเป็นจริงสังคมกลับสับสนอยู่ในปัจจุบัน เพราะวัดคุณภาพการศึกษา อยู่ที่ทักษะ ความจำ มีเทคโนโลยีใช้เพื่อการศึกษา ก็เพียงพอ มีเศรษฐกิจวัตถุ ปัจจัยการผลิตอยู่จำนวนมาก พร้อมกันนั้น การจัดการศึกษาเพียงเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจ จึงทำให้ระบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตน หรือพัฒนาคนในฐานะทรัพยากรมนุษย์ที่ว่า “การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” ซึ่งสามารถสรุปแนวทางการจัดการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาตน มีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่

๑. การพัฒนาตนในปัจจุบัน เป็นการพัฒนาศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้อง มีความเข้าใจเหตุปัจจัยต่างๆ พร้อมทั้งสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างสมดุล ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษาที่ดีนั้น “จะต้องยึดหลักความ

^{๓๒} สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, หน้า ๗๕ - ๘๒.

ถูกต้อง ไม่สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง รู้จักพิจารณาวิจัย วิจัยตนเอง ปฏิบัติตนให้ถูกแนวทาง มองเห็นเหตุผล สังคม ชุมชนรอบข้าง”^{๓๓}

นี่เป็นทรรศนะการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในปัจจุบัน เป็นการดำเนินชีวิตแบบ มีกายและจิตสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เช่นกัน ท่านได้เสนอวิธีการศึกษาเรียนรู้ในปัจจุบันที่ควรตระหนักให้มาก ก็คือผู้ผ่านการศึกษา เล่าเรียนต้องรู้หลักการพิจารณาภาวะ ๘ อย่าง ประกอบด้วย ความเชื่อ ความนิยมชมชอบ การเล่าเรียนต่อกันมา การคิดตรองตามแนวเหตุผล สิ่งที่เข้ากันได้กับทฤษฎีของตน มีความเป็นไปได้ทั้ง ๒ แนวทาง ในปัจจุบันว่า

สิ่งที่เชื่อสนิททีเดียว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่เชื่อเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ก็มี

สิ่งที่นิยมชมชอบ กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้นิยมชมชอบเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ก็มี

สิ่งที่เล่าเรียนต่อกันมา กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้เล่าเรียนต่อกันมา แต่กลับเป็นของจริงแท้ก็มี

สิ่งที่คิดตรองอย่างดีแล้ว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้คิดตรองไว้ แต่กลับเป็นความจริงแท้ก็มี

สิ่งที่ตรวจสอบ (กับทฤษฎี) อย่างดีแล้ว กลับผิดพลาดเป็นเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้ตรวจสอบว่าเข้ากับทฤษฎี แต่กลับเป็นของจริงแท้ก็มี^{๓๔}

จากทรรศนะแนวความคิดการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนในปัจจุบัน ก็เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง อันเป็นแนวทางสนับสนุนการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเองในปัจจุบัน ประกอบด้วย ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ต้องทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในบทบาทการศึกษามากที่สุด ต้องทำให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนการ

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๘.

^{๓๔} ม.ม. ๑๓/๖๕๕, อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, หน้า ๗.

เรียนรู้มากที่สุด ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักกระบวนการสร้างความรู้ ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จัก นำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน^{๓๕}

๒. การพัฒนาตนเพื่ออนาคต จากผลการจัดการศึกษาที่ผ่านมา เรามุ่งสนองตอบความต้องการทางวัตถุเป็นที่ตั้ง จึงทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคมไทยมาตลอด แทนที่จะการจัดการศึกษาทำให้คนเป็นคนดีทั้งหมดเพื่ออนาคต กลับตรงกันข้าม คนมีความรู้มากยิ่งสร้างปัญหาให้แก่สังคมเพิ่มขึ้น เพราะวางเป้าหมายปลายทางการศึกษาอนาคตเพียงเพื่อสนองตอบความต้องการทางวัตถุ นำเทคโนโลยีมาพิชิตธรรมชาติ มิไม่ได้วางแผนการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์ จะได้ยกตัวอย่างปัญหาการศึกษาเพื่อพัฒนาตนในอนาคตพอเป็นสังเขป ดังนี้

การศึกษาได้ถูกนำมาปรับใช้เศรษฐกิจ นั่นคือการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การศึกษาจึงเป็นแค่ทางผ่าน (means) ไปสู่จุดหมายปลายทาง (end) ที่สำคัญมากกว่านั้นคือ การพัฒนาเศรษฐกิจ^{๓๖}

นี่คือผลของการจัดการศึกษาที่ผ่านมา แต่แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์มีความเหมือนกันในเรื่องหลักการไตรสิกขา ข้อที่ ๑ ต้องสอนให้คนมีศีล มีคุณธรรม รู้จักกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้อย่างมีความสุข ข้อที่ ๒ ต้องสอนให้คนมีความตั้งมั่นที่จะทำความดี ฝึกฝนพัฒนาจิตใจซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้แนวความคิดการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไว้ว่า

การพัฒนาระบบของศีรรมแห่งการดำเนินชีวิตของคนให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เจริญงอกงามขึ้นอย่างประสานสัมพันธ์สอดคล้องมีผลเกื้อกูลต่อกันไปด้วยดีทั้งระบบ^{๓๗}

นี่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสอนให้คนลดความเห็นแก่ตัว เป็นการสอนเพื่อสร้างความสมดุลทางสังคม ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้กล่าวเสริมการศึกษาเพื่อปริญญาแท้จริงว่า

^{๓๕} อรรถชัย มูลคำ และคณะ, การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

^{๓๖} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, หน้า ๓.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, หน้า ๔๒.

“จะต้องทำให้คนสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ จึงจะได้ชื่อว่าปริญญญา”^{๓๘} จากสาระทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นแนวทางการพัฒนาคนเพื่ออนาคตที่ดี

๓. การพัฒนาตนเพื่อบรรลุสิ่งสูงสุด ทั้งพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็ให้ความสำคัญเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้บรรลุสิ่งสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งเหมือนกัน แต่ท่านพุทธทาสจะให้ความสำคัญมากที่สุด มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่ทรรณะเชิงวิชาการเท่านั้น ท่านยังได้สร้างสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อส่งเสริมให้คนเข้าไปศึกษาเรียนรู้และฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เข้าใจความจริงแห่งชีวิต มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมดา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทรรณะแนวทางการศึกษาที่ท่านใช้อยู่เป็นประจำถือเป็นปรัชญาการศึกษาก็คือ “ตัวกู ของกู” เป็นการสอนให้คนรู้จักปล่อยวางว่า

อติศีลสิกขา เพื่อให้รู้จักทุกอย่างเกี่ยวกับวัตถุ บุคคล ร่างกาย วาจา

อติจิตสิกขา เพื่อให้รู้จักทุกอย่างเกี่ยวกับจิตของตนเอง

อติปัญญาสิกขา เพื่อให้รู้จักทุกอย่างเกี่ยวกับร่างกายและการเกิดดับแห่งจิต^{๓๙}

พระพรหมคุณาภรณ์ก็ได้กล่าวสนับสนุนผลดีของการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเข้าถึงความจริงสูงสุดได้ มีจิตเป็นอิสระภาพหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาได้ มนุษย์จะต้องมีการเรียนรู้ เพราะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญา ทำให้จิตอิสระทางสังคม โปร่งโล่ง สงบสุข มีความพึงพอใจ^{๔๐}

๔.๓.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง

เมื่อจะกล่าวเหตุผลโต้แย้งการจัดการศึกษาระหว่างทั้งสองท่าน มีความแตกต่างกัน อยู่ในระดับหนึ่ง อาจเป็นเพราะยุคสมัยต่างกันพุทธทาสภิกขุแบ่งการจัดการศึกษาออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ “การจัดการศึกษาเพื่อความรอบรู้ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก การจัดการศึกษาแบบไตรสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง และการจัดการศึกษาแบบปฎิวิจจสมุปปาต เป็นการศึกษาเพื่อให้รู้จักลักษณะอาการของกิเลส”

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑.

^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๒๙ อ่างใน พระมหาสง่า สุภโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘๖.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, หน้า ๑๘ - ๑๙.

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แบ่งการจัดการศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ “การจัดการศึกษาแบบทั่วไป เป็นการศึกษเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและสามารถดำรงตนอยู่ในสังคม การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง” ถ้าจะมองสภาพสังคมทั่วไปต่างก็ยอมรับในบทบาทแนวทางการจัดการศึกษาของ ทั้งสองท่านมาก ในทำนองเดียวกันการจัดการศึกษาของทั้งสองท่านก็ยังมีจุดอ่อนอยู่ ทั้งนี้ ทั้งสองท่านมิได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความต้องการทางเศรษฐกิจ ที่ชัดเจน เพราะเรื่องเศรษฐกิจเป็นปัจจัยพื้นฐาน สนองตอบความต้องการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม จากผลการศึกษาปรากฏแต่หลักการศึกษาระดับปริญญาการจัดการศึกษาของทั้งสองท่าน ปรากฏเพียงแค่แนวทางปฏิบัติด้านพฤติกรรมทั่วไป มีกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม หรือ ปฏิจจสมุพบาทก็สอนเกี่ยวกับเรื่องคุณธรรมทั้งสิ้น ซึ่งแนวทางการจัดการศึกษาของทั้งสองท่าน จะปรากฏเพียงเรื่องทางสังคม การเมือง จะเห็นได้ว่าชัดเจน คราวใดที่ประเทศประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ จะไม่พบหลักแนวความคิดหรือทฤษฎีระดับปริญญาการศึกษาเพื่อพัฒนาแบบพุทธที่มีอยู่มากมายของทั้งสองท่านปรากฏเป็นรูปธรรม แต่ทางด้านหลัก คุณธรรมจริยธรรมสังคมไม่สามารถปฏิเสธบทบาทของท่านได้เลย

ดังนั้น แนวความคิดการศึกษากับระบบเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญมาก เพื่อให้ประชาชนเข้าใจหลักการดำรงชีวิตประจำวัน จากวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ เราจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า “พระพุทธศาสนาต้องเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ สังคม เพราะคนไทยขาดจริยธรรมทางเศรษฐกิจ มีผลการวิจัยออกมายืนยันว่าปัญหาเศรษฐกิจฟองสบู่แตกมาจากผู้บริหารบางกลุ่ม มีความโลภเป็นเจ้าเรือน สร้างวงจรแห่งความฉ้อฉล โดยร่วมมือกับนักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งรูปแบบแห่งความชั่วร้ายที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมไทย เช่น กรณีธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ”^{๔๐} เป็นต้น จริยธรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องใหญ่ในสังคมไทย เพราะประเทศได้ก้าวเข้ามาอยู่ในระบบสังคมโลก สังคมไทยจำเป็นต้องส่งเสริมการเรียนรู้ทางจริยธรรมธุรกิจ ก็คือปัจจัยการดำรงชีวิตที่ถูกต้องบนฐานแห่งความรู้ (Knowledge-based Economy) ที่ว่า

^{๔๐} จิตติศักดิ์ นันทพานิช และ สมศักดิ์ ศรีมาลี, **จุดตายเศรษฐกิจ**, กองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๑๕๔๒), หน้า ๑๖.

เศรษฐกิจฐานความรู้ คือระบบเศรษฐกิจที่อาศัยการผลิต การแพร่กระจาย และการใช้ความรู้มาเป็นตัวขับเคลื่อนหลักที่ทำให้เกิดการเติบโต สร้างความมั่งคั่งและสร้างงาน ในอุตสาหกรรมทุกรูปแบบ ในระบบเศรษฐกิจนี้ จุดเน้นไม่ได้อยู่ที่ทุน ที่ดิน หรือแรงงาน ราคาถูก แต่อยู่ที่ “ความรู้” ซึ่งมีบทบาทสำคัญและเป็นตัวนำไปสู่ความสำเร็จในด้านการพัฒนาผลผลิต และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ^{๔๒}

นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นการศึกษาในระบบเศรษฐกิจเชิงพุทธ เพราะความสำคัญของเศรษฐกิจตั้งอยู่บนฐานแห่งความรู้จักประหยัด อุดออม พึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีหลักสอนรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจของมนุษย์ ถือเป็นหลักศีลธรรมจริยธรรมที่จะต้องปฏิบัติร่วมกัน ในฐานะสมาชิกของสังคมอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. หลักสนอง (To Satisfy) เป็นการสอนให้คนเรียนรู้วิธีตั้งเนื้อตั้งตัวในทางเศรษฐกิจ พยายามยกฐานะตนเองให้สูงด้วยความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพ การงาน

๒. หลักบำบัต (To subdue) เป็นการสอนให้คนรู้จักบรรเทาความต้องการที่รุนแรง ที่กลายเป็นความทะยานอยาก อันจะทำให้เกิดความทุกข์ความมัวเมาในชีวิต^{๔๓}

๔.๔ การปฏิรูปการศึกษา

การศึกษาของประเทศไทยจะพัฒนาไปได้อย่างมั่นคง จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนอย่างถูกต้อง เพราะการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาทำให้คนไทยเจ็บปวดมาตลอด ต่อไปเราจะไม่ก้าวให้พลาดอีกแล้ว จึงเป็นที่มาของการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนิกชนกับพระพรหมคุณาภรณ์ ซึ่งจะได้อธิบายให้เห็นประเด็นความเหมือนความแตกต่างหรือข้อโต้แย้ง ดังต่อไปนี้

^{๔๒} พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, หน้า ๑๑.

^{๔๓} สุชีพ ปุณฺณานุภาท, **พระพุทธศาสนากับการเลิกทาสและเศรษฐกิจ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗.

๔.๔.๑ การให้เหตุผลสนับสนุน

การปฏิรูปการศึกษา คือการปรับปรุงแก้ไขหลักการศึกษาที่มีอยู่ก่อนแล้ว ให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคนด้วยการให้แนวทางการศึกษาที่ถูกต้องดีงาม ในปัจจุบันทฤษฎีแนวความคิดปรัชญาตะวันตกที่ว่า แนวคิดที่จะพิชิตธรรมชาติและแนวคิดที่มองตายตัวว่า ความบริบูรณ์พร้อมทางเศรษฐกิจ การมีวัตถุประสงค์มากมาย และการได้ ผลกำไรสูงสุด คือความสำเร็จและความสุขสูงสุด^{๔๔} ถือเป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของโลก ก่อให้เกิดการปฏิรูป ปฏิวัติในสังคมโลกทุกระบบ ซึ่งประเทศไทยก็ประสบปัญหานี้ในอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เหมือนกัน จึงมีการปฏิรูประบบการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่การออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้การศึกษาไทยสามารถตอบสนองความต้องการทางสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์ได้ เพื่อเป็นการพัฒนาคนไทยให้มีศักยภาพสูงขึ้น เป็นผู้สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ความสามารถ คุณธรรม มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นี่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิรูปการศึกษา^{๔๕}

เมื่อหันมามองดูทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับแนวทางปฏิรูปการศึกษาแล้ว ท่านทั้งสองได้กล่าวตระหนักถึงปัญหาและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาตลอดระยะเวลายาวนาน ซึ่งจากผลการศึกษาปรัชญาแนวทางปฏิรูปการศึกษาของทั้งสองท่าน พบความเหมือนและมีความสอดคล้องกันอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) การปฏิรูปแนวความคิดผู้เรียน

พุทธทาสภิกขุได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องการศึกษาปฏิรูปแนวความคิดของผู้เรียนมาตลอด เพื่อจัดการศึกษาสอนให้ผู้เรียนมีความคิดใหม่ มิให้หลงใหลกับการศึกษาปัจจุบัน ที่เพียงแค่อ่านตำราเพื่อให้นักเรียนมีความรู้ที่ได้รับมา เป็นความรู้ที่เห็นแก่ตัวมาก ไม่มีความคิดช่วยเหลือเผื่อแผ่กันในลักษณะที่ว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน”^{๔๖}

^{๔๔} พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง, **แสวงหาทางออกจากภาวะวิกฤตภายใต้ความซับซ้อนของสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จักรวรรค, ๒๕๔๔), หน้า ๔๖.

^{๔๕} กองเทพ เคลือบพณิชกุล และ บริญญา อรจิราพงศ์, **การปฏิรูปการศึกษาไทย**, หน้า ๕.

^{๔๖} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษากับศีลธรรม ๗**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตฤตาพับลิเคชั่น, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖.

ต้องคิดว่าทุกคนคือมนุษย์เหมือนกัน มีความเกรงกลัวต่อบาปหรือมีความละอายต่อบาป ถือเป็นผู้มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยธรรมะ จึงได้ชื่อว่าปฏิรูปการศึกษาใหม่ เป็นลักษณะแนวความคิดผู้เรียน^{๔๗} และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ได้ให้ความสำคัญเหมือนกันว่า “พัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานใหม่ต้องสอนให้คนมีความรู้สึกเริ่มตั้งแต่การเสพทางตา หู จมูก ลิ้น เพื่อมีความรู้สึกนึกคิดเท่าทันอารมณ์ ให้ผู้เรียนพัฒนาอินทรีย์ความรู้ทางปัญญา (Positive Emotion) ที่เกิดความรู้สึกมาอย่างประณีต ลักษณะปัญญาความนึกคิดเด่นที่สุดในทรรคนะของท่านก็คือ มีความกรุณาควบคู่กับปัญญา”^{๔๘} มีความสอดคล้องกับแนวความคิดการปฏิรูปการศึกษาใหม่ของโรงเรียนวิถิพุทธที่ว่า “สิ่งที่จะทำให้เกิดกับผู้เรียนก็คือ ผู้เรียนได้รับการพัฒนา เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟัง คิดเป็น ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข”^{๔๙}

(๒) การปฏิรูปทางสังคม

การปฏิรูปทางสังคมนั้น เกิดจากกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงภาวะวิกฤตโลกเข้าสู่สังคมไทยมานานแล้ว “โดยท่านพุทธทาสภิกขุมองเห็นลางร้ายมาตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ มนุษย์เข้าไปสู่วิกฤต” และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เองก็เคยเตือนคนไทยไว้มาก ท่านนายแพทย์ประเวศ ยังได้กล่าวอีกว่า “สังคมไทยได้เรียนรู้ถึงประโยชน์แห่งการเปลี่ยนแปลง ยังไม่สำเร็จจากท่าน ทั้งสองมามีไข่น้อย” แต่ที่สังคมยังมองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงเพราะเรายังเผชิญกับปัญหาที่ยากที่สุด คือ อารยธรรมสมัยใหม่ มนุษย์ใช้เวลาหลายร้อยปีเพื่อสร้างมิจฉาทิฐิขึ้นมาในโลก อาศัยทางผ่านกระแสเศรษฐกิจ ตัวสื่อ ตัวระบบการศึกษาที่สร้างไว้เพื่อล้างสมองคน โดยเฉพาะมิจฉาทิฐิที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวถึงบ่อยๆ เริ่มเกิดขึ้นมาบนโลกใบนี้ ตั้งแต่ค้นพบวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตก ถ้ามองผิวเผินมันก็ดี (Enlightenment) เป็นการปฏิรูปการศึกษาเรียนรู้แบบแยกส่วน นำเข้าไปสู่จิตและวิญญาณคนแบบไม่รู้ตัว เพราะวิทยาศาสตร์ไม่ได้สร้างปัญญา (Wisdom) อย่างแท้จริง แต่สนองกิเลสตัณหาของคน เปลี่ยน

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑.

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **โลกขึ้นสหสวรรค์ใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖ - ๒๗.

^{๔๙} มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถิพุทธ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

ผ่านไปสู่เทคโนโลยี ในบางครั้งก็นำเทคโนโลยีที่สร้างมารบกวน ก่อกวน เช่นฆ่าเพื่อนมนุษย์ เพื่อแย่งชิงทรัพยากรกัน ใช้คำพูดแบบสวยหรูว่า “การแข่งขันเสรี” เราจะต้องมองปัญหานั้นให้ออกกว่า การที่มนุษย์เกื้อกูลกัน หรือมนุษย์เกื้อกูลกับธรรมชาติ และเกื้อกูลกันระหว่างประเทศ เป็นการถักทอโลกทั้งใบให้เกิดบูรณาการกัน มีความสมดุล มองความหลากหลายทางชีววิทยาของโลกใบนี้ให้เห็นความจริงว่า เป็นความสวยงาม นั่นคือการปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปความคิดที่ถูกต้อง^{๕๐}

ทั้งพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็ให้ทรรศนะที่ตรงกันว่า “การปฏิรูปการศึกษาคราวใด ถ้าเอาศาสนาออกไป ไม่ได้ให้ความสำคัญด้านศาสนา กับการพัฒนาสังคมไทย เมื่อคราวนั้นสังคมไทยก็จะถึงคราววิบัติ หรือความเสื่อมทางระบบศีลธรรม นำมาสู่ปัญหาต่างๆ มากมายในสังคม” สามารถมองเห็นปัญหาการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาได้ ไม่ว่าจะพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นถูกลดบทบาท แทบจะไม่มีการสอนในโรงเรียน ท่านจึงกล่าวขำว่า “การปฏิรูปการศึกษาคงไม่ไปไหน ถ้ามองไม่เห็นพระพุทธศาสนากับสังคมไทย เพราะพระพุทธศาสนาเป็นตัวการปฏิรูปสังคมไทยมาตลอด ซึ่งล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๗ ทรงปรารภว่า การศึกษาไม่ควรแยกจากพระศาสนา ทรงย้ายกรมธรรมการกลับคืนมาอยู่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้เกิดการประสานระหว่างศาสนากับการศึกษาดียิ่งขึ้น นำมาสู่การปฏิรูปสังคมได้อย่างผสมกลมกลืน”^{๕๑}

(๓) การปฏิรูปสถานศึกษา

ทั้งพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการปฏิรูปสถานศึกษาเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากการท่านพยายามสร้างสวนโมกขพลารามให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่สังคม เพื่อไม่ให้สังคมหลงประเด็นการศึกษาอีกต่อไป ถ้าจะเปรียบเทียบกับสังคมในยุคปัจจุบันนี้ เป็นการจักระบบการศึกษาตามอัธยาศัย วัดถือเป็นแหล่งการศึกษาที่โดดเด่นที่สุด เป็นแหล่งเรียนรู้มาก่อนที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ จะปฏิรูประบบการศึกษาเสียอีก ซึ่งในปัจจุบันมีวัดจำนวนมากได้พยายามสอดแทรกการเผยแผ่ ศาสนธรรม อาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น นำมาใช้เป็นเครื่องมือบูรณาการ

^{๕๐} ประเวศ วะสี, แสวงหาทางออกจากภาวะวิกฤตภายใต้ความซับซ้อนของสังคมไทย, หน้า ๕๐ - ๕๑.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ปฏิรูปการศึกษา พระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖ - ๒๗.

จัดการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน มีอยู่ ๓ ประเภท ได้แก่ การจัดอุทยาน การศึกษา การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การจัดห้องสมุด^{๕๒} และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ได้กล่าวสนับสนุนเรื่องสถานที่ศึกษาที่เอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้มากที่สุด จะต้องประกอบด้วย โรงเรียน วัด และชุมชน ต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แก่คนในสังคมได้อย่างสมดุล เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมการเรียนรู้^{๕๓} โดยมีงานวิจัยเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า การสร้างอาคารสถานที่ใหญ่โต มิใช่ปัจจัยสำคัญอีกต่อไปแล้ว สถานที่ศึกษา ที่มีอยู่ได้รับการจัดสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมให้เกิดความสัมพันธ์กัน ได้มีการใช้งบประมาณจำนวนมากสำหรับใช้สิ่งก่อสร้างใหม่ๆ และที่ดิน ถ้าจะเปรียบ กับเงินเพื่อการวิจัยแล้ว อาคารและสำนักงานต้องมาก่อน นี่เป็นปัญหาของชาติ แนวคิดปฏิรูปอาคารสถานที่ให้มาตรฐานไม่ใช่ความสำเร็จของสถานที่ศึกษาอีกต่อไปแล้ว^{๕๔}

(๔) การปฏิรูปเทคโนโลยี

นับตั้งแต่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เข้ามาสู่สังคมโลกอย่างเต็มรูปแบบ ทำให้ผู้คนในสังคมหลงใหลกันเป็นอย่างมาก ท่านพุทธทาสภิกขุก็เคยกล่าวว่า ตั้งแต่คอมพิวเตอร์เข้ามามีบทบาท มันทำลายความคิดคนเป็นอย่างมาก ทำให้คนขาดความคิด มีผลกระทบไปถึงหลักโยนิโสมนสิการ ที่เป็นความคิดโดยละเอียด พร้อมทั้งขาดหลักคุณธรรมศีลธรรมอันดีของสังคม ที่ได้สร้างสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ถือเป็นมรดกตกทอดทางสังคม เนื่องจากการปฏิรูปเทคโนโลยี คนมีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น “วัฒนธรรมมันเปลี่ยน อารยธรรมมันเปลี่ยน ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์มันเปลี่ยน เปลี่ยนมาเป็นยุคที่มีเหยื่อของกิเลสเต็มไปหมด”^{๕๕}

นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งมาจากการปฏิรูปเทคโนโลยี ทำให้จิตใจคนตกต่ำตามมา ทำให้สังคมมองคนเป็นเพียงทรัพยากรที่เป็นเครื่องมือสนองตอบความต้องการทางเทคโนโลยีและ

^{๕๒} สุจิตรา อ่อนค้อม และ ธงชัย สีโสภณ, **กลยุทธ์การบริหารและจัดการศึกษา การเผยแผ่ศาสนธรรมของวัด : ประสบการณ์จากการปฏิบัติ**, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘), หน้า ๗๔ - ๗๕. (อัครสำเนา)

^{๕๓} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๘.

^{๕๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **จากวิกฤตสู่โอกาส สิ่งที่ยังทำทลายการปฏิรูปการศึกษาของไทย**, หน้า ๑๓.

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธทาสธรรม ๘**, หน้า ๔๗.

การสรรค์สร้างเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความเจริญเติบโตเท่านั้น ซึ่งแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องจะต้องทำให้คนไม่หลงไหลไปในด้านเทคโนโลยีมากเกินไป ก็จะสามารถพัฒนาคนในฐานะเป็นทรัพยากรของชุมชนได้ ต้องทำให้คนรู้จักหน้าที่ของการศึกษาที่สำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีที่เป็นทรัพยากรบุคคล มีความรู้ที่ถูกต้อง ได้แก่

๑. การศึกษาทำหน้าที่ดำรงรักษาและถ่ายทอดศิลปวิทยา ตลอดจนวัฒนธรรมให้แก่สังคม เพื่อให้ผู้คนสามารถทำมาหากินได้อย่างมีความสุข

๒. การศึกษาทำหน้าที่พัฒนาคน ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและเป็นสมาชิกที่ดี สรรค์สร้างหน้าที่ในสังคม^{๕๖}

๔.๔.๒ การให้เหตุผลโต้แย้ง

ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด ทำให้พบข้อโต้แย้งแนวความคิดการปฏิรูปการศึกษาของทั้งสองท่านมีความแตกต่างกัน อาจจะเป็นเพราะระยะเวลาแตกต่างกัน จึงทำให้ทรรศนะคติแตกต่างกัน พุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางปฏิรูปการศึกษาออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ “การปฏิรูปการศึกษาแบบสาริต เป็นการทำให้ดูเป็นตัวอย่างแก่วิธีการจัดการศึกษา การปฏิรูปการศึกษาแบบแนวความคิด เป็นการศึกษเพื่อให้คนสร้างแนวความคิดที่ดีมีคุณธรรม การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้รู้จักบุญคุณ เป็นการศึกษเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักบุญคุณพ่อแม่ ครูอาจารย์ การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาจิต เป็นการศึกษที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักจิตตนเอง” ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ได้เสนอแนวทางปฏิรูปการศึกษาออกเป็น ๓ ประเภท เพื่อให้ประเทศไทยก้าวทันสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ “การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อให้คนเข้าใจจุดหมายปลายทางที่แท้จริงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เศรษฐกิจและสังคมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และการพัฒนาประชาธิปไตย ต้องทำให้คนเข้าใจหลักธรรมาธิปไตยที่เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย” ส่วนข้อโต้แย้งในสังคมปัจจุบันนั้น ทั้งสองท่านมุ่งเน้นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ เน้นหนักไปทางปัจเจกบุคคล ด้วยการพัฒนาความรู้ความสามารถทางปัญญาแห่งความหลุดพ้น เป็นจุดหมายปลายทางของการปฏิรูปการศึกษา เพราะท่านทั้งสองเป็นนักการศาสนาต้องให้ความสำคัญกับพระพุทธานุศาสนาก่อน เพราะ

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๘ - ๙.

พระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยมากกว่า ๗๐๐ ปี จึงเป็นแนวคิดที่ต้องเน้นหนัก ให้ ความสำคัญต่อการพัฒนาคนให้เป็นปัจเจกบุคคล จึงมองข้ามการศึกษาเพื่อพัฒนาคนเป็น ผู้นำชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก ทำให้มีความคิดเห็นตรงข้ามกับผลการวิจัยการ ปฏิรูปการศึกษาในสังคมไทยที่ว่า

ครูจะต้องยอมรับความจริงที่ว่า ตนเองก็คือนักเรียนผู้แสวงหาความรู้ด้วยเช่นกัน ในหลายด้านด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้เปรียบเหมือนชีวิตเรานั้นเอง หากจะให้ชีวิต เราเจริญงอกงาม ก็ต้องหล่อเลี้ยงและพุ่มพัก การชะล่าใจจะทำให้ไม่สามารถเพิ่มพูน ความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ในวงการการศึกษา^{๕๗}

จากแนวความคิดนี้ สะท้อนถึงการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่ว่า มิได้จำกัดอยู่จุดใด หรือจุดหนึ่ง เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกเป็นปัจจัยทำให้การศึกษาจะหยุดนิ่งอยู่กับ ที่มิได้อีกต่อไป แม้แต่ครูจะต้องพยายามศึกษาแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ส่วนการพัฒนา ผู้เรียนเน้นเพียงแค่พัฒนาคนให้รู้จักพัฒนาตนเองอยู่กับสังคมระดับพื้นฐานเท่านั้น การ เรียนรู้แบบสนุกสนานด้วยตนเอง (Self-enjoy) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เริ่มที่ผู้ศึกษาด้วยตนเอง (Self Learning) ครูเพียงทำหน้าที่แนะนำ เป็นหน้าที่ของผู้เรียนที่จะต้องทำเอง และแก้ไข ปัญหาด้วยตนเอง มีการเรียนรู้ควบคู่กับฝึกปฏิบัติ (Learning by doing) เพื่อให้เกิดความรู้ที่ แท้จริง ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน (Enjoy learning) มีความสอดคล้องกับ แนวความคิดของพระพยอม กัลยาโณ ที่ว่า “การสอนธรรมะให้แก่เด็กรุ่นใหม่ ต้องเทคนิควิธี รื่นเริงในธรรม ทำให้เด็กสนุกสนานกับธรรมะ และเข้าใจธรรมะโดยไม่เบื่อหน่ายเสียก่อน”^{๕๘} ช่วยให้การศึกษาประสบผลสำเร็จลงได้

๔.๕ บรูณาการแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ท่านพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ต่างก็เป็นบูรพาจารย์ ทางความคิดของสังคมไทยและสังคมโลก นักคิดรุ่นใหม่ต่างก็พยายามนำเอาแนวความคิด ของทั้งสองท่านมาบูรณาการ เสนอแนวความคิดใหม่ให้แก่สังคมได้เรียนรู้กันอยู่อย่าง

^{๕๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, จากวิกฤตสู่โอกาสสิ่งที่ท้าทายการปฏิรูป การศึกษาของไทย, หน้า ๓๖.

^{๕๘} บรูชชัย ศิริมหาสาคร, แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์ บั๊ค พอยท์, ๒๕๔๕), หน้า ๕ - ๖.

แพร่หลาย แนวความคิดของทั้งสองท่านไม่เคยล้าสมัย ซึ่งสามารถวิเคราะห์ให้เห็นเป็นประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ บุรณาการแนวความคิดกับสิ่งแวดล้อม

จากแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุว่าด้วยเรื่อง “อิทัปปัจจยตา” ความเป็นอยู่หรือความมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง โดยลักษณะแห่งกฎอิทัปปัจจยตาเพื่อนำมาสู่แนวความคิดสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย “ความที่มันว่าง” มันจึงมีอยู่ในกฎเกณฑ์ของกฎอิทัปปัจจยตา เมื่อไม่มีปัจจัยเกิดขึ้น ความวุ่นวายก็ไม่เกิดขึ้น ความวุ่นวายก็ไม่มี “ความไม่มี” ก็คือความไม่มีอยู่หรือเป็นอยู่ ก็เป็น อิทัปปัจจยตา “ความมี” ก็คือความมีอยู่ หรือ การตั้งอยู่ ก็เป็นอิทัปปัจจยตา^{๕๙} นี่เป็นแนวความคิดกฎเกณฑ์ภาวะสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ซึ่งนายแพทย์ประเวศ วะสี ได้นำเอาแนวความคิดวิกฤตการณ์ทางสังคมไทยที่เกิดขึ้นมาแล้วมาวิเคราะห์ให้สังคมได้รับทราบและท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ในปี ๒๕๗๕ มองไปที่ การจัดทำแผนพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเมื่อ ๔๐ กว่าปี เป็นตัวทำลายสิ่งแวดล้อม มองหลักการพัฒนาเศรษฐกิจปัจจุบัน ทำแบบแยกส่วน มุ่งเน้นการสร้างควมร่ำรวยเป็นปัจเจกบุคคล โดยไม่สนใจความเดือดร้อนของสังคมรอบข้าง เอาเปรียบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำลายสภาพแวดล้อมทางสังคม ชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็ทำลายวิถีชีวิตชาวบ้าน ทั้งคุณค่าความดีงาม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นได้ว่าการจัดทำแผนพัฒนามุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเมื่อจะมองแนวความคิดด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมไทยถือว่า “ความจนเป็นเรื่องใหม่ ครั้งโบราณคนไทยไม่จน”^{๖๐} ท่านพุทธทาสมองว่าความจนเกิดจากการพัฒนาที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนล่มสลาย นำเอาวิธีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาทำลายสภาพแวดล้อม ด้วยการปลูกข้าวปลูกปอ ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ มาทำลายป่าไม้เป็นหมื่นเป็นแสนล้านไร่หมดไป แม้แต่ปัจจุบันชาวนาที่ทำนาปลูกข้าวก็ไม่มีข้าวกิน ชาวนาทำนาก็ไม่มีควายไถนา เพราะทั้งข้าวและควายต่างก็ขายหมด ดีค่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเงินตรา ใครก็ไม่สามารถคัดค้านระบบพัฒนาที่วางนี้ได้ นี่คือสภาพการพัฒนาที่แล้มาแล้ว ทำลายฐาน

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, หน้า ๕ - ๖.

^{๖๐} ประเวศ วะสี, แสวงหาทางออกจากภาวะวิกฤตภายใต้ความซับซ้อนของสังคมไทย, หน้า

สังคมไทย ฐานสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม ชุมชน ฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงจิตวิญญาณด้วย เมื่อทำลายฐานเหล่านี้สังคมย่อมล่มสลาย^{๖๐}

นี่ก็เป็นผลสะท้อนมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมา ได้มีนักวิชาการอีกท่าน คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่ได้นำแนวความคิดมาสนับสนุนการรักษาวัฒนธรรมชุมชนของพระพรหมคุณาภรณ์ว่า เป็นบุคคลแบบอย่างแก่สังคม มีความเสียสละ มีความรู้ทางด้านสติปัญญา เมื่อสามสิบปีก่อนท่านเจ้าคุณประยุต (ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นผู้ทุ่มเทมากกว่าใครในประเทศ เพื่อสรรค์สร้างสติปัญญาให้คนไทยมีความรู้เท่าทันลัทธิบริโภคนิยม ตัววิชาทำให้คนหลงใหล ถ้าเราต้องการข้ามพ้นการครอบงำทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมท่ามกลางวิกฤตได้ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) มุ่งใช้แนวทางแห่งสติวิธีแก้ไขปัญหามิให้คนหลงใหลในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งจะนำไปสู่โลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะบรรษัทข้ามชาติและรัฐชาติ ที่สยบอยู่กับระบบโลกาภิวัตน์ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ กลุ่มผู้นำก็มักฉกฉวยเอาไปแปรรูปเป็นเงินตรา เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทำลายวิถีชีวิตชุมชน^{๖๑}

๔.๕.๒ บุรณาการแนวความคิดกับศีลธรรม

พุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ต่างก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่บูรณาการแนวความคิดทางศีลธรรม ซึ่งได้มีนักวิชาการกล่าวไว้ว่า “เมื่อเอ่ยถึงพุทธทาสภิกขุ คนทั้งหลายย่อมรู้จักท่านดีว่า เป็นพระนักวิชาการรูปหนึ่งที่มีความสนใจปัญหาต่างๆ ในสังคมไทย เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง ปัญหาการศึกษา และปัญหาศีลธรรม”^{๖๒} นี่เป็นหลักการองค์ความรู้ที่เกิดจากแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุให้ ความสำคัญเกี่ยวกับ กฎศีลธรรมเป็นอย่างมากที่ว่า “ศีลธรรมไม่กลับมา โลกก็จะพินาศ” และพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต) ก็ให้ความสำคัญของศีลธรรมเช่นกันว่า “การมีศีล

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๖๑} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อ้างใน มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ชีวิตและผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และนันททัศนะของนักวิชาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕ - ๘๘.

^{๖๒} ภัทรพร สิริกาญจน, **แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ พุทธศาสนากับการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ. : เว็บบันเทิงการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๓.

ช่วยให้คนมีการพัฒนาทางร่างกาย เว้นจากการเบียดเบียนกัน” ทำให้เกิดความเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน มีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. วินัย เป็นกฎระเบียบข้อบังคับของคนในสังคม ให้เรียนรู้ อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข
๒. อาชีวะ การฝึกฝนเรียนรู้ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ไม่เห็นแก่ตัว
๓. การสำรวจมโนทรีย์ ควบคุมสิ่งที่มาสัมผัสอารมณ์
๔. การรู้จักใช้ปัจจัย ๔ อย่างรู้คุณค่าที่แท้จริง มิให้ตกเป็นทาสของวัตถุปัจจัยใช้สอยใช้เพียงเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้^{๖๔}

แสดงให้เห็นได้ว่า ทั้งสองท่านต่างก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับด้านศีลธรรม เพื่อสร้างความสามัคคีของสังคม ชุมชน มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้คุณธรรมตั้งแต่สังคมกลุ่มย่อย พัฒนาให้สูงขึ้นในระดับสังคมโลก ดังตัวอย่างเช่น นักวิชาการศาสนาได้ไปสัมภาษณ์ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ เพื่อจะได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับศีลธรรมมาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ซึ่งก็คือลูก เริ่มสอนตั้งแต่การกินอาหารเพื่อให้รู้ตั้งแต่คุณค่าแท้คือสารอาหาร และคุณค่าเทียมคือรสชาติของอาหาร วิธีปรุงแต่งรสชาติ ซึ่งมีพ่อแม่ส่วนหนึ่งมักส่งเสริมปลูกฝังค่านิยมในทางที่ผิดๆ ส่งเสริมลูกให้ใช้สิ่งของที่แพงกว่า ใช้ของนอกที่ผลิตจากต่างประเทศจึงจะดี นี่เป็นวิธีการส่งเสริมในทางที่ผิด ดังนั้นบูรณาการแนวความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ด้านศีลธรรมแก่เด็กนั้น เป็นหน้าที่ของบิดามารดาจะต้องวางแผนอบรมเลี้ยงดูให้พร้อมทั้งเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย อารมณ์และจิตวิญญาณ หรือศีลธรรมในตน ทำตัวเป็นกัลยาณมิตร มีความรัก ความเอื้ออาทร ปรารถนาดีต่อลูก ต้องให้การศึกษาย่ำทอดความรู้ด้านศีลธรรมที่ถูกต้อง มิฉะนั้นการถ่ายทอดศีลธรรมคงไม่บรรลุเป้าหมายแห่งสังคมได้อย่างแท้จริง การถ่ายทอดศีลธรรมหรือการสร้างศีลธรรมต้องเริ่มส่งเสริมเรียนรู้ไปจากครอบครัวนำไปสู่สังคมและประเทศชาติ รวมถึงสังคมโลกต่อไปตามลำดับ นักวิชาการจึงได้นำแนวความคิดของท่านมาบูรณาการสรรค์สร้างศีลธรรมให้แก่สังคม ให้มีระเบียบวินัย เพื่อเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข ทุกคนในสังคมต่างก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูล

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒.

เอื้อเพื่อต่อกันเป็นสังคมแห่งความสมานฉันท์ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสังคมแห่งพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ต่างก็พึงพาอาศัยด้วยไมตรีจิตที่ดีต่อกัน^{๕๕}

๔.๕.๓ บุรณาการแนวความคิดกับเศรษฐกิจ

ลักษณะของการนำแนวความคิดและวิธีการปฏิบัติของพุทธทาสภิกขุมาเป็นตัวอย่าง สังคมไทยยอมรับว่าเป็นบุรณาการด้านเศรษฐกิจอย่างแท้จริงคือ กินข้าวจานแฉก อาบน้ำในคู เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว ซึ่งถือเป็นแบบอย่างแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตชุมชน สอนคนให้รู้จักวิธีพึ่งพาเศรษฐกิจตามธรรมชาติ มีลักษณะเชิงบุรณาการแนวความคิดพุทธทาสภิกขุกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ จะต้องทำให้มนุษย์ได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนาจิตใจให้สูง ทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์เสีย เริ่มสอนคนให้รู้หลักเศรษฐกิจ การดำรงชีวิตตั้งแต่เด็ก เพื่อมิให้หลงใหลในวัตถุ สิ่งยั่วยวนอารมณ์จนเกิดการแย่งชิง ต้องสอนคนให้รักการกินอยู่แบบเรียบง่าย^{๕๖}

จะเห็นได้ว่า พุทธทาสภิกขุจัดสวนโมกขพลารามโดยจำลองแบบอย่างแนวคิดทางเศรษฐกิจที่มิให้คนหลงใหลฟุ้งเฟ้อกับวัตถุนิยม อยู่อย่างพึ่งพาธรรมชาติชีวิตก็จะมีความสุขได้ เพียงไม่กี่ปีสังคมไทยก็ได้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้ประชาชนลำบาก ประสบปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งพุทธทาสภิกขุก็เคยเตือนแล้วว่า ลัทธิบริโภคนิยมจะทำลายสังคมไทยในทุกๆ ด้าน วัฒนธรรมชุมชนจะล่มสลายในที่สุด เราต้องหันกลับไปใช้ชีวิตแบบรู้จักพอ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบสมดุล แนวทางที่จะแก้ไขปัญหาคือความยากจนได้ ต้องรวมพลังชุมชนนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้อยู่ร่วมกันแบบสันติวิธี ถือเป็นพลังแห่งอำนาจในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยในอนาคต ได้แก่

๑. พลังทางธรรมะ คนจะอยู่ดีมีสุขทางเศรษฐกิจต้องลดความเห็นแก่ตัว หันมาให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ส่วนรวมแทน มีความเอื้ออาทรต่อกัน

๒. พลังแห่งการเรียนรู้ คนจะต้องมีการเรียนรู้ในการบริโภคใช้สอยปัจจัยต่างๆ อย่างสมดุล

^{๕๕} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), *เหลียวหลังแลหน้าการศึกษาไทย*, หน้า ๑๖ - ๑๗.

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, *การศึกษาคืออะไร*, หน้า ๔๕ - ๔๖.

๓. พลังแห่งการจัดการ คนจะต้องเรียนรู้ใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน มิใช่เน้นแบบความฟุ่มเฟือยเห็นแก่ตัว อันเป็นผลมาจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจซึ่งทำลายสิ่งแวดล้อมในที่สุด^{๖๗}

ทั้งหมดนี้เป็นบูรณาการแนวความคิดทางเศรษฐกิจตามทัศนคติของพุทธศาสนิกชน และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งได้นำมาเป็นแนวทางให้สังคมได้ปฏิบัติร่วมกัน “พระพุทธศาสนาแยกออกจากสังคมไม่ได้ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้แสดงวิธีการความสัมพันธ์เชิงหลักวิชาการระหว่างหมวดธรรมต่างๆ อย่างสมเหตุผล พร้อมทั้งอธิบาย อรรถธรรมให้คนนำไปบูรณาการหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธต่อได้ดี”^{๖๘}

๔.๕.๔ บูรณาการแนวความคิดเพื่อความเป็นเลิศ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาความล้มเหลวมาโดยตลอด เพราะระบบการศึกษาสมัยใหม่ มุ่งเน้นความสามารถหรือความชำนาญเฉพาะด้านของบุคคล จึงเป็นระบบการศึกษาเพื่อแยกคนออกจากสังคมเป็นการแข่งขันเพียงสะสมข้อมูลข่าวสาร และทักษะความชำนาญการสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ แต่ทั้งระบบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับหลักการดำเนินชีวิตด้านอื่นๆ ที่ผู้ศึกษาควรจะได้รับ ผลการศึกษาในลักษณะนี้ จึงเป็นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมบางอย่างลงไปในสมองอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้เลย ดังเช่นการยกย่องคนเรียนเก่ง มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าหวังความสำเร็จในอาชีพการงานเพื่อความร่ำรวย มีเกียรติยศชื่อเสียง ตลอดจนทั้งการมีอำนาจบารมีเหนือคนอื่นเป็นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสนองความอยาก ความโลภ ความโกรธ และความหลง ก่อให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน^{๖๙}

^{๖๗} ประเวศ วะสี, แสวงหาทางออกจากภาวะวิกฤตภายใต้ความซับซ้อนของสังคมไทย, หน้า ๒๐๔ - ๒๑๔.

^{๖๘} พระชยสาโรภิกขุ, นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๓๙ - ๔๐.

^{๖๙} พระมหาบรรจง สิริจันโท, “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๙.

ดังนั้น แนวทางบูรณาการการศึกษาในพระคัมภีร์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เพื่อจัดการศึกษาพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยการยกเอาแนวทางปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ๔ ด้าน ตามแบบนักการศึกษาตะวันตกหรือฝรั่ง ได้แก่

๑. Physical Development การพัฒนาทางร่างกาย
๒. Social Development การพัฒนาทางสังคม
๓. Emotional Development การพัฒนาทางอารมณ์
๔. Intellectual Development การพัฒนาทางปัญญา

นี่เป็นระบบการปฏิรูปการศึกษาที่เราลอกมาจากฝรั่ง ในที่สุดไทยเราก็พบแนวทางการศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตรงกับคำอธิบายว่า พระพุทธเจ้าเป็นภาวิตตะ แปลความว่า ผู้รู้ตนที่ได้พัฒนาแล้ว ซึ่งจะได้อธิบายหลักการปฏิรูปการศึกษากับการพัฒนาตนตามพระคัมภีร์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. ภาวิตกาโย มีกายภาวนา หมายถึงการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางร่างกาย
๒. ภาวิตสีโล มีศีลภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อให้มีศีลหรือความปรกติทางกิริยามารยาท ก็คือการอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม เป็นการพัฒนาพฤติกรรมให้สัมพันธ์กับสังคม
๓. ภาวิตจิตโต มีจิตภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตใจในด้านของ heart ที่ฝรั่งเรียกว่า Emotional เป็นการพัฒนาอารมณ์ แท้ที่จริงก็คือการพัฒนาจิตใจ
๔. ภาวิตปัญญา มีปัญญาภาวนา หมายถึง การศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางปัญญา ที่ฝรั่งเรียกว่า Intellectual Development แต่ไทยเรียกว่า Wisdom Development^{๑๐}

จากแนวทางบูรณาการทางการศึกษาในพระคัมภีร์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ บูรณาการทุกส่วนทางร่างกายและจิตใจ ผู้ผ่านการศึกษามีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ผู้ผ่านการศึกษาย่อมเป็นผู้มีพฤติกรรมเรียบร้อย มีมารยาทดี ผู้ผ่านการศึกษาย่อมเป็นผู้มีความเมตตาปราณี มีความ

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒ - ๔๓.

ยุติธรรม^{๗๑} ผู้ผ่านการศึกษาย่อมมีปัญญาที่สมบูรณ์ได้แก่ รู้เข้าใจ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้จะใช้
แก้ปัญหา รู้ที่จะสร้างสรรค์จัดทำดำเนินการให้สำเร็จ^{๗๒}

แม้แต่การปฏิรูปการศึกษาชาติของ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
๒๕๔๒ ที่รัฐได้พยายามแยกหน่วยงานพระพุทธศาสนาออกเป็น ๔ หน่วยงาน เป็นเหตุให้พระ
พรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “อย่าปล่อยหลุดประเด็นหลักต้องให้พระพุทธศาสนาทำหน้าที่
แท้จริงคือการศึกษา” เพราะท่านมองเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของพระพุทธศาสนาที่มี
บทบาทต่อการจัดการศึกษาของชาติมาตลอด ซึ่งการศึกษาของพระพุทธศาสนาช่วยพัฒนา
คนให้มีพฤติกรรมดี มีจิตใจดีงาม มีปัญญาเจริญองกงามมีความคิดสร้างสรรค์เพื่อผดุง
คุณธรรมและแบบแผนชีวิตแก่สังคม เมื่อใดสังคมมองข้ามพระพุทธศาสนาไป การปฏิรูป
การศึกษาและการจัดหลักสูตรการศึกษาก็ไม่ประสบผลสำเร็จได้

๔.๖ แนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อจัดการศึกษาของไทย

ท่านพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มิได้เป็นเพียงผู้นำทาง
ศาสนาที่สอนศีลธรรมให้แก่สังคมเท่านั้น ทั้งสองท่านยังเป็นผู้ชี้แนวทางแสงสว่างให้แก่สังคม
และเป็นผู้นำทางการศึกษา พร้อมทั้งวางแนวทางปฏิรูปการศึกษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้
ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธมาเป็นแกนกลางในการจัดการศึกษาให้แก่สังคมไทย ดังจะได้
วิเคราะห์ให้เห็นแนวทางการประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของไทยต่อไป

๔.๖.๑ การประยุกต์ใช้เพื่อจัดหลักสูตร

ปรัชญาการศึกษาในยุคปัจจุบันนี้ เราจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า นักวิชาการทั้งหลาย ได้
พยายามนำเอาแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์มาประยุกต์ใช้
จัดทำหลักสูตรการศึกษาที่ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน ตัวอย่างเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้การจัด
หลักสูตรที่เน้นความสำคัญแก่ผู้เรียน (Child Center) เมื่อนักวิชาการนำเสนอความคิดของ
ตนเสร็จก็คือ หลักสูตรแนวคิดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จะต้องให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้เอง ผึก

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๔.

ปฏิบัติเอง แล้วก็เรียนอย่างสนุก โดยกล่าวอ้างปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุมาสนับสนุนแนวความคิดว่า แม้แต่พระอรหันต์ที่หมดสิ้นกิเลสแล้ว ยังผลิตเพลินในการเรียนรู้ด้วยการเล่นญาณ^{๗๓} นอกจากนั้น ยังได้มีการนำเอาแนวความคิดหลักการศึกษาตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่พุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์นำเสนอไว้มากกล่าวถึงอยู่บ่อยๆ ซึ่งก็คือ การศึกษาต้องทำให้คนพัฒนาในทั้ง ๓ ด้าน จึงนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ อันเป็นแนวความคิดพื้นฐานทางการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย

๑. การพัฒนาทางกาย (Physical) ในการจัดทำหลักสูตรการศึกษานั้น จะต้องมีการทั้งพลศึกษา มิได้จำกัดอยู่เฉพาะกีฬาเพื่อใช้กำลังผลิตเพลิน ต้องสอนให้ผู้เรียนออกกำลังกายเป็น และต้องรู้ถึงความจริงของพลศึกษาที่ว่า สาละสำคัญของการเล่นกีฬาเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน ต้องการเอาชนะกันเพียงอย่างเดียว ซึ่งผิดวัตถุประสงค์ของการเล่นแต่โบราณกาลของกีฬาคือเพื่อให้เสียสละและให้อภัย ในเมื่อถูกผู้อื่นล่วงเกิน พลังพลาด^{๗๔}

๒. การพัฒนาทางจิต (Mental) การจัดทำหลักสูตรการศึกษา ต้องทำให้ผู้เรียนเกิดคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งในความหมายจริยศึกษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นเพียงแค่เรียนรู้จากการท่องจำ มิได้สอนให้คนเข้าใจจิตของตนเอง และการทำตนเพื่อเป็นคนดีในสังคม ดังนั้น การศึกษาที่ถูกต้องควรจะนำเอาหน้าที่ศีลธรรมกลับคืนมา เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ที่ดีเพื่อเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ

๓. การพัฒนาปัญญา (Spiritual) ลักษณะการพัฒนาปัญญาเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ อย่างหยาบๆ ความรู้ทั่วไป จนเกิดการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้องดีงาม เรียกว่าความรู้แจ้ง (Knowledge) คำว่าพุทธิศึกษา จึงจะเป็นการพัฒนาปัญญาสูงสุด^{๗๕}

นี่ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นแนวทางการประยุกต์ใช้การจัดหลักสูตรการศึกษา หรือการจัดรูปแบบการศึกษาที่เป็นแนวความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้น ก็คือโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งท่านได้ประยุกต์ปรัชญาเถรวาทมาเป็นแนวทางการศึกษาเพื่อเป็นชีวิตที่ดีในสังคมไทย เรียกระบบการศึกษาหรือหลักสูตรที่ควรจะเป็นว่า รุ่งอรุณของการศึกษา^{๗๖}

^{๗๓} บวรชัย ศิริมหาสาคร, แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, หน้า ๖.

^{๗๔} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, หน้า ๕๗.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๗๖} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๗๐.

ถือเป็นปรัชญาการศึกษาที่กำเนิดโรงเรียนวิถิพุทธในปัจจุบัน ซึ่งหลักการจัดทำหลักสูตรการ
จัดสถานที่เชื้ออำนวยการต่อระบบการศึกษาก็คือ หลักสูตรจะต้องมีความสอดคล้องกับผู้เรียน
และระบบการศึกษามุ่งไปที่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ระบบการศึกษานี้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม
เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยการสนับสนุนของท่านเจ้าคุณสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ และ ฯพณฯ อธิบดี
ไพฑารามิก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ด้วยการนำหลักปรัชญาการศึกษาของ พระ
พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มาประยุกต์ใช้การจัดทำหลักสูตรและวิธีการศึกษาที่ควรจะเป็น
โดยมีพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นประธานจัดทำหลักสูตร คุณสิริกร มณีวิ
นทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้อำนวยการสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตร
ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้แนวทางเพื่อนำมาประยุกต์ใช้จัดทำหลักสูตร
การศึกษาไว้ ๖ ประการ ได้แก่

๑. การปฏิรูปการศึกษาต้องยอมรับและดำเนินการเพื่อพัฒนาคน อาศัยคนเป็น
แกนกลาง เป็นฐานในการพัฒนาทุกอย่าง ทุกเรื่องทุกระบบ หลักสูตรการศึกษาต้องเป็นเรื่อง
ของชีวิต ต้องให้ความสำคัญที่ครอบครัว เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี เชื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้
โดยพ่อแม่เป็นครูต้นแบบ เป็นอาจารย์คนแรกของลูก

๒. การจัดทำหลักสูตรการศึกษา โรงเรียนจะต้องประสานเชื่อมโยงกับระบบ
ครอบครัว เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงดู เพื่อให้มีผลต่อการเกิดภูระบบการศึกษาที่โรงเรียน

๓. การส่งเสริมประชาธิปไตยที่แท้จริง ต้องเริ่มที่การสอนให้ผู้เรียนรู้จักหลัก
ธรรมาธิปไตยก่อน

๔. การศึกษาต้องสอนให้คนรู้จักระบบแข่งขันที่กำลังแพร่ขยายไปทั่วโลก เพื่อสอน
ให้คนรู้จักระบบการแข่งขันที่ดี ทั้งส่วนตัว สังคม ชุมชน และประเทศชาติ ต้องงดการแข่งขัน
แบบเอาเปรียบ ช่มเหง ทำให้เกิดสันติภาพซึ่งก็คือหลักสูตรการศึกษาต้องช่วยแก้ไขปัญห
การแข่งขัน พัฒนาให้มีความสามารถถึงขั้นจะนำพาประเทศชาติไปอยู่เหนือระบบแข่งขัน
นำสู่โลกสันติสุข

๕. ในยุคโลกาภิวัตน์ ต้องจัดการศึกษาเพื่อเชื่อมโยงความรู้ทั้งบุคคล ท้องถิ่น
ชุมชน สังคม ในประเทศและต่างประเทศ ให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารกันได้ รู้จัก
ปรับตัวนำข้อมูลความรู้มาประยุกต์ใช้พัฒนาท้องถิ่นได้อย่างประสานกลมกลืนกับระบบ
วัฒนธรรมของโลก

๖. การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ หลักสูตรจะต้องทำให้เป็นเครื่องมือประสานประโยชน์ การพัฒนามนุษย์ทั้ง ๓ ด้าน คือ ประโยชน์ของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้สามารถดำรงอยู่ด้วยกัน สัมพันธ์เกื้อกูลและสมดุล^{๗๗}

นี้แสดงให้เห็นได้ว่า แนวความคิดการศึกษากับศาสนาไม่สามารถแยกจากกันได้ ตามแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ ล้วนมีความสำคัญต่อระบบการศึกษาไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ได้ปรารภไว้ว่า

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งก็หมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษาเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ...มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริง และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ (ไตรสิกขา) ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน ส่งเสริมพัฒนาที่สมบูรณได้^{๗๘}

๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาครู

ทั้งพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ต่างก็ให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาคนสู่ความเป็นครู เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ เป็นการยกฐานะทางจิตวิญญาณให้สูงขึ้นไป ดังนั้นครูต้องมีการพัฒนาตนเองก่อน อย่างน้อยต้องมีหลักคุณธรรมพื้นฐานสำหรับครู ๗ ประการ ที่กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในเรื่ององค์ประกอบทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็คือ ครูต้องมีความน่ารัก น่าเคารพ น่าชื่นชม มีเหตุผล เป็นคนเรียบง่าย มีความกล้าลึก และตั้งอยู่ในความดีงามที่ พุทธทาสภิกขุเรียกว่า แนวทางการพัฒนาครูแบบพระพุทธเจ้า^{๗๙}

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ครูควรมีหลักวิชาสี่ประการ ต้องสร้างความเข้าใจอันดี เพื่อสร้างความรักความผูกพันในอาชีพ เป็นที่เคารพเลื่อมใส ครูต้องเป็นแบบอย่างแก่สังคม ต้องทำให้

^{๗๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *โรงเรียนวิถีพุทธ*, หน้า ๑๕ – ๑๗.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๗๙} พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมสำหรับครู*, หน้า ๑๙๕.

ศิษย์เกิดความไว้วางใจ ศิษย์จะเกิดความเคารพเชื่อฟังโดยไม่ต้องบังคับข่มขู่ โดยศิษย์ยกย่องในฐานะปุชฌนียบุคคล คุณค่าสูงสุดของครูคือ ได้ทำให้โลกดีขึ้น สอนศิษย์ให้รู้จักทั้งหนังสือ อาชีพ และธรรมะ ช่วยเหลือศิษย์พันทุกข์^{๑๐} สังคมยังมองว่าครูเป็นผู้สร้างโลกให้สวยงาม ครู เป็นผู้นำทางวิญญาณ ครูต้องนำพาสังคมก้าวพ้นจากความโง่ ทำให้คนฉลาด สังคมไทย ยังยกย่องว่า ครูจะต้องเป็นแบบอย่างให้แก่สังคมให้ได้ ดังนั้น การนำแนวทางพุทธทาสและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาโดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า ครูเป็นผู้ยกระดับจิตวิญญาณ ก็คือการช่วยให้คนมีการศึกษาวิชาความรู้ เพื่อให้เกิดแสงสว่างแห่งปัญญาโดยอาศัยกระบวนการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยขัดเกลากิเลสให้แก่ศิษย์ ดำเนินชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ช่วยสมานฉันท์ทางสังคม ย่อมนำทางสังคมสู่สันติภาพอย่างยั่งยืน^{๑๑}

แสดงให้เห็นได้ว่า ท่านทั้งสองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างคุณธรรม หรือคุณภาพของครูในสังคมไทย เพื่อมีลักษณะนิสัยเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นในสังคม มิใช่เป็นผู้นำให้สังคมเกิดความแตกแยก เป็นผู้รู้จักประยุกต์ใช้หลักการศึกษาไทยอย่างบูรณาการ เพื่อความมั่นคงของชาติ ดังต่อไปนี้

๑. ครูจะต้องรู้จักพัฒนาเด็กให้รู้จักเอกลักษณ์ของชาติ ต้องฝึกฝนพฤติกรรมตั้งแต่ยังเยาว์วัยก่อให้เกิดรูปร่างตั้งแต่อายุ ๑-๖ ขวบ และมีการแต่งเสริมพฤติกรรมหลังจากนั้น ด้วยการอบรมให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น รู้จักแสวงหาความรู้ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความอดทน โดยเฉพาะครูอนุบาลต้องเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก ต้องหมั่นจัดกิจกรรมเสริมพฤติกรรมเหล่านี้

๒. โรงเรียนต้องจัดเสริมพฤติกรรมเพื่อสร้างลักษณะนิสัย ด้วยการจัดทำกิจกรรมเสริมความรู้ศิลปะ วัฒนธรรมไทย การจัดนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์ เสริมการศึกษา และการเข้าค่าย เป็นต้น

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, อ่างใน พระมหาสง่า สุภโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, หน้า ๘๘.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมสำหรับครู*, หน้า ๒๗.

๓. ต้องจัดกิจกรรมสร้างลักษณะนิสัยแบบผสมผสานไปกับบทเรียน ครูผู้สอนวิชาต่างๆ ต้องรู้จักส่งเสริมให้นักเรียนทำกิจกรรมร่วมกัน อภิปรายปัญหา รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ๆ เพื่อฝึกพัฒนาบุคลิกภาพ และพฤติกรรมผู้เรียนให้สูงขึ้นกว่าการสอนวิชาการ

๔. ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์สภาพสังคมตามความเป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักช่องว่างทางสังคม เช่น สอนให้คนรู้จักประหยัดนั้นเป็นของดี เพื่อให้เกิดอุดมการณ์สามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้

๕. ต้องรู้จักหาตัวอย่างที่ดีในชุมชน คือบุคคลที่สำเร็จในหน้าที่การงาน เพื่อให้ผู้เรียนซาบซึ้งทำตาม ด้วยการต่อสู้จนประสบผลสำเร็จ

๖. ครูจะต้องหาวิธีการจัดตั้งชมรมหรือกลุ่ม เพื่อส่งเสริมกิจกรรม อุดมการณ์ชีวิตแก่ผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้ มีส่วนร่วมในการวางแผนรากฐานสังคมที่ดี

๗. ครูต้องรู้จักทรงรณรงค์ส่งเสริมกีฬา และกิจกรรมความร่วมมือระหว่างผู้ใหญ่และเด็กเป็นอย่างดี เพื่อเกิดความร่วมมือเข้าใจกันดีในชุมชนเกิดการพัฒนาสังคมในที่สุด

๘. ครูต้องมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมและเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมสถาบัน พร้อมทั้งรู้จักสละเวลาอันมีค่าเพื่อพานักเรียนออกไปศึกษา หรือจัดกิจกรรมเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้เพิ่มขึ้น ด้วยการศึกษจากสภาพแวดล้อมของสังคม^{๔๒}

ดังนั้นนักการศึกษาทั้งหลาย ควรจะตระหนักถึงแนวทางการจัดการศึกษาให้มาก เพื่อสร้างการเรียนรู้ที่ยั่งยืนขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้คนในสังคมมีความรู้ มีคุณธรรมศาสนา เพราะถ้าพึ่งจริยธรรมในสังคมอย่างเดียวไม่สามารถช่วยเหลือสังคมได้ เพราะจริยธรรมเป็นเพียงหลักการตระหนักเท่านั้น แต่คุณธรรมศาสนาเป็นหลักที่ต้องทำให้เกิดในตน

^{๔๒} ประทีป สยามชัย, **สารัตถทางสังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยนี้ เป็นการศึกษาร่วมกันเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality research) ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษาต่างๆ รวมทั้งแนวคิดปรัชญาการศึกษาทั้งสองท่านเป็นหลักในการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีผลสรุปดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาแนวคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ พบว่า ความหมายของการศึกษาของภิกขุ คือ “สิกขา” เป็นการศึกษาปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้สิ้นราคะ โทสะ และโมหะ เพื่อให้รู้ถึงสภาพความเป็นจริง จะต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อมวลมนุษยชาติ มุ่งเน้นที่การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม ทำให้คนมีอุดมการณ์ชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาความรู้ให้ถูกต้อง และการศึกษาต้องเป็นเครื่องมือป้องกันโทษภัยได้ ทำให้เกิดนักคิดที่ดี ผู้เรียนรู้จักควบคุมอารมณ์ และสามารถสร้างครูอาจารย์ที่มีคุณธรรมได้

องค์ประกอบของการศึกษามี ๔ ประเภท คือ (๑) หลักสูตรการศึกษาจะต้องมีพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา (๒) ตัวผู้สอน จะต้องมีความรู้ที่เหมาะสม หรือมีอุดมการณ์ความเป็นครู มีความเสียสละ มีความสนใจแสวงหาความรู้ ด้วยการแสดงลักษณะความเป็นครูว่า “ครูผู้ทำหน้าที่เพียงแค่สอนหนังสือ ครูผู้ทำหน้าที่เพียงแค่สอนอาชีพ และครูผู้ทำหน้าที่ชี้นำสังคม (๓) สถานที่ จะต้องจัดให้เหมาะสมสร้างบรรยากาศให้แก่ผู้เรียน มีความเข้าใจธรรมชาติแวดล้อมได้ดี (๔) ตัวผู้เรียน จะต้องทำให้รู้จักโรคทางจิต โรคทางกิลเลส

และโรคทางวิญญาณ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงศีลธรรมและจริยธรรม เพื่อปรับตัวตามทำนองคลองธรรมให้ได้

การจัดการศึกษาก็เพื่อทำให้คนมีความรอบรู้ มีปัญญารู้เท่าทันความทุกข์ พบแต่ความสุข ดำรงตนอยู่แบบชาวบ้าน ไม่หลงติดอยู่ในคำสรรเสริญ มุ่งมั่นทำแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นคนมีเหตุผล เข้าถึงสังคม เป็นคนตรงต่อเวลา และการจัดการศึกษาแบบไตรสิกขา ก็เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีศีลธรรม หรือระเบียบวินัย (ศีล) ก็เพื่อให้ผู้เรียนมีความตั้งมั่นที่จะทำงาน การศึกษาด้วยตนเอง (สมาธิ) ก็เพื่อให้ผู้เรียนมีความรอบรู้ในกองสังขาร (ปัญญา) และจัดการศึกษาแบบปฏิจาสุมุขบาท ก็เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักกฎเกณฑ์ธรรมดาของชีวิต คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับลงตลอดเวลา อาศัยความเกี่ยวเนื่องเหตุปัจจัย

แนวทางการปฏิรูปการศึกษามี ๔ ประเภท คือ (๑) การปฏิรูปแบบสาธิต ด้วยการจัดสวนโมกขพลารามให้เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ตามธรรมชาติ โดยยึดหลักปรัชญาการศึกษาที่สำคัญที่ว่า "Plain living high thinking การกินอยู่อย่างต่ำ มุ่งทำแต่อย่างสูง" (๒) การปฏิบัติรูปแบบแนวคิด จะต้องทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ มีเหตุผล มีคุณธรรมสามารถควบคุมตนเองได้ (๓) การปฏิบัติเพื่อให้รู้จักบุญคุณ เป็นการศึกษาเพื่อช่วยทำให้คนพ้นจากสัญชาตญาณความเป็นสัตว์ (Animal Instinct) รู้จักบุญคุณพ่อแม่ ครูอาจารย์ (๔) การปฏิรูปเพื่อพัฒนาจิต ต้องพัฒนาจิตใจของผู้เรียนให้มีความเห็นตรงตามครรลองคลองธรรม เป็นการศึกษาเรียนรู้จากภายในก่อน จึงศึกษาเรียนรู้สิ่งที่มีอยู่ภายนอกในภายหลัง

๒. แนวคิดปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่าความหมายของการศึกษา ก็คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคนมี ๒ ระดับ คือ (๑) ศึกษาแบบไตรสิกขา มุ่งพัฒนาคนให้มีพฤติกรรมดี (ศีล) ฝึกฝนคนให้มีความมั่นคงในชีวิต (สมาธิ) ฝึกฝนคนให้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลต่างๆ (ปัญญา) (๒) การศึกษาแบบภาวนา ก็เพื่อฝึกฝนพัฒนาผู้เรียนทางกาย ทางวาจา ทางใจ และทางปัญญาไปพร้อมๆ กัน จุดมุ่งหมายของการศึกษามี ๕ แนวทาง คือ (๑) ต้องทำให้ชีวิตพึงได้รับและทำให้เกิด ก็คือเกิดประโยชน์ ในปัจจุบัน มี สุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ ครอบครัวมั่นคง สังคมยอมรับ และประโยชน์ภายนอกมีจิตเป็นกุศลเอิบอิม ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดจากพันธกิจเสเครื่องร้อยรัด (๒) บรรลุถึงภาวะเพื่อตนเอง ช่วยทำให้กายและจิตมีอิสรภาพ (๓) ต้องทำให้รู้จักสร้างเสริมปัญญา ด้วยการเข้าไปหาผู้รู้ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็น รู้จักสร้าง

ความคิดที่แยบคาย มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง (๔) ต้องทำให้ผู้เรียนเป็นพหูสูตร อันเกิดจากการเรียนรู้มากมายเข้าถึงสิ่งต่างๆ ได้อย่างแจ่มแจ้ง (๕) ทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูอาจารย์ รู้จักหน้าที่ทำตอบแทน คุณท่าน

องค์ประกอบของการศึกษามี ๒ ประเภท คือ (๑) องค์ประกอบภายนอก เป็นปัจจัยทำให้เกิดการเรียนรู้ก็คือบุคคล เรียกว่า “การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดี” และสถานศึกษาทำให้เกิดการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมทั้งสังคมชุมชน สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและ รู้คุณค่าความดีงาม (๒) องค์ประกอบภายใน เกิดจากแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีเหตุผลสนับสนุนกันตามกระบวนการอริยสัจ เพื่อรู้จักทุกข์ สาเหตุของทุกข์ รู้จักวิธีดับทุกข์ และ ทางออกทุกข์

การจัดการศึกษามี ๒ แนวทาง คือ (๑) การศึกษาแบบทั่วไป โดยยึดหลักปรัชญาที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐสามารถฝึกได้” ซึ่งหลักการเบื้องต้นนั้นต้องทำให้ผู้เรียนรู้ว่า “รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนถึงแวดล้อมทางสังคม” และต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักหลักประกันชีวิตของตนเอง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้ เพราะการพัฒนามนุษย์อยู่ที่มโนธรรม (๒) การศึกษาแบบไตรสิกขา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะการศึกษาช่วยให้คนมีระเบียบวินัย (ศีล) ช่วยให้คนมีความมั่นคงทำความดี มีเมตตากรุณา (สมาธิ) ช่วยให้คนรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาความจริงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนจิตใจให้หลุดพ้น มีความปลอดโปร่งโล่งสบาย (ปัญญา)

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาก็เพื่อประโยชน์สังคมในปัจจุบัน ต้องทำให้คนรู้จักวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์เพื่อให้เข้าถึงวิถีชีวิต สังคม ที่เป็นความจริงด้วยปัญญา ขอบพิสูจนหาเหตุผลด้วยวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือความใฝ่รู้ และวัฒนธรรมเทคโนโลยีที่เป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ ต้องทำให้คนรู้จักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ถูกต้องที่ว่า “การพัฒนาคนต้องมองที่ภูมิปัญญาแบบองค์รวมของสังคม” และต้องทำให้คนรู้จักหลักการพัฒนาประชาธิปไตยที่ถูกต้องที่ว่า “ประชาธิปไตยเป็นหลักการปกครอง ส่วนธรรมาธิปไตยเป็นแบบแผนการปฏิบัติร่วมกันอย่างเป็นธรรม”

๓. การวิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า การให้เหตุผลสนับสนุนความหมายการศึกษามีความเหมือนกันในหลักการพุทธปรัชญา โดยแนวความคิดทั้งสองท่านมาจากหลักสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ส่วนการให้เหตุผลโต้แย้งมีความแตกต่างกัน

เกี่ยวกับการบัญญัติศัพท์ พุทธทาสภิกขุ เรียกว่า “สิกขา และ มรรค แปลว่า หนทาง” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เรียกว่า “ไตรสิกขา และ ภาวนา แปลว่า การเรียนรู้” ถ้าเปรียบเทียบความหมายในสังคมปัจจุบันทั้งสองท่านยังไม่ครอบคลุมเรื่องการพัฒนา ที่ต้องให้ความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนการให้เหตุผลสนับสนุนจุดมุ่งหมายการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ การศึกษาในปัจจุบันเพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพ และการศึกษาเพื่ออนาคตเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณเข้าถึงบรมธรรม ด้วยการสรรค์สร้างปัญญาและการให้ข้อโต้แย้งมีความแตกต่างกัน โดยพุทธทาสภิกขุมิได้ให้รายละเอียดมาก แต่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แยกประเด็นรายละเอียดมากกว่า ถ้าเปรียบเทียบจุดหมายในสังคมปัจจุบัน จุดหมายการศึกษาเพื่อให้คนเป็นศูนย์กลางทุกอย่าง

การให้เหตุผลสนับสนุนองค์ประกอบของการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) องค์ประกอบภายนอก เป็นปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ได้แก่ หลักสูตร ครู นักเรียน โรงเรียน สังคม ชุมชน เป็นต้น (๒) องค์ประกอบภายใน คือสภาพจิตใจของผู้เรียนต้องทำให้เกิดความดีงาม ส่วนการให้ข้อโต้แย้งมีความแตกต่างกันเพียงลักษณะการเรียกเท่านั้น โดยเนื้อหาเหมือนกัน ถ้าเปรียบเทียบในสังคมปัจจุบันองค์ประกอบการศึกษาทั้งสองท่านยังไม่สัมพันธ์กับสังคมระดับชาติ ระดับนานาชาติ องค์ประกอบการศึกษาที่ถูกต้องนั้น ต้องสร้างองค์ความรู้ทุกส่วนสัมพันธ์กับสังคมทุกระดับสากลด้วย

การให้เหตุผลสนับสนุนแนวทางการจัดการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) การจัดการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางอยู่ร่วมกันในสังคม ก่อให้เกิดความสันติสุข (๒) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตน เพื่อก้าวเข้าสู่ความอิสรภาพ ส่วนการให้เหตุผลโต้แย้งทั้งสองท่านมีความแตกต่างกัน พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “การจัดการศึกษาเพื่อความรอบรู้ การจัดการศึกษาแบบไตรสิกขา และการจัดการศึกษาแบบปฎิจจสมุปบาท” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “การจัดการศึกษาแบบทั่วไป และการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา” ถ้าเปรียบเทียบในสังคมปัจจุบันการจัดการศึกษาทั้งสองท่าน ยังไม่สามารถสนองตอบความต้องการทางเศรษฐกิจที่ชัดเจน

การให้เหตุผลสนับสนุนแนวทางการปฏิรูปการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ ๔ ประการ คือ การปฏิรูปแนวความคิดผู้เรียน การปฏิรูปทางสังคม การปฏิรูปสถานศึกษา และการปฏิรูปเทคโนโลยี การให้เหตุผลโต้แย้งทั้งสองท่านมีความแตกต่างกัน พุทธทาสภิกขุ

ได้ว่าการปฏิรูปมี “การปฏิรูปแบบสาริต การปฏิรูปแบบแนวความคิด การปฏิรูปเพื่อให้ รู้จัก บุญคุณ และการปฏิรูปเพื่อพัฒนาจิต” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) บอกว่า การปฏิรูปก็คือการพัฒนาซึ่งมี “การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย” ถ้าเปรียบเทียบในสังคมปัจจุบันการปฏิรูปการศึกษาทั้งสองท่านยังมองข้ามการพัฒนาคนเป็นผู้นำชุมชน และสังคม

แนวทางบูรณาการแนวคิดของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยนำมาใช้เกี่ยวกับการรักษาดูแลสิ่งแวดล้อม บูรณาการจากกฎเกณฑ์ อิทัปปัจจยตา ความมีอยู่กับความไม่มี มองสิ่งแวดล้อมทางสังคมว่า “ความจนเป็นเรื่องใหม่ ครั้งโบราณคนไทยเป็นคนไม่จน” บูรณาการแนวคิดกับเศรษฐกิจ สอนให้คนดำรงชีวิตอยู่แบบเรียบง่าย และบูรณาการแนวคิดเพื่อความเป็นเลิศด้วยการพัฒนาคนทั้งร่างกาย ระเบียบวินัย จิตใจ และสติปัญญา การประยุกต์ใช้เพื่อจัดการศึกษาไทย เช่น ประยุกต์เพื่อจัดทำหลักสูตรทั้งสองท่านต่างก็ให้ความสำคัญกับผู้เรียนมากเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทุกด้านไปพร้อมๆ กัน และการประยุกต์ใช้พัฒนาครูให้มีคุณธรรม เพื่อเป็นปูชนียบุคคลของสังคมไทย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาแนวคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สำเร็จแล้ว ทำให้พบประเด็นสำคัญสามารถนำมาเป็นข้อเสนอแนะได้ ๒ ประการ คือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการศึกษาวิจัยนี้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์การศึกษาพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้สังคมไทยมีความตระหนักถึงหน้าที่การจัดการศึกษาว่าเป็นของทุกคน กล่าวคือ

๑. การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้แบบยั่งยืน มิใช่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสนองคนเก่งเฉพาะด้าน ต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนเก่งคน ดี มีศีลธรรมและคุณธรรม ให้เป็นเป้าหมายปลายทางการจัดการศึกษา

๒. การจัดการศึกษาต้องพยายามบูรณาการความรู้ให้มาก มิใช่ครูผู้สอนรู้เฉพาะศาสตร์ตน หรือเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยมีได้สนใจเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้าหากัน แต่จะต้องพยายามสร้างองค์ความรู้ที่หลากหลาย

๓. การจัดการศึกษาที่ถูกต้องจะไม่พยายามคัดคนออกจากสังคม เพราะการศึกษาปัจจุบันมุ่งให้คนไม่รู้จักตนเองว่าเกิดมาจากไหนพ่อแม่มีอาชีพอะไร ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอแนวทางจัดการศึกษาเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับสังคม ชุมชน อยู่ในร่องอรุณทางการศึกษา ซึ่งได้แก่โรงเรียนวิถีพุทธนั่นเอง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะแนวคิดและปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เท่านั้น ไม่สามารถศึกษาได้ครอบคลุมทุกรายละเอียด ปัญหาและปรัชญาการศึกษาได้ จึงเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๑. ควรทำการวิจัยรูปแบบการจัดสถานที่ศึกษาเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนของสวนโมกขพลารามเพื่อให้ได้รูปแบบการศึกษาตามอภิปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุด ทำให้สามารถสนองตอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้จริง ทำให้การศึกษามีทิศทางที่มั่นคงและชัดเจน

๒. ควรทำการวิจัยโรงเรียนวิถีพุทธ ว่ามีการจัดการศึกษาถูกต้องตามแนวความคิดและปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หรือไม่ เมื่อพบประเด็นไหนไม่มีความเหมาะสมก็สามารถนำมาปรับปรุงและพัฒนาให้มีมาตรฐานได้

๓. ควรทำการวิจัยเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษานุคคลอื่นๆ เพื่อให้ได้แนวทางที่เหมาะสม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศชาติให้ไปสู่ความมั่นคงใน ทุกด้านได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พุทธทาสภิกขุ. การศึกษากับศีลธรรม พุทธทาสธรรม ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

สุภาพใจ, ๒๕๔๙.

_____ . การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : ธรรมบูชา, ๒๕๑๗.

_____ . การศึกษาที่ส่งเสริมสังคมอย่างสัตถ์. กรุงเทพมหานคร : พระนคร

การพิมพ์, ๒๕๑๓.

_____ . การศึกษาในทัศนะของท่านพุทธทาส. สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์ธรรมทาน

มูลนิธิ, ๒๕๑๙.

_____ . การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :

กรุงเทพการพิมพ์, ๒๕๓๓.

_____ . การศึกษาสร้างโลกให้มีสันติภาพหรือทำลายโลก. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๓๖.

_____ . ธรรมสังฆสงเคราะห์. สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๘.

_____ . ธรรมะสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

_____ . ปฏิจักษ์มุปบาทคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : จิงใจการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____ . เป้าหมายของการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๒๗.

_____ . พุทธทาสธรรม ๘ เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม. กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙.

_____ . อิทัปัจจยตาของท่านพุทธทาสภิกขุ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระเทพเวที (ประยูทธ ปยุตฺโต). ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๓.

_____ **ศิลปศาสตร์แนวพุทธ.** (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.**

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____ **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____ **การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

_____ **การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต.**

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____ **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก,

๒๕๓๙.

_____ **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ.** กรุงเทพมหานคร :

อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๙.

_____ **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา.** กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

กรุงเทพมหานคร. : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

_____ **ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

_____ **ธรรมกับการศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๘.

_____ **ธรรมบุญชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๕๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์สวย,

๒๕๔๖.

_____ **ปฏิรูปการศึกษา พระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๔.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., ๒๕๓๘.

_____ **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ.**
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โพธิ์พินิต, ๒๕๔๙.

_____ **โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ). **การสร้างเสริมจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น.** มปท. : ๒๕๑๑.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ปรัชญาการศึกษาไทยฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่.**
พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

ข. ข้อมูลทฤษฎี

(๑) หนังสือ:

กมล สูดประเสริฐ. **การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนและการประเมินผลความ
คาดหวังของโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.** วารสารโครงการพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์กระทรวงศึกษาธิการ. ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนมกราคม-มีนาคม
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐.

กองทัพ เคลือบพณิชกุล และปริญญา อรจิราพงศ์. **การปฏิรูปการศึกษาไทย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

กลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี. **รวมปาฐกถาพระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ).**
สำนักงานส่งเสริมการศึกษาอุดมศึกษา, ในพระอุปถัมภ์แห่งสมเด็จพระราชินีฯ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข. **พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๕.

จิตติศักดิ์ นันทพานิช และสมศักดิ์ ศรีมาลี. **จุดตายเศรษฐกิจ.** กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ริเวอร์ฟิล์มและไซเท็กซ์, ๑๕๔๒.

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. **สู่กระแสกระบวนทัศน์ใหม่.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดี,
๒๕๓๙.

บุรชัย ศิริมหาสาคร. **แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์บู๊คพอยท์, ๒๕๔๕.

ประทีป สยามชัย. **สารัตถทางสังคมวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุม

สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๖.

พระชยสาโรภิกขุ. **นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

พระเทพโสภณ,(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี และเอกวิทย์ ณ ถลาง. **แสวงหาทางออกจากภาวะวิกฤต**

ภายใต้ความซับซ้อนของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภัคธรรมศ,

๒๕๔๔.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต). **เหลียวหลังแลหน้าการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

พิชัย ผกาทอง. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๕ ปีการศึกษา ๒๕๔๑**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ภัทรพร สิริกาญจน. **แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ พุทธศาสนากับ**

การศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๑.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ชีวิตและผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)**

และนานาทัศนะของนักวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕ - ๘๘.

_____. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๗.

วันชัย ดนัยตโมนุท. **สถานะการศึกษาไทยกับนานาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

การศาสนา, ๒๕๔๒.

สนิท ศรีลำแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลจกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **จากวิกฤตสู่โอกาส สิ่งที่ยังท้าทาย**

การปฏิรูปการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ **ธรรมะสำหรับครู.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

_____ **ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษสิริราชสมบัติ.** กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.

_____ **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค,
๒๕๔๕.

สุจิตรา อ่อนค้อม และ ธงชัย สีโสภณ. **กลยุทธ์การบริหารและจัดการศึกษา การเผยแผ่
ศาสนธรรมของวัด : ประสบการณ์จากการปฏิบัติ.** สำนักงานเลขาธิการสภา
การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘ .

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระพุทธศาสนากับการเลิกทาสและเศรษฐกิจ.** กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. **หลักการสอน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอ.เอส.
พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระมหาบรรจง สิริจันท (สมนา). “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องปรัชญาการศึกษา
ในทัศนะของพระธรรมปิฎก.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.**
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ
เพื่อพัฒนาสังคมไทย.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สุรัตน์ เพชรนิล. “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Buddhadasa Bhikkhu. **Handbook for Mankind**. Bangkok : Mahachula Buddhist University union press, (n.d.).

Phra Dhammapitaka (p.A. Payutto). **A constitution for Living**. Bangkok : Saha-dhammika Ltd. 1996.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระณรงค์ กิตฺติธโร (เด่นประเสริฐ)
- เกิด : ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๐
- ภูมิลำเนา : ๑๐๐/๔ ถ. แดงทองดี ต. ตะพานหิน อ. ตะพานหิน จ. พิจิตร
- อุปสมบท : ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕
- สังกัดปัจจุบัน : วัดพุทธชะวันโชติการาม ต.จี้วราย อ.ตะพานหิน จ.พิจิตร
- การศึกษา :
- นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนจังหวัดพิจิตร พ.ศ. ๒๕๓๗
 - บริหารธุรกิจบัณฑิต (การจัดการสำนักงาน) จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล พ.ศ. ๒๕๓๒
 - พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์) พ.ศ. ๒๕๔๕
- หน้าที่งาน :
- พ.ศ. ๒๕๔๐ ครูสอนปริยัติธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพุทธชะวันโชติการาม
- พ.ศ. ๒๕๔๓ - เลขานุการเจ้าคณะตำบลจี้วราย
- กรรมการสนามหลวงแผนกธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๖ พระปาฏิโมกข์เทศาจารย์
- พ.ศ. ๒๕๔๘ - พระวินยาธิการ
- พระธรรมทูต
- ฯลฯ